

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Історико-юридичний факультет
Кафедра політології, права та філософії

Освітня програма: Політологія. Гендерні студії
Спеціальність: 052 – Політологія

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього рівня магістр

ПОЛІТИЧНІ СКЛАДОВІ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ ЯК
ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

студента   **Шебели Вікторії Вадимівни**

Науковий керівник: Дудка Лариса Олексіївна, к. і. н., доцент кафедри політології, права та філософії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Барановський Ф. В., д. політ. н., професор кафедри політології, права та філософії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Кириленко С. О., к. і. н., доцент кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Барановський Ф. В.

Ніжин – 2020

Зміст

Вступ

Розділ I. Міжнародний тероризм як загроза сучасному світовому порядку.....	5
1.1. Характер проблеми та сучасні проблеми.....	5
1.2. Нові виклики: міжнародний тероризм в умовах глобалізації.....	27
Розділ II. Політичні компоненти міжнародного тероризму.....	57
2.2. Концепція ісламського шляху розвитку в сучасній політичній ідеології мусульманських країн.....	57
2.3. Геополітична конкуренція та загроза стабільності країн Близького Сходу.....	64
2.4. Політико-регіональна роль Туреччини як каталізатора міжнародного тероризму та політика подвійних стандартів.....	86
2.5. Терористична загроза на Африканському континенті.....	100
2.6. Тероризм в Європі: причини виникнення, практика та глобальний аспект.....	120
Висновки.....	129
Список використаних джерел.....	132

Вступ

Все більш широка інтернаціоналізація тероризму – це беззаперечний факт, з яким зіткнулися держави. Сучасний міжнародний тероризм – це потужні міжнародні структури з відповідними масштабами їх оснащення. Ефективна боротьба з ним неможлива без спільних міжнародних дій, оскільки сучасний тероризм набув міжнародного, глобального характеру, став універсальним феноменом.

Актуальність дослідження обумовлена наступними факторами: по-перше, в сьогоденні умовах боротьба з тероризмом є найважливішим завданням в процесі забезпечення національної безпеки. В даний час динаміка зростання терористичних груп є досить помітною. По-друге, актуальність теми зумовлена особливостями сучасного тероризму. Проблема тероризму була присутня як в рамках окремих держав, так і на міжнародній арені. Однак сучасних умовах тероризму притаманні такі риси, як наявність значних фінансових коштів, високий рівень організації, технічна оснащеність, розширені зв'язки терористичних організацій з незаконною торгівлею зброї і наркобізнесом, а головною відмінною рисою є розмита межа між внутрішнім і міжнародним тероризмом.

Сучасний тероризм став загрозою не тільки для окремих політичних або громадських діячів, організацій або держав, але і всього людства в цілому. Він тягне за собою деградацію духовного життя, руйнування історичних, культурних, моральних традицій і гуманістичних цінностей. Міжнародний тероризм стрімко росте, підтверджуючи готовність наносити удар за ударом в будь-якому регіоні, незважаючи на дії держав і міжнародних організацій, що спрямовані на боротьбу з міжнародним тероризмом, він набуває все більш глобального і руйнівного характеру та представляє загрозу національній безпеці держав, а також сучасному світовому політичному процесу.

Політична, економічна нерівність, демографічна поляризація світової спільноти стають базою терористичної діяльності, призводять до того, що він професіоналізується, отримує сучасні техніко-інформаційні засоби для

активізації своєї протиправної діяльності. Зростає можливість терористичних організацій отримати хімічне, бактеріологічне і ядерну зброю, що збільшує потенціал терористичної діяльності, загрожує безпеці держав.

Більш того, серйозна небезпека полягає в тому, що міжнародні терористичні організації позиціонують себе як захисників гноблених верств суспільства, таким чином виправдовуючи свої дії. Очевидно, що жодна держава, а також група держав не в змозі самотійно боротися з тероризмом, який підриває безпеку і стабільність всіх інститутів світової спільноти. Феномен тероризму став в останні роки пильним об'єктом соціальних, політичних і психологічних досліджень, що і зумовило тему нашого дослідження.

Аж до ХХ ст. проблема тероризму у вітчизняній і зарубіжній літературі залишалася практично не вивченою. За останні пару десятиліть інтерес до феномену тероризму в науковій літературі істотно зріс. Проблеми міжнародного тероризму, питань національної безпеки розглядали такі дослідники Н. Б. Крилов, Ю. А. Решетов, Н. С. Беглов, Є. Г. Ляхов, А. П. Кузнєцов, І. М. Ілінський, М. М. Маршаков, Г. А. Дробот, І. І. Карпець. Питання зіткнення цивілізацій і глобалізації, які мають величезне значення для досліджуваної теми були вивчені такими дослідниками як З. Бауман, У. Бека, Е. Тоффлер. Вдавалися до аналізу тероризму з позицій соціології, політології, юриспруденції, такі дослідники В. Андрєєв, І.П. Доба, Н.Д. Литвинов, Г. Г. Онищенко, Р. Н. Мартинюк, В.Н. Пластун, Д.В. Ольшанський. Тому **метою дослідження** є аналіз міжнародного тероризму як складного соціально-політичного явища в умовах глобалізації.

Об'єктом дослідження: тероризм в міжнародних відносинах.

Предметом дослідження: політичні компоненти міжнародного тероризму.

Для реалізації поставленої мети були поставлені такі **завдання:**

- 1) Визначити поняття тероризму, його форми і види, а також історичні витоки;
- 2) Виявити особливості сучасного міжнародного тероризму;
- 3) Дослідити сучасні терористичні організації;
- 4) Проаналізувати проблеми і перспективи міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом;

У роботі були використані наступні матеріали: книги, статті зарубіжних і вітчизняних політологів, правознавців, соціологів, істориків, які вивчають радикалізм, екстремізм і тероризм, взяті з газет, журналів та інтернет-джерел. Також були використані монографії.

Комплекс методів для проведення політологічного дослідження. У випускній кваліфікаційній роботі в якості базових методів були використані наступні: метод систематизації, який допоміг розглянути тероризм як феномен; порівняльно-історичний метод, що дозволяє проаналізувати феномен тероризму, враховуючи історичний контекст; компаративний метод, який полягає в порівнянні і зіставленні різних точок зору на досліджувану проблему; контент-аналіз публікацій по темі; ситуаційний аналіз. Також застосовувалися загальнонаукові теоретичні методи: метод відбору, узагальнення, синтезу, аналізу та оцінки наукового матеріалу. Сукупність цих методів допомагає детально вивчити дану тему, виявити її особливості, виконати поставлені завдання і досягти мети дослідження.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що основні положення роботи можуть бути використані як методологічна основа для подальшого наукового осмислення викликів і загроз тероризму для міжнародної спільноти.

Наукова новизна отриманих результатів. В силових форм війн сучасності міжнародний тероризм несе в собі деструктивний характер. В однополярному світі зростають проблеми цілих народів, які борються з соціально-політичними та економічними питаннями на внутрішньодержавному

та зовнішньому рівнях. Актуальності набувають питання цивілізаційного конфлікту, тенденції геополітичного аспекту в контексті утворення релігійних ідеологій. В даній роботі представлено три ключових блоки питань, котрі допомагають розкрити основні характеристики, термінологічне поле дослідження, політичну складову, мотиви та наслідки міжнародного тероризму в процесах глобалізації, а також зв'язок терористичних угруповань з державами. Чому міжнародний тероризм є глобальною проблемою сучасності? Власне, конфлікт відбувається в міжнародному середовищі, вирішується главами країн та відповідно прийнятими ними політичними рішеннями та має катастрофічні наслідки для суспільства у вигляді терористичних актів, підриву державної репутації, порушення світового порядку, ескалації внутрішніх проблем та підсилення відчуття безвиході. Таким чином, проблематика та актуальність міжнародного тероризму є головним питанням для світової влади.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи обговорені на засіданнях кафедри політології, права та філософії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, оприлюднені на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку держави і права: історико-правовий дискурс» (м. Ніжин, 4 грудня 2020 р.), XXIII науковій конференції молодих учених та студентів (м. Чернігів, 8-9 грудня 2020 р.). Окремі питання даного дослідження відображені в статті: Шебела Вікторія Європейський Союз та Україна в контексті сучасної інформаційної політики. // Вісник студентського наукового товариства [Електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Вип. 21. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 310 с. С. 71-75.

Структура дипломної роботи відповідає поставленій меті і завданням дослідження та складається зі вступу, 2 розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить сторінок. Список використаних джерел включає 90 найменувань на 10 сторінках.

Розділ I. Міжнародний тероризм як загроза сучасному світовому порядку: характер проблеми та шляхи визначення...

1.1. Походження, актуальні питання

Безумовно, глобалізація—це відмінна ознака 21 століття. Активно обговорюються питання за і проти: взаємодія культур, новий світовий порядок та власне управління ним, так і негативні аспекти—посилена міграція, тероризм (міжнародний, регіональний, внутрішньо-державний), екологічні проблеми тощо. Багато вчених та політичних діячів вважають, що глобалізація посилює межу між багатими та бідними країнами, шкодить національній культурі. Інші навпаки стверджують, що такі протиріччя утворені іншими причинами, як-от конфлікти цивілізацій. Внаслідок цього залежать і політичні рішення, а саме: чи потрібно здійснювати санкції, інтервенції, посилювати виробництво зброї, вдосконалювати законодавство стосовно міжнародного тероризму.

Ключовим питанням є власне, чому здійснюються акти МТ, які передумови, фактори, засоби та цілі цьому сприяють? Адже на рівні з тим як росте глобалізація, збільшується й ризик здійснення МТ. Глобалізація— це потреба; мережа культурних, торгових, комунікаційних, політичних зв'язків. Процес якого вимагає інтеграції майже в усіх сферах, особливо економічній як основного стимулу розвитку держав. Таким чином, головним суб'єктом є держава як гарант свого народу, так і гравцем на політичному полі. Саме тому акти міжнародного тероризму підривають авторитет країн та їх основні функції: захист прав людини, власного територіального простору та впливу на міжнародні відносини.

Головним мотивом чому терористичні акти направлені на суспільство є укорінення думки про неієздатність держави. В цьому криється головна небезпека: напад на одну країну має наслідки для інших, тобто міжнародної спільноти в цілому. Ще одним важелем впливу є регіональні утворення, міжнародні організації та транснаціональні корпорації (ТНК), котрі

контролюють до половини світового промислового виробництва. Така економічна потужність належить високо розвинутим державам: США, Китай, Японія та країни Європи, як Німеччина, Франція. З цього виникає питання як це стосується проблеми МТ? Відповідь проста та очевидна: хто відіграватиме домінуючу партію. По мірі того, як розкриватиметься тема світового порядку можна виявити суть та компоненти міжнародного тероризму.

Чим тісніші зв'язки між державами, тим сильний вплив здійснюють одне на одного. Звідси постає питання: по якому зразку чи на кого (яка система є домінуючою) мають рівнятися більшість країн? Це породжує гегемонію, нерівноцінність, насадження принципів, яких мають дотримуватись інші. Такі тенденції утворюють своєрідний парадокс явища глобалізації: ми нібито маємо бути сильнішими разом, але серед нас є головний.

Абсолютної ізоляції країн та між ними не існувало, однак відносини були геть інакшими. Початок процесу глобалізації прийнято вважати 16 століття з появою флоту, формуванням світового ринку та великими географічними відкриттями. Російський дослідник М. Чешков щодо розвитку міжнародних відносин виділяє три етапи: 1) Локальний. Частини самодостатні та слабо пов'язані між собою (до 15-16 століть); 2) Інтернаціональна. Частини взаємопов'язані, самодостатність порушена, але цілісності ще немає (10 століття); 3) Планетарна. Виникає цілісність, яка не зводиться до її частин (початок та 2 пол. 20 століття). Саме з останнього етапу варто здійснювати аналіз явища міжнародного тероризму крізь призму глобалізації. Про планетарну єдність свідчить ріст фінансових операцій з 20 млрд. євро валют в 1964 році до 6 000 млрд. доларів на початок 1990-х років. На кінець 90-х на фінансовому ринку із рук в руки переходить від 1,3 до 4, 5 трлн. Доларів щоденно. [4]

Такі хвилі суттєво впливають на національні економіки, як це трапилось в 1997-1998 роках. Звісно, держави на території яких знаходяться керівні центри ТНК відстоюють їх інтереси. Економічні зв'язки впливають на інші сфери: політичну, військову, культурну тощо. З таких міркувань постає питання про

місце держави в сучасних умовах. Деякі автори схильні вважати зниження ролі країн перед регіональними структурами та ТНК. На думку, М. Портного інтернаціональні групування стають важливими суб'єктами світового промислового ринку як більш крупна економічна структура. Але скоріше такі тенденції говорять про трансформацію, а не про слабкість чи меншу ефективність держави.

Основна характеристика процесу глобалізації, що протікає в сучасному світі– екстраполяція ліберально-демократичних цінностей на всі регіони без винятку. Це означає, що політичні, економічні, правові системи всіх країн світу стають ідентичними, і взаємозалежність країн сягає небувалих масштабів. До сих пір народи і культури ніколи не були так залежні один від одного. Проблеми, що виникають в будь-якій точці світу, моментально відображаються на інших. Процес глобалізації і гомогенізації проводить до створення єдиного світового співтовариства, в якому формуються єдині норми, інститути і культурні цінності. Процес глобалізації характеризується наступними основними аспектами: 1. Інтернаціоналізація, що виражається у взаємозалежності; 2. Лібералізація, тобто усуненням торгових бар'єрів, мобільністю інвестицій та розвитком інтеграційних процесів; 3. Вестернізація– екстраполяція західних цінностей і технологій в усі точки світу; 4. Детериторізація, що виражається в зменшенні значущості державних кордонів.[4]

Глобалізаційні процеси зустрічають різні форми опору, деякі з них мають політичний, економічний та загальнокультурний зміст. Коротко охарактеризуємо кожен різновид. Політичний аспект опору, в першу чергу, проявляється на тлі розкладання національних держав і зменшення ролі міжнародних інститутів. Трансформація сутності міжнародної політики викликана появою таких глобальних проблем, як права людини, екології та зброї масового знищення. З цих причин функції і значення традиційного сформованих національних держав зменшується. Їм загрожує така небезпека, як наддержавна інтеграція. Як приклад можна привести єдину Європу і

внутрішньодержавний сепаратизм як форму опору цієї небезпеки. Ілюстраціями цього останнього явища Абхазія в Грузії, Країна Басків в Іспанії, Ольстер в Англії, Квебек в Канаді, Чечня в Росії.

Економічні аргументи противників глобалізації виглядають наступним чином. Вони вважають, що в цьому процесі національні уряди втрачають контроль над економікою, а багаті країни не створюють гарантій соціального захисту. Отже, нерівноправність поглиблюється, як в конкретній країні, так і між різними державами. Іншими словами, антиглобалісти вважають, що економічна глобалізація призведе до ще більшого збагачення багатих і, відповідно, до зuboжіння незаможних.

Що ж стосується культурного протистояння глобалізаційних процесів, то воно більш серйозно. Представники самобутніх культур, свідомо чи ні, відчують, що за економічною, політичною, правовою та технологічною гомогенізацією підуть побічні ефекти, якісь, в першу чергу, спровокують зміни їх традицій, культури та життєвого укладу. В першу чергу це відноситься до національної мови, до применшення його значення. Успішна економічна діяльність вимагає здійснення своєчасного інформаційного обміну на одній мові, і такою мовою в разі глобалізаційних процесів є англійська.

Що ще відіграє значну роль в глобальності та прагненні до єдності? Перш за все, екологічні, техногенні проблеми, міграція, ядерне питання, «гарячі точки», тобто те, що заставляє людей об'єднувати зусилля та діяти однаковою способом. Ключову й вирішальну роль відграють розвинуті країни, які володіють ресурсами. Як результат, захід постає «центром» цілісного світу (створює, контролює), а інша частина – «периферією». В перших проживає менша частина, другу складає більшість, тобто бідне населення. Звідси розкривається одвічно стала проблема – меншості та більшості. Провідні країни нав'язують власні правила гри та поведінки. Такий стан подій має своїх противників – боротьба між консервативним поглядами та прогресивними.

В бідних країнах виникають рухи протесту, бажання змінити власну ситуацію та змусити багаті держави встановити більш справедливий світовий

порядок, при якому доходи бідного населення у вигляді с/г продуктів, дешевої сировини перестануть знаходити до розвинутих. Однак вони не мають змоги політично, економічно чи військово вплинути на них. Внаслідок чого виникає відчуття злоби та безнадійності. Одним із ризикових наслідків є міжнародний тероризм окремих обличь та організацій. Тому частина терористичних актів несе в собі відповідь на страждання народу. Двома основними причинами МТ є економічна та політична. На мотивацію терористів впливають традиційна культура, ментальність, релігія, в основному іслам, з положень якого обирають ті, які орієнтують на боротьбу. [6]

Суттєву проблему складає культурна експансія, насадження західного образу життя, цінностей та ідеології. Безумовно, людина не може так запросто змінити свій світогляд і її небажання лише посилює настрої протесту. З цього можна зробити висновок, що дана тактика не є ефективною. Як можна зрозуміти вище зазначені моменти відкривають ще одну сторону глобалізації, а саме прірва всередині процвітаючих держав. До останніх намагаються потрапити тисячі бідних мігрантів. Влада країн Заходу намагається обмежити доступ шляхом законодавчих заходів, зокрема контроль та регулювання в'їзду і прийняття найбільш кваліфікованих робочих. У свою чергу такі тенденції викликають невдоволення у місцевого населення, адже іммігранти пропонують дешеву працю, утворюють їм конкуренцію та приносять нову культуру. Це і є та сама друга сторона медалі глобалізму. Це наглядна ілюстрація того, як Захід на чужих територіях проводить політику власних інтересів та не терпить, коли схоже відбувається на власних землях.

Здійснений аналіз феномену глобалізації та її основних структурних елементів дозволяє перейти до розкриття особливостей та протиріч міжнародного тероризму. Нині міць та силу держави визначають за її готовністю брати участь у вирішенні глобальних проблем, тобто внутрішня політика перетікає у зовнішню. Варто зазначити, що МТ тісно пов'язаний з ключовими сферами життєдіяльності. Тобто, якщо політична ціль певним угрупованням не досягнута, то порядок міжнародних відносин порушений. Для

терористичних угруповань важливо викликати суспільний та світовий резонанс. Це свого роду гра з драматичними наслідками.

Аби підтримувати публічність, необхідну для поширення страху терористи здійснюють такі жорсткі акти як вибухи автомобілів, масові розстріли, захоплення заручників. Такі інциденти виглядають як випадкові, однак це лише прикриття: місця та жертв обирають за їх шокову цінність. Торгові центри, ресторани, школи, вокзали, клуби—це території масового скупчення людей, з якими знайоме населення та в яких вони відчують себе спокійно та зручно. Також це можуть бути місця важливого економічного чи політичного символів, як-от посольства чи військові об'єкти. Головною метою є знищити відчуття безпеки, аби страх терору спонукав населення здійснити тиск на політичних лідерів. Тероризм здійснюється саме таким шляхом всупереч логіці світового розвитку та цінностей.

Виділяють основні чинники, що сприяють формуванню і поширенню міжнародного тероризму: по-перше, соціально-економічні—різке загострення економічної і соціальної нерівності країн Півночі і Півдня. У резолюції ООН 40/61 відзначається, що терор і насильство є наслідком бідності, безвиході, бід і відчаю, що спонукають деяких людей жертвувати людськими життями, включаючи свої власні, в прагненні домогтися радикальних змін. [55]

По-друге, політичні—фактично триває колоніальна політика щодо країн «третього світу», маніпулювання внутрішньою і зовнішньою політикою з боку високорозвинених країн, перш за все США. Б.Ключніков зазначає, на мусульманському Сході «зіткнулися не дві цивілізації, а дві екстремістські сили: фанатичні ісламісти і пихата Америка. І та і інша претендує на керівництво світом, обидві намагаються осідлати і насильно здійснювати об'єднання людства»[55].

По-третє, культурологічні—в цілому відсутність бажання зрозуміти природу і особливості неєвропейської культури і спроби нав'язування цінностей західної культури по всьому світу. По-четверте, науково-технічні—розвиток науки і техніки сприяло як географічного, так і його технічного

оснащення новітніми досягненнями в розвитку терору. По-п'яте, ідеологічні–принципова несумісність поглядів на майбутній розвиток цивілізації, способів і засобів вирішення складних проблем, що стоять перед суспільством.

Глобалізація економічної, політичної і культурного життя сучасної цивілізації призводить до глобалізації тероризму і сьогодні ставить його в один ряд з іншими глобальними проблемами. Сучасний тероризм все більше набуває ознак, властиві глобальним проблемам. Проблема тероризму стала носити загальнолюдський характер, в тій чи іншій мірі, зачіпаючи інтереси всіх країн і народів.

Слід визнати, що рішення проблеми тероризму в найближчій перспективі неможливо в силу складних суперечностей між різними соціальними групами, політичними і релігійними угрупованнями, окремими державами. Проте, міжнародне співробітництво звужує і обмежує можливості терористичних організацій.

Перехід тероризму на більш високий організаційно-структурний рівень, право на застосування терору виходить не тільки від організацій, що знаходяться поза державними структурами, а й, в ряді випадків, від самої «легітимної влади».

В епоху глобалізації цілі тероризму набувають іншого характеру– протистояння західним штампам додає нових прихильників. При цьому відбувається психологічний тиск крізь призму апокаліптичного символізму терору: «Або світ стане таким, яким ми його зробимо, або він перестане існувати». Сьогодні зв'язок міжнародного політичного тероризму та кримінального світу очевидний. Перш за все через фінансові можливості. Друге– технічні можливості. На рівні з державою, терористичні організації використовують найновітніші засоби зв'язку, матеріалів та озброєння.

Друга половина 19 століття–початок 20 століття представляє собою період політико-терористичних вбивств під маскою тираноборства. До них відносять: сім замахів на короля Франції Луї Філіпа та російського імператора Олександра II, вбивства французького президента С. Карно та австрійської

імператриці Сісі, смертельні вистріли в італійського короля Умберто, американських президентів Дж. Гарфілда та Мак-Кінлі, та фатальне для світової спільноти вбивство австрійського ерцгерцога Фердинанда. Звісно, тодішні спроби замаху на царські особи не можна порівняти із сучасним тероризмом. Однак вони мали спільну мету, а точніше політичну— зміна влади та порядку.

До 2 пол. 20 століття тероризм був скоріше епізодичним, локальним явищем, котре не виходило за національні кордони і виступав як радикальний засіб внутрішньополітичної боротьби. Вже після зазначеного періоду він стає міжнародним. Наскільки вірне це твердження? Автори М. Фріланд, М. Бурлех, А. Бергесен та О. Лізардо дотримуються думки, що витoki МТ варто шукати в анархістських акціях 19 століття. Для нього характерні хвилі політичних вбивств, вибухи бомб, масові безпорядки. Нерідко терористичні акції здійснювалися з використанням зарубіжного елемента: так австрійська імператриця Єлизавета Боварська була вбита італійським анархістом Л. Луккіні. Ідеологи повстансько-анархістського руху М. Штірнер та М. Бакунін надавали важливе значення насиллю як методу створення нового порядку.

На думку А. Бергесен та О. Лізардо одночасна поява внутрішнього та міжнародного тероризму пов'язана з ефектом супротиву глобалізації. В демократичних суспільствах, де існує розвинуте політичне життя та інакодумство тероризм має внутрішній характер. Однак він здійснюється як у відкритих, так і закритих державах. Надалі відбувається чітке оформлення еволюції явища. М. Фріланд розділяє на чотири етапи: 1. До 1914 року- анархічний; 2. 1920-1960 роки- антиколоніальний; 3. 1968-1980 роки- «новий лівий» рух, пов'язаний з ростом радикалізму та екстремізму; 4. 1979- нині- релігійний конфлікт, ідейний підґрунтям якого є конфесійні цінності. В. Чеботарев виділяє такі чотири етапи вже зі сторони поширення в соціально-політичній сфері: 1. Становлення. Від часів античності до 18 століття; 2. Класичний. Кінець 18- початок 20 століття; 3. Міжнародний. 2 пол. 20 століття; 4. Глобальний. Початок 21 століття. Представлені класифікації дають змогу

побачити наскрізну рису тероризму як політичного руху: несамостійний характер ідеології, тобто немає власної доктрини. На думку Н. А. Чернидявої головна причина прихована в небажаній соціальній ізоляції через неприйняття тактики терористів. Потрібна була висока цільова мотивація в очах прихильників, завдяки грамотній інформаційній подачі тероризм сприймався позитивно. [10]

У зв'язку з процесами глобалізації виділяють наступні чотири етапи розвитку МТ. Розпочнемо аналіз з 1960 років (3 період). В цей час тероризм реалізується у національній, релігійній та революційній формах. Відмінною рисою є зміна характеру: від індивідуальних, адресних вбивств до вибухів у місцях масового скупчення, захвату літаків тощо. Починаючи з 1945 по 1990 роки було здійснено 30 000 терористичних актів. В даний період терор є персоніфікованим, а терористи – медійними обличчями. Широка публікація терактів в ЗМІ носить культовий символічний характер, що приносить вигоду для них. Орієнтування на зовнішній антураж є важливим атрибутом і для сучасного тероризму. Наприклад, теракт на Дубровці 2003 року, розпочатий під час театрального дійства. Ще однією рисою даного етапу є тісний зв'язок державних структур та її зовнішньої політики з терористичними угрупованнями. Як стверджує Б. Нетаньяху міжнародний тероризм виступав як альтернатива військовим діям, як механізм протистояння між державами, які належали до різних політичних блоків.

Ми звикли думати про безпеку з точки зору військових загроз, що виникають за межами кордонів власної країни. При переосмисленні концепції безпеки є два виміри: розширення, тобто розгляд невійськових загроз безпеки, таких як перенаселеність, переміщення біженців, тероризм і поглиблення, тобто розгляд безпеки окремих осіб і груп, а не зосередження уваги на зовнішні загрози для держав, таких як етнічні конфлікти, громадянська війна, екологічні загрози тощо.

Уже в 1980-х роках Бьюзен згадував про нові області безпеки окрім військової, таких як соціальна, економічна, політична та екологічна. Таким

чином, обговорення розширення безпеки почалося відносно інших областей ще до закінчення епохи холодної війни. Частина розширення концепції безпеки може бути віднесена до наслідків глобалізації, більше того вона розширює цю сферу. В міру того, як масштаби загроз розширюються з глобалізацією, цілями стають люди, а не держави. В епоху після холодної війни роль держав зменшується і змінюється в міжнародних відносинах, в той час як роль транснаціональних компаній, фінансових інститутів і неурядових організацій зростає. Глобалізація змінює саму природу держав і політичних спільнот. Таким чином, зменшується різниця між міжнародними і внутрішніми справами і з'являється «транснаціональна солідарність». Внутрішні та місцеві проблеми трансформуються в глобальні.

Таким чином, процес глобалізації має вплив на порядок денний міжнародної безпеки, хоча важко зробити висновок про те, наскільки збільшується або знижується ступінь безпеки. Природа загроз також змінюється. У цьому контексті, перш за все, варто підкреслити громадянські конфлікти, оскільки відмінність між ними та міжнародними зменшується. Однак з глобалізацією ми не можемо ігнорувати те, що відбувається десь, і не можемо ігнорувати громадянські конфлікти.

Друга загроза в добу глобалізації полягає в оцінці точного впливу глобалізації на міжнародну безпеку, оскільки вплив глобалізації варіюється від регіону до регіону і в значній мірі визначається здатністю держави адаптуватися до змін. Таким чином, узагальнити стабілізуючі або дестабілізуючі наслідки глобалізації для міжнародної безпеки непросто.

По-третє, розвиток комунікаційних технологій суттєво впливає на певну динаміку. Наприклад, під час конфлікту в Косово, після трансляції масової депортації та жертв у телевізійних ефірах, конфлікт став неможливим без міжнародного громадського тиску та втручання. По-четверте, із зміною характеру та стратегії війни загрози безпеці ставали складнішими для вимірювання, контролю чи боротьби з процесом глобалізації. Агентами загрози

можуть бути держави, але можуть бути і недержавні групи та особи, такі як етнічні ополчення, організована злочинність та тероризм.

Сьогодні термін, що широко використовується, це асиметрична стратегія (асиметрична сила), за допомогою якої менша держава намагається перемогти найбільші держави в глобалізованій міжнародній системі, завдаючи удару по її вразливості. Таким чином, глобалізація може дати шанс сильним державам посилити свої повноваження, однак вона також дає можливості слабшим державам кинути виклик потужним. Нарешті, процес глобалізації розширив підтримку тероризму. Особливо люди на нижньому кінці соціального та економічного спектру зрозуміли, що вони не можуть мати рівні частки у світовому світі, їхні вимоги не визнаються сильними країнами і зрештою, почали проявляти реакцію. Ці реакції стали загрозливими, оскільки вони почали надавати підтримку тероризму проти глобалізації. Крім того, терористичні групи, борючись проти глобалізації, також отримують вигоду від її наслідків. Використовуючи технологічний прогрес у спілкуванні, ці групи можуть легко контактувати та працювати. Незалежно від того, чи є його агенти приватною особою, окремим терористом чи терористичною групою, сьогодні тероризм загрожує всьому світу.

Незважаючи на велику кількість міжнародно-правових актів і органів, координуючих боротьбу з міжнародним тероризмом, в міжнародному праві до теперішнього часу немає єдиної універсальної угоди, що визначає дане поняття, його юридичну природу та відповідальність. У міжнародному праві відсутній і вичерпний перелік діянь, що відносяться до міжнародного тероризму. А. А. Корольов вважає, що до форм сучасного міжнародного тероризму можна віднести: неоголошені війни, політичні вбивства, вибухи, викрадення, побиття і знущання, пограбування банків, захоплення літаків, кораблів, захоплення державних установ та посольств. [54]

Аналіз глобальних угод дозволяє відносити до актів міжнародного тероризму: а) вибухи приміщень посольств, представництв або штаб-квартир міжнародних організацій; б) диверсійні акти на вулицях, вокзалах, в

аеропортах, культурних центрах, промислових спорудах, в приміщеннях для торгової та професійної діяльності, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна та заподіянням людям тілесних ушкоджень або смерті: в) умисне використання вибухових пристроїв, вбудованих в посилки, бандеролі, листи та інші поштові відправлення; г) будь-який диверсійний акт проти громадських споруд; д) змова з метою здійснення актів міжнародного тероризму і співучасть в них в будь-якій формі. [36, 12] Також міжнародні угоди до актів МТ відносять: захоплення заручників, піратство, акти, спрямовані проти безпеки цивільної авіації, незаконне захоплення і використання ядерного матеріалу. Держави приймають спеціальні конвенції, виділяючи його в окремі злочини міжнародного характеру.

Аналіз визначень міжнародного тероризму, пропонованих вітчизняними і зарубіжними вченими, а також окремими державними або міжнародними структурами, вказують на розбіжності в думках з приводу цього поняття і його змісту. В результаті невдалих спроб розробити прийнятну для всіх держав визначення міжнародного тероризму серед політологів і правознавців позначилася певна поляризація думок. Деякі з них вважають, що через відсутність перспектив для вироблення загальноприйнятого визначення міжнародного тероризму недоцільно прагнути до вирішення цього завдання. Вони пропонують обмежитися домовленістю про спільну боротьбу з конкретними видами злочинних діянь, наприклад із захопленням заручників.

Існує думка, що необхідність формування однакового, універсального визначення поняття міжнародного тероризму має сумнівне значення для запобігання його проявів і боротьби з ним [36, 15]. Прихильники такої точки зору вважають, що більш ефективним і значимим як з теоретичної, так і з практичної точок зору є підхід, що передбачає вироблення визначення поведінки, яке, з точки зору світової спільноти, є неприйнятним, і прийняття рішення про його запобігання та боротьбу з ним шляхом розробки ефективних засобів здійснення і забезпечення заходів відповідно до встановлених принципами та нормами міжнародного права. Тобто замість того, щоб дати

абстрактне визначення цьому явищу, автори вважають, що необхідно розробити конкретний перелік видів діяльності або дій, які міжнародне співтовариство вважає неприйнятними і які розглядаються як поведінка терористичного характеру. Дана позиція, на думку А. Поповича, є наслідком багаторічних марних зусиль виробити загальновизнане визначення поняття «міжнародний тероризм», а також прагненням перейти до боротьби зі злочинами [26, 13].

Більшість дослідників не згодні з подібним підходом і наполягають на формуванні визначення міжнародного тероризму як необхідного орієнтира для вирішення міжнародних, політичних і правових проблем, а також створення цілісної системи протидії тероризму [26, 15]. Ефективне і всебічне співробітництво держав в цій галузі можливо лише за умови домовленості щодо розгорнутого визначення міжнародного тероризму. Про це неодноразово згадувалося в міжнародних актах, так в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН відзначається, що ефективність боротьби проти тероризму могла бути підвищена шляхом формулювання загальноприйнятого визначення міжнародного тероризму [70, 380].

Основною проблемою залишається відсутність єдиного критерію, що дозволяє виявити основні складові елементи визначення самого терміну. Це, у свою чергу, не дозволяє створити механізм ліквідації практики тероризму. У вітчизняній правовій науці немає єдиної думки про те, що розуміти під міжнародним тероризмом, якими ознаками він володіє. Розглянемо основні підходи до визначення змісту даного поняття.

У Великому юридичному словнику міжнародний тероризм визначається як «сукупність суспільно небезпечних у міжнародному масштабі діянь, що тягнуть за собою загибель людей, порушують дипломатичну діяльність держави і їх представників і утруднюють здійснення міжнародних контактів і зустрічей, а також транспортних зв'язків між державами» [70, 391].

Професор І. І. Карпець розумів міжнародний тероризм як організаційну діяльність, спрямовану на створення спеціальних організацій та груп для

здійснення вбивств і замахів, нанесення тяжких тілесних пошкоджень, переміщення або утримування людей в якості заручників з метою отримання викупу, застосуванням тортур, шантажу. Даний злочин супроводжується, як правило, руйнуванням і пограбуванням будівель, житлових приміщень та інших об'єктів. Він також виділяє цілі тероризму: нанесення шкоди демократичним і прогресивним соціальним перетворенням, власності організацій установ, приватних осіб, залякування людей, насильство над ними або фізичне знищення.

У свою чергу, Д. Б. Левін визначав міжнародний тероризм як «вбивство дипломатичних представників і взагалі політичних діячів іноземних держав з метою посилення міжнародної напруженості і роздування політичних і військових конфліктів» [8, 15]. Наведене визначення відображає міжнародно-правовий погляд на сутність міжнародного тероризму, характерний для 70-80-х років 20-го століття, часу, коли основним об'єктом посягання терористів дійсно були дипломатичні представники і політичні діячі іноземних держав.

Н. Б. Крилов і Ю. А. Решетов вважають, що міжнародний тероризм має кілька форм, а саме вчинення терористичних актів групами осіб, що не перебувають в офіційному зв'язку з будь-якими державами [7]. Є. Г. Ляхов зазначає, що акт міжнародного тероризму об'єктивно спрямований проти певних загальнолюдських цінностей, що охороняються вже не тільки національним, а й міжнародним правом [8, 13].

А. П. Кузнецов та М. М. Маршакова, проаналізувавши існуючі визначення, а також тлумачення даного явища, що даються в різних наукових виданнях в найзагальнішому вигляді, зробили висновок про те, що основною, характерною особливістю міжнародного тероризму є те, що він, по-перше, виявляється в неоднорідних, різноманітних діяннях, що включають широке коло охоронюваних суспільних відносин (захоплення заручників, акти вандалізму і вбивств, дії, що посягають на громадську безпеку, громадський порядок і т. д.). По-друге, використання крайніх форм насильства або загрози застосування його, а також цілі терористичних актів, які виходять за межі

заподіюваних ними руйнувань, тілесних ушкоджень, смерті. Вони досягаються шляхом психологічного впливу на осіб, які не є безпосередніми жертвами насильства; жертви тероризму обираються більше за їх символічним значенням.

А. П. Кузнецов, М. М. Маршакова під міжнародним тероризмом розуміють умисне суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини, що регулюють міждержавні зв'язки, міжнародний правопорядок, шляхом заподіяння (або загрози) в будь-яких формах істотної шкоди життєво важливим інтересам держав (світового співтовариства), для досягнення міжнародно-правових цілей. На думку авторів, це визначення міжнародного тероризму відображає його основні характеристики, є досить лаконічним і може служити правовою основою протидії йому [45, 13].

За визначенням М. М. Лебедевої, міжнародний (або, як його ще іноді називають, транснаціональний) тероризм має на увазі використання території або залучення громадян в терористичні дії більш ніж однієї країни [45, 15]. Г. А. Дробот так визначає специфіку міжнародного тероризму: це, як правило, терористичні дії, вжиті громадянами однієї країни проти громадян іншої та здійснені на території третіх країн. Обидва наведені визначення не охоплюють всіх випадків прояву міжнародного тероризму, але дозволяють вловити його специфіку [44, 115]. Г. А. Дробот називає загальні ознаки міжнародного тероризму, відзначаючи, що всі вони в тій чи іншій мірі неоднозначні і суперечливі, як і сам феномен тероризму [44, 114]. Найважливішою ознакою тероризму він вважає його політичну мотивацію, що дозволяє диференціювати тероризм та інші злочинні агресивні акти, навіть якщо вони за характером застосовуваних в них методів боротьби не відрізняються від політичних акцій і з цієї причини можуть зараховуватися до тероризму.

Г. А. Дробот між цими видами насильства бачить принципову різницю в цілях, що передбачає і різні підходи до боротьби з ними: тероризм завжди пов'язаний з боротьбою за владу, при цьому його суб'єкти схильні афішувати свої цілі, що зовсім не властиво мафіозним структурам, здебільшого мотивованим фінансовими інтересами, пересічних з корумпованими

сегментами державної влади і з цієї причини прагнуть бути «в тіні» (хоча, звичайно, можливе і поєднання політичних і фінансових інтересів злочинних угруповань).

Другою ознакою вчений називає специфічний вибір жертв терористів: як правило, це не військовослужбовці або офіційні державні особи, а представники цивільного населення, далекі від політики звичайні люди. Так, вчений пропонує виділити наступні основні відмітні риси саме міжнародного тероризму:

- 1) Цілі, оголошені терористами, зачіпають кілька країн;
- 2) Злочин починається в одній країні, а закінчується в іншій;
- 3) Кошти, на які існує та чи інша злочинна група, надходять з іншої країни;
- 4) Жертвами терористичних актів стають громадяни різних країн;
- 5) Завдані збитки зачіпає кілька країн або міжнародних організацій [7].

На думку дослідника, важливою вимогою до визначення міжнародного тероризму є те, що воно має відображати основні ознаки. Тому, зазначена вище система ознак тероризму потребує подальшого доопрацювання. Це відбувається в першу чергу через те, що не всі ознаки можуть бути віднесені до основних. Останній з них, який вказує на критерії, за якими терористи обирають об'єкти нападу, носить факультативний характер. В силу того що він не відображає істотні особливості тероризму, його включення в зміст визначення не представляється необхідним [7].

З решти ознак тільки перші два мають універсальний характер, тобто поширюються на всі конкретні прояви тероризму: будь-яка терористична акція являє собою застосування крайніх форм насильства або загрози насильства для досягнення цілей, що виходять за межі заподіюються їм тілесних ушкоджень, смерті, матеріального збитку. Третій з перерахованих ознак менш універсальний. Так, як в ряді випадків терористи, здійснюючи напад на своїх політичних супротивників, прагнуть усунути саме безпосередніх жертв терористичних актів. Очевидно, що в таких випадках мета терористів

досягається самим актом насильства, а не шляхом психологічного впливу на осіб, які не є безпосередніми жертвами насильства[16].

Дослідники на підставі аналізу терористичної діяльності у світі протягом останніх десятиліть відзначають такі особливості сучасного тероризму:

- формування глобальних і регіональних керівних центрів, що здійснюють підготовку операцій, організацію взаємодії між окремими групами і виконавцями, що залучаються до тієї чи іншої акції, при цьому національна і релігійна приналежність виконавців не є свідченням приналежності до конкретного держави або релігійного руху;
- використання права на політичний притулок для закріплення присутності терористів в деяких державах;
- здійснення проникнення в суспільні й державні політичні, економічні та силові структури; створення під прикриттям своїх агентів в органах влади розгалужених мереж центрів і баз з підготовки бойовиків, складів зброї і боєприпасів, фірм, компаній, банків, фондів, використовуваних для фінансування проведених операцій;
- широке використання наркобізнесу і торгівлі зброєю для поповнення фінансових коштів;
- поява тенденції переходу від здійснення окремих терористичних актів до масштабних акцій, які створюють характер диверсійно-терористичної війни, в ході якої широко застосовуються методи інформаційно-психологічного впливу, в тому числі для створення атмосфери загального страху, збудження антиурядових настроїв в суспільстві з метою успішної боротьби за вплив і владу [17].

Показовими в цьому плані терористичні акти в США, які нерідко називають знаковою подією— віхою в визначенні нового етапу міжнародної антитерористичної боротьби. Зокрема, теракти в США відрізняються надзвичайно високим рівнем планування, підготовки та проведення, найвища синхронізація дій, демонстраційний характер терактів (руйнування символу світової банківської системи), продумане до дрібниць інформаційне

забезпечення (в тому числі, заздалегідь протягом тривалого часу розкручується символ «ісламського фундаменталізму»), підготовка терористів на територіях як самих Сполучених Штатів, так і ряду розвинених країн Європи (Англії, Німеччини).

Крім дефініцій, що містять переважно правові характеристики даного явища, є достатня кількість визначень міжнародного тероризму політологічного, соціально-психологічного, філософського плану. Дані визначення цікаві новими акцентами, що дозволяють поглянути на феномен міжнародного тероризму по-новому та надають додаткові можливості для визначення його юридичної природи.

І. М. Іллінський дає власне трактування. Його уявлення носить переважно політологічний характер: «Міжнародний тероризм—це мотивовані незаконні насильницькі дії (їх організація або сприяння їм, в тому числі шляхом фінансування або кадрової підтримки), що здійснюються представниками однієї або декількох держав проти іншої чи держав, які мають першою стратегічною метою залякування окремих осіб, груп людей або всього населення з тим, щоб досягти певних ідеологічних, релігійних, національних, економічних, політичних або соціальних результатів в свою користь» [41].

І. М. Іллінський вважає, що терор— це привілей влади (сили), меншини над більшістю, він здійснюється «зверху вниз», а міжнародний тероризм— це відповідна реакція «слабких» на міжнародний терор «сильних». Терор і тероризм— «дзеркальні» явища; одне визначає інше. І навпаки [41]. Дана позиція цікава протиставленням зазначених понять. У більшості випадків дослідники говорять про близькість, спорідненість і навіть синонімічності термінів і явищ, що стоять за ними. І. М. Іллінський правильно підмітив різницю між юридичною природою міжнародного тероризму і агресивною, насильницькою державною політикою.

В. Є. Петрищев дає наступне визначення: «Тероризм— це управління соціумом за допомогою превентивного залякування» [30]. Дане визначення не носить універсального характеру, не відображає можливу специфіку

внутрішньо-національного і міжнародного тероризму. Свій погляд на міжнародний терор висловлює відомий геополітик А. Дугін. Він вважає, що цей термін став позначати «радикальні дії всіх супротивників однополярного глобалізму» [30]. Він виділяє геополітичний контекст як найсуттєвішу базу для виникнення тероризму, так як радикальність цього явища часто-густо пов'язана з рішенням великими державами щодо серйозних геополітичних завдань [59].

Велику роль в ідентифікації міжнародного тероризму прийнято відводити процесам міжусобного релігійного екстремізму і шовінізму [16]. На думку ряду дослідників, дані фактори є поживним ґрунтом для формування міжнародно-терористичних течій [59]. Г. А. Дробот називає найбільш небезпечною тенденцією сучасного світу ісламський тероризм, який вчений асоціює з міжнародним тероризмом в цілому [8]. Не можна безумовно погодитися з такою точкою зору, що веде до тупикового, позбавленого конструктивності, відношення до ісламу. Необхідно бути максимально коректним і обережним при формуванні ознак досліджуваного явища. Додання релігійного забарвлення такого складного і соціально-політично більш широкого явища, як міжнародний тероризм, носить ненауковий характер.

Третьою рисою терористичної діяльності, вважає Г. А. Дробот, є його демонстраційний, страхітливий ефект: «Тероризм – це страхітлива спроба використовувати насильство для досягнення певної мети. Головна мішень терористів – не безпосередні жертви їх акцій, а ті, хто, стежить за цим на екранах телевізорів [21]. За словами Р. Фалка, терорист зазвичай намагається використовувати насильство в символічному сенсі, щоб охопити мільйонну аудиторію. У 800 млн чоловік оцінювалася кількість глядачів Мюнхенської олімпіади в 1972 році, коли було вбито 12 ізраїльських спортсменів. Насильство було направлено на всіх, хто дивився, так само як і на тих, хто загинув [21]. Такого ж погляду дотримується Ю. С. Горбунов, називаючи сутнісною ознакою тероризму залякування політичного опонента різними методами з метою управління ним чи пов'язаних з ним осіб. На його думку,

дані ознаки дозволяють відмежувати тероризм від інших видів насильства [52, 21].

Дані ознаки дозволяють зрозуміти корінну відмінність сучасного тероризму від тероризму 19 століття. Тут бачимо акцент на психологічний вплив, яке має акт насильства в суспільстві. Сучасне терористичне насильство знеособлено. А. А. Попович також називає цю рису однією з істотних ознак сучасного тероризму як соціального явища, а не індивідуального акту політичного вбивства або залякування: невизначене коло безпосередніх об'єктів терористичного акту, застосування насильства по відношенню до невизначеного кола осіб («ні в чому не винних людей»), заради досягнення віддаленої мети, яка не має прямого зв'язку з самим терором, – задоволення політичної, економічної, соціальної вимог [52, 17].

Нарешті, четвертою рисою тероризму Г. А. Дробот називає його організований, або груповий, характер. Це одна з найбільш суперечливих характеристик тероризму на думку багатьох експертів. Дійсно, якщо керуватися даним критерієм, вбивця-одинак, який не входить в терористичну організацію, не підходить під визначення терориста. Бойовик з організації «Хамас», який здійснив вибух в дискотеці або кафе, з повним правом може бути названий терористом, тоді як простий палестинець, який не входить ні в яку організацію, але під впливом обурення, викликаного діями ізраїльської влади, вирішив взятися за зброю і відкрити вогонь на вулиці по євреях, під це визначення не підходить [25]. Терор – довгострокова, добре спланована, матеріально забезпечена діяльність, яка під силу лише організованим угрупованням, а не вбивцям-одинакам, котрі діють емоційно, спонтанно [58].

А. А. Попович пропонує наступний варіант визначення міжнародного тероризму: МТ посягає на міжнародний правопорядок шляхом загрози застосування організованого насильства, спрямоване на усунення політичного противника або на досягнення інших міжнародно-протиправних цілей шляхом залякування осіб, які не є безпосередніми об'єктами нападу [58].

На думку Н. С. Беглова, міжнародний тероризм—це не якийсь особливий вид тероризму, а продовження внутрішнього тероризму, що виходить за межі кордонів тієї чи іншої держави [2, с. 40]. В. Н. Лукінта Т.В. Мусієнко вважають, що національний (внутрішній) і міжнародний тероризм є похідними видами єдиного явища— тероризму [17]. Аналогічної точки зору дотримується А. А. Попович, поняття «тероризм» і «міжнародний тероризм», на його думку, співвідносяться між собою як загальне і особливе. В силу цього міжнародному тероризму притаманні всі ознаки тероризму. Поряд з цим, в якості особливого, можливо виділити додаткові ознаки, що характеризують феномен міжнародного тероризму. А.А. Попович пропонує групу таких ознак позначити терміном «міжнародність», на підставі якої розмежувати міжнародний і внутрішньодержавний тероризм [30].

Важливе значення знання так званих «ознак міжнародності», що дозволяють відрізнити терористичні акти внутрішньодержавного і міжнародного характеру для працівників правоохоронних органів дуже важливо. Перелік цих ознак не включений ні в один з антитерористичних міжнародно-правових актів. Необхідно відзначити, що представляють особливий інтерес в рамках досліджуваної проблеми судження авторів, які відносять міжнародний тероризм до категорії міжнародних злочинів.

Енциклопедія юриста називає міжнародний тероризм найтяжчим злочином міжнародного характеру, яке представляє собою сукупність суспільно небезпечних діянь окремих осіб і організацій, спрямованих на досягнення політичних та інших цілей шляхом здійснення вибухів і інших небезпечних для здоров'я людей дій міжнародного характеру. Акти міжнародного тероризму тягнуть безглузду загибель людей, порушуючи нормальну дипломатичну діяльність держав та їх представників і ускладнюючи міжнародні контакти, зустрічі, а також транспортні зв'язки між державами. Це діяння використовується як знаряддя політичної боротьби найбільш реакційних кіл, партій і злочинних організацій.

Злочином міжнародного характеру міжнародний тероризм кваліфікується в наступних випадках: а) злочинець і потерпілі є громадянами однієї держави або різних країн, але злочин скоєно за їх межами; б) акт спрямований проти осіб, які користуються міжнародним захистом; в) підготовка ведеться в одній державі, а відбувається злочин в іншому; г) зробивши акт в одній державі, терорист переховується в іншому, і постає питання про його видачу [25].

А. П. Кузнецов, М. М. Маршакова визначають в якості обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочинів такого роду як суверенітет держави, міжнародні відносини, міжнародний порядок [14]. Переважна більшість дослідників відзначають особливо небезпечний характер міжнародного тероризму для міждержавних відносин і міжнародного правопорядку. Ю. С. Горбунов, розглядаючи об'єкт терористичних посягань як міжнародного, так і внутрішньодержавного тероризму, зазначає, що він лежить в нематеріальній сфері і є політичні відносини, зміни яких домагаються терористи [5].

А. А. Попович вважає, що в основі розмежування лежить об'єкт посягання: міжнародний тероризм спрямований проти міжнародного порядку, терористичні акти однієї держави зазіхають тільки на правопорядок лише однієї держави. Але розмежування тільки по об'єкту посягання носить занадто обмежений, вузький характер [30].

Доктор юридичних наук В. Ф. Антипенко прийшов до висновку, що безпосереднім об'єктом тероризму є політичний режим, державний устрій і територіальна цілісність конкретних країн. Ефективність впливу на безпосередній об'єкт в тероризмі може реалізовуватися через загальний об'єкт— порушення міжнародного правопорядку. На рівні терористичного акту відбувається відносно випадкових людей і об'єктів [1, 29].

У прийнятому в США в 1984 році Всеосяжний законі про контроль над злочинністю [4, 381-382] відображена, на думку Ю. С. Горбунова, одна з основних особливостей тероризму, що характеризує як внутрішньодержавний, так і міжнародний його різновид. Ю. С. Горбунов підкреслює, що тероризм включає в себе, але не обмежується навмисним застосуванням сили або

погрозою насильства з метою досягнення політичних цілей за допомогою усунення, шантажу або примусу. Терористичний акт зазвичай має на увазі злочинне діяння, спрямоване на управління об'єктом терористичних посягань за допомогою впливу на спеціально обрану жертву. Ця ознака, на думку автора, є ключовим при віднесенні злочинів до числа терористичних, за винятком тих рідкісних випадків, коли об'єкт впливу і (або) залякування та об'єкт управління терористичних посягань збігаються, наприклад при посяганні на життя або свободу індивіда, пов'язаному з його політичною діяльністю як незалежного депутата [6, 24].

Перераховані вище ознаки міжнародного тероризму необхідні для ідентифікації та вироблення його загального поняття, яке, по-перше, допоможе вирішити найважливіші міжнародні, політичні і правові проблеми; по-друге, послужить основою створення системи заходів з протидії міжнародному тероризму; по-третє, дозволить виділити сутнісні ознаки конкретних видів діяльності, яка, на думку міжнародної спільноти, вважається проти вважається протиправною і розглядається як поведінка терористичного характеру; по-четверте, дасть можливість розібратися в суті розглянутих антиправових явищ і дати їм оцінку з позиції норм міжнародного права; по-п'яте, сприятиме розмежуванню міжнародного тероризму і національно-визвольного руху; по-шосте, створить теоретичну основу для успішної взаємодії і координації діяльності спеціальних служб різних держав з протидії цьому негативному явищу, підвищить ефективність їх співпраці.

1.2. Нові виклики: міжнародний тероризм в умовах глобалізації

Транснаціональний характер тероризму обумовлений необхідністю конструювання міжнародної системи антитерористичного напрямку. Головною дилемою є відсутність єдиного визначення, або ж надмірна кількість трактувань міжнародного тероризму (МТ), котрі не задовольняють акторів світового процесу. Суть МТ полягає в розчленуванні політичної карти, наприклад, розпад

колоніальних імперій після Другої світової, які мали національно-визвольний характер. Сучасні процеси ілюструють утворення малих автономних утворень, котрі найбільш яскраво виражені в Африці, Америці та Євразії. Особливістю сучасного часу щодо сприйняття поняття «тероризм» пов'язане з релігійним екстремізмом. Саме серед представників цих груп відмічається ескалація терористичної діяльності.

Домінування радикальних мусульман в міжнародних відносинах піднімає питання про високу активізацію ісламізму. Одні розтлумачують це як зіткнення цивілізацій в умовах глобалізації, як демографічні диспропорції, як інструмент використання ісламу у вигляді мобілізуючої ідеології. Дані думки є наглядним прикладом наступного твердження: дисбаланс світового розвитку, де мусульмани не бачать для себе достойного місця. Як вважає кандидат політичних наук В. П. Назаров трансформація міжнародного тероризму датується 2013-2014 роками. Починаючи з даного періоду більш ніж в дев'яноста країн було здійснено терористичні акції, здебільшого в нестабільно політичних державах—Нігерія, Ірак, Пакистан, Афганістан, Сирія.

Головну небезпеку для світової спільноти представляють ісламські екстремісти, особливо ваххабіти, для яких терор в будь-яких його видах і формах став обов'язковим, силовим супроводом їх загальної експансії у світі. Соціальна база міжнародного тероризму розширюється в основному за рахунок правовірних мусульман Пакистану, Індонезії, Малайзії та інших держав ісламського світу, в першу чергу арабських. «Арабські революції» 2011-2012 років на Близькому Сході і в Північній Африці демонструють це з максимальною очевидністю. Лідери міжнародного тероризму прагнуть мобілізувати ісламський світ проти західної цивілізації і народів не ісламського віросповідання під прапором відродження «Чистого ісламу», ісламського фундаменталізму, «боротьби з невірними», що може призвести міжнародне співтовариство до цивілізаційного розколу і розв'язанню боротьби всіх проти всіх. Під приводом боротьби з гегемонізмом США ісламські екстремісти насправді самі йдуть на шлях досягнення власної гегемонії.

Саме з цих причин окремо взятим країнам важко в рівній мірі ефективно, а часом і просто неможливо контролювати всі аспекти терористичних загроз і протидіяти їм по всьому периметру їх активності. Необхідність налагодження міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом давно стала очевидною. Аналіз діяльності США, Росії та інших держав у політичній, військовій, інформаційній та гуманітарній сферах свідчить про те, що накопичений ними досвід в боротьбі з міжнародним тероризмом дає надію на ефективність використовуваних засобів. Антитерористична операція в Афганістані—перший досвід, який позначив можливість формування концепції широкого міжнародного співробітництва в боротьбі з міжнародним тероризмом. Однак, ця взаємодія добре починалася, а потім повернулося на круги своя: США і НАТО почали використовувати контртерористичну операцію в Афганістані в інтересах реалізації власних стратегічних цілей в цьому регіоні.

Однією з небагатьох сфер міжнародного співробітництва в справі боротьби з тероризмом, де інтереси переважної більшості країн світу збігаються, є взаємодія держав та їхніх спецслужб у протидії загрозам ядерного тероризму. Збіг чи близькість інтересів більшості держав світу з цієї проблеми очевидні. Всі розуміють, що будь-який реальний акт ядерного тероризму, де б на планеті він ні стався, буде мати непередбачувані і небажані наслідки для всього світу. Одна справа, коли вся ядерна сфера знаходиться під повним і жорстким контролем держав і створеної ними системи відповідних міжнародних організацій, і зовсім інша, коли в цьому контролі утворюються слабкі місця.[18, 359]

Актуальність налагодження взаємодії держав світу та їхніх спецслужб в боротьбі із загрозою ядерного тероризму зумовила появу низки міждержавних угод та документів. Активність кроків в цьому напрямку була обумовлена, перш за все, тим, що головні ядерні держави світу на прикладі терористичної атаки 11 вересня 2001 року проти США і явного інтересу терористичного співтовариства до отримання доступу до зброї масового знищення відчували необхідність об'єднання міжнародних зусиль у протидії цьому. У числі

документів з проблем боротьби із загрозою ядерного тероризму, слід зазначити: Міжнародна конвенція по боротьбі з актами ядерного тероризму (прийнята резолюцією 59/290 Генеральної Асамблеї ООН від 13 квітня 2005 року), Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу і ядерних об'єктів (прийнята 3 березня 1980 року) з поправками 2005 року, а також Глобальну ініціативу по боротьбі з актами ядерного тероризму. Важливість розробки та прийняття подібного роду міжнародних документів на даному етапі полягає в першу чергу тому, що країни-учасниці всіх цих конвенцій, договорів і ініціатив зобов'язані враховувати їх положення в національних законодавствах. Крім того, це сприяє загальному зростанню розуміння у світі загрози ядерного тероризму.

Під ядерним тероризмом розуміється сукупність намірів і дій окремих осіб або груп осіб зі створення або придбання ядерного вибухового пристрою з подальшим його застосуванням чи погрозою для досягнення декларованих політичних, соціальних та інших цілей. Починаючи з середини шістдесятих років, в Європі і в США відбулося близько 150 інцидентів, які в тій чи іншій мірі сприяли підвищенню рівня ядерної загрози. У їх число увійшли вибухи в районі розташування ядерних об'єктів, спроби проникнення на них, викрадення і вбивства вчених-ядерників, крадіжка і контрабанда різних ядерних матеріалів.

Перше джерело загрози, а саме, захоплення ядерного об'єкта терористами, представляється найбільш небезпечним. Терористичний акт 11 вересня в США фактично був фактом масового знищення мирного населення, правда, без використання зброї масового знищення. Однак він відразу ж створив картину того, що може бути, якщо терористи отримають доступ до ядерної зброї. За своєю природою ядерний тероризм відрізняється від «традиційного» масштабами, великим числом можливих жертв, способами здійснення і довготривалими небезпечними наслідками.[18, 367]

Розглядаються зазвичай три можливі сценарії ядерного терору: 1. Захоплення ядерної зброї. 2. Використання радіологічної зброї. 3. Зовнішні цілеспрямовані дії терористів з метою викликати перешкоди в роботі ядерних

установок (АЕС, дослідницькі ядерні реактори, сховища ядерних матеріалів), виведення з ладу обладнання та руйнувань, що можуть призвести до катастрофічних наслідків для населення і навколишнього середовища.

У світі накопичено величезну кількість збройових ядерних матеріалів. Тільки в одній Росії—1200 тон збройового урану і 120 тон плутонію, в США—100 тон плутонію і 800 тон урану, Пакистан володіє приблизно 600-ми кілограмами збройового урану. Але є й інші ядерні держави: Велико-Британія, Франція, Китай, Індія. З урахуванням вищевикладеного представляється можливим в найзагальнішому вигляді сформулювати основні шляхи та завдання боротьби із загрозою ядерного тероризму:

- широке співробітництво країн щодо запобігання ядерного тероризму шляхом обміну правовою та розвідувальною інформацією;
- безперервне вдосконалення системи фізичного захисту та технічної безпеки ядерних об'єктів;
- активна робота правоохоронних і спеціальних служб;
- проведення комплексних заходів щодо ліквідації наслідків аварій;
- хакерські атаки на бази даних комп'ютерних мереж терористів і захист своїх систем управління та інформації.[18, 360]

В сучасних умовах ядерна безпека виявляється залежною від цілого ряду чинників, що мають геополітичне і регіональне, економічне і соціально-політичне, етнічне та культурне, інформаційне та екологічне вимірювання.

Терор практикується державними і недержавними суб'єктами протягом всієї історії. Давньогрецький історик Ксенофонт писав про ефективність психологічної війни проти населення противника. Однак найбільш часто згадуваних прикладом раннього терору є діяльність єврейських фанатиків, часто званих сикаріями, які робили насильницькі напади на євреїв, яких підозрювали у змові з римською владою.

Після американської громадянської війни (1861-1865 рр.) у другій половині 19 століття в Західній Європі, Росії та Сполучених Штатах тероризм

був прийнятий прихильниками анархізму, які вважали, що кращий спосіб домогтися революційних політичних і соціальних змін—це вбивство людей на керівних постах. З 1865 по 1905 рік декотрі царі, президенти, прем'єр-міністри та інші урядовці були вбиті зброєю або бомбами анархістів.

У 20 столітті відбулися великі зміни у використанні і практиці терору. Це стало відмінною рисою ряду політичних рухів, що тягнуться від крайніх правих до крайніх лівих в політичному спектрі. Технологічні досягнення, такі як автоматична зброя і компактні вибухові речовини з електричною детонацією, дали терористам нову мобільність і смертоносність, а зростання авіаперевезень надало нові методи і можливості. Тероризм був практично офіційною політикою в тоталітарних державах: взяття під варту, тортури і страти проводилися без обмежень з метою створити атмосферу страху і заохочувати прихильність до національної ідеології, заявленим економічним, соціальним і політичним цілям держави.

У другій половині 20 століття найбільш помітними групами, які використовували терористичну тактику, були фракція Червоної Армії, Червона Армія Японії, Червоні бригади, Пуерто-ріканський ФАЛЬН, ФАТХ і інші групи, пов'язані з Організацією визволення Палестини, Сяючим шляхом та Тигри звільнення. Найбільш помітними групами на початку 21 століття були Аль-Каїда, Талібан в Афганістані та ІГІЛ.

В кінці 20 століття Сполучені Штати постраждали від декількох актів терористичного насильства з боку пуерто-ріканських націоналістів, груп проти абортів і іноземних організацій. 1990-ті роки стали свідками одних з найбільш смертоносних нападів на американську землю, включаючи бомбардування на Всесвітній торговий центр в Нью-Йорку в 1993 році. Крім того, було скоєно кілька великих терористичних атак на американські урядові об'єкти за кордоном, включаючи військові бази в Саудівській Аравії (1996 рік) і посольства США в Кенії і Танзанії (1998 рік). У 2000-му році вибух, викликаний терористами-смертниками, привів до загибелі 17 моряків на американському військовому кораблі в єменському порту Аден.

Тероризм є постійною рисою політичного життя. Навіть до атак 11 вересня широко поширювалася стурбованість тим, що терористи можуть нарощувати свою руйнівну силу в набагато більших масштабах, використовуючи зброю масового знищення, включаючи ядерну, біологічну або хімічну. Ці побоювання посилились після 11 вересня 2001 року.

Безумовно, глобалізація—це відмінна ознака 21 століття. Активно обговорюються питання за і проти: взаємодія культур, новий світовий порядок та власне управління ним, так і негативні аспекти—посилена міграція, тероризм (міжнародний, регіональний, внутрішньо-державний), екологічні проблеми тощо. Багато вчених та політичних діячів вважають, що глобалізація посилює межу між багатими та бідними країнами, шкодить національній культурі. Інші навпаки стверджують, що такі протиріччя утворені іншими причинами, як-от конфлікти цивілізацій. Внаслідок цього залежать і політичні рішення, а саме: чи потрібно здійснювати санкції, інтервенції, посилювати виробництво зброї, вдосконалювати законодавство стосовно міжнародного тероризму.

Ключовим питанням є власне, чому здійснюються акти МТ, які передумови, фактори, засоби та цілі цьому сприяють? Адже на рівні з тим як росте глобалізація, збільшується й ризик здійснення МТ. Глобалізація— це потреба; мережа культурних, торгових, комунікаційних, політичних зв'язків. Процес якого вимагає інтеграції майже в усіх сферах, особливо економічній як основного стимулу розвитку держав. Таким чином, головним суб'єктом є держава як гарант свого народу, так і гравцем на політичному полі. Саме тому акти міжнародного тероризму підривають авторитет країн та їх основні функції: захист прав людини, власного територіального простору та впливу на міжнародні відносини.

Головним мотивом чому терористичні акти направлені на суспільство є укорінення думки про неієздатність держави. В цьому криється головна небезпека: напад на одну країну має наслідки для інших, тобто міжнародної

спільноти в цілому. Ще одним важелем впливу є регіональні утворення, міжнародні організації та транснаціональні корпорації (ТНК), котрі контролюють до половини світового промислового виробництва. Така економічна потужність належить високо розвинутим державам: США, Китай, Японія та країни Європи, як Німеччина, Франція. З цього виникає питання як це стосується проблеми МТ? Відповідь проста та очевидна: хто відіграватиме домінуючу партію. По мірі того, як розкриватиметься тема світового порядку можна виявити суть та компоненти міжнародного тероризму.

Чим тісніші зв'язки між державами, тим сильний вплив здійснюють одне на одного. Звідси постає питання: по якому зразку чи на кого (яка система є домінуючою) мають рівнятися більшість країн? Це породжує гегемонію, нерівноцінність, насадження принципів, яких мають дотримуватись інші. Такі тенденції утворюють своєрідний парадокс явища глобалізації: ми нібито маємо бути сильнішими разом, але серед нас є головний.

Абсолютної ізоляції країн та між ними не існувало, однак відносини були геть інакшими. Початок процесу глобалізації прийнято вважати 16 століття з появою флоту, формуванням світового ринку та великими географічними відкриттями. Російський дослідник М. Чешков щодо розвитку міжнародних відносин виділяє три етапи: 1) Локальний. Частини самодостатні та слабо пов'язані між собою (до 15-16 століть); 2) Інтернаціональна. Частини взаємопов'язані, самодостатність порушена, але цілісності ще немає (10 століття); 3) Планетарна. Виникає цілісність, яка не зводиться до її частин (початок та 2 пол. 20 століття). Саме з останнього етапу варто здійснювати аналіз явища міжнародного тероризму крізь призму глобалізації. Про планетарну єдність свідчить ріст фінансових операцій з 20 млрд. євро валют в 1964 році до 6 000 млрд. доларів на початок 1990-х років. На кінець 90-х на фінансовому ринку із рук в руки переходить від 1,3 до 4, 5 трлн. Доларів щоденно. [4]

Такі хвилі суттєво впливають на національні економіки, як це трапилось в 1997-1998 роках. Звісно, держави на території яких знаходяться керівні центри

ТНК відстоюють їх інтереси. Економічні зв'язки впливають на інші сфери: політичну, військову, культурну тощо. З таких міркувань постає питання про місце держави в сучасних умовах. Деякі автори схильні вважати зниження ролі країн перед регіональними структурами та ТНК. На думку, М. Портного інтернаціональні групування стають важливими суб'єктами світового промислового ринку як більш крупна економічна структура. Але скоріше такі тенденції говорять про трансформацію, а не про слабкість чи меншу ефективність держави.

Основна характеристика процесу глобалізації, що протікає в сучасному світі – екстраполяція ліберально-демократичних цінностей на всі регіони без винятку. Це означає, що політичні, економічні, правові системи всіх країн світу стають ідентичними, і взаємозалежність країн сягає небувалих масштабів. До сих пір народи і культури ніколи не були так залежні один від одного. Проблеми, що виникають в будь-якій точці світу, моментально відображаються на інших. Процес глобалізації і гомогенізації проводить до створення єдиного світового співтовариства, в якому формуються єдині норми, інститути і культурні цінності. Процес глобалізації характеризується наступними основними аспектами: 1. Інтернаціоналізація, що виражається у взаємозалежності; 2. Лібералізація, тобто усуненням торгових бар'єрів, мобільністю інвестицій та розвитком інтеграційних процесів; 3. Вестернізація – екстраполяція західних цінностей і технологій в усі точки світу; 4. Детериторізація, що виражається в зменшенні значущості державних кордонів.[4]

Глобалізаційні процеси зустрічають різні форми опору, деякі з них мають політичний, економічний та загальнокультурний зміст. Коротко охарактеризуємо кожен різновид. Політичний аспект опору, в першу чергу, проявляється на тлі розкладання національних держав і зменшення ролі міжнародних інститутів. Трансформація сутності міжнародної політики викликана появою таких глобальних проблем, як права людини, екології та зброї масового знищення. З цих причин функції і значення традиційного

сформованих національних держав зменшується. Їм загрожує така небезпека, як наддержавна інтеграція. Як приклад можна привести єдину Європу і внутрішньодержавний сепаратизм як форму опору цієї небезпеки. Ілюстраціями цього останнього явища Абхазія в Грузії, Країна Басків в Іспанії, Ольстер в Англії, Квебек в Канаді, Чечня в Росії.

Економічні аргументи противників глобалізації виглядають наступним чином. Вони вважають, що в цьому процесі національні уряди втрачають контроль над економікою, а багаті країни не створюють гарантій соціального захисту. Отже, нерівноправність поглиблюється, як в конкретній країні, так і між різними державами. Іншими словами, антиглобалісти вважають, що економічна глобалізація призведе до ще більшого збагачення багатих і, відповідно, до зубожіння незаможних.

Що ж стосується культурного протистояння глобалізаційних процесів, то воно більш серйозно. Представники самобутніх культур, свідомо чи ні, відчують, що за економічною, політичною, правовою та технологічною гомогенізацією підуть побічні ефекти, якісь, в першу чергу, спровокують зміни їх традицій, культури та життєвого укладу. В першу чергу це відноситься до національної мови, до применшення його значення. Успішна економічна діяльність вимагає здійснення своєчасного інформаційного обміну на одній мові, і такою мовою в разі глобалізаційних процесів є англійська.

Що ще відіграє значну роль в глобальності та прагненні до єдності? Перш за все, екологічні, техногенні проблеми, міграція, ядерне питання, «гарячі точки», тобто те, що заставляє людей об'єднувати зусилля та діяти однаковою способом. Ключову й вирішальну роль відграють розвинуті країни, які володіють ресурсами. Як результат, захід постає «центром» цілісного світу (створює, контролює), а інша частина—«периферією». В перших проживає менша частина, другу складає більшість, тобто бідне населення. Звідси розкривається одвічно стала проблема—меншості та більшості. Провідні країни нав'язують власні правила гри та поведінки. Такий стан подій має своїх противників—боротьба між консервативним поглядами та прогресивними.

В бідних країнах виникають рухи протесту, бажання змінити власну ситуацію та змусити багаті держави встановити більш справедливий світовий порядок, при якому доходи бідного населення у вигляді с/г продуктів, дешевої сировини перестанутьходити до розвинутих. Однак вони не мають змоги політично, економічно чи військово вплинути на них. Внаслідок чого виникає відчуття злоби та безнадійності. Одним із ризикових наслідків є міжнародний тероризм окремих облич та організацій. Тому частина терористичних актів несе в собі відповідь на страждання народу. Двома основними причинами МТ є економічна та політична. На мотивацію терористів впливають традиційна культура, ментальність, релігія, в основному іслам, з положень якого обирають ті, які орієнтують на боротьбу. [6]

Суттєву проблему складає культурна експансія, насадження західного образу життя, цінностей та ідеології. Безумовно, людина не може так запросто змінити свій світогляд і її небажання лише посилює настрої протесту. З цього можна зробити висновок, що дана тактика не є ефективною. Як можна зрозуміти вище зазначені моменти відкривають ще одну сторону глобалізації, а саме прірва всередині процвітаючих держав. До останніх намагаються потрапити тисячі бідних мігрантів. Влада країн Заходу намагається обмежити доступ шляхом законодавчих заходів, зокрема контроль та регулювання в'їзду і прийняття найбільш кваліфікованих робочих. У свою чергу такі тенденції викликають невдоволення у місцевого населення, адже іммігранти пропонують дешеву працю, утворюють їм конкуренцію та приносять нову культуру. Це і є та сама друга сторона медалі глобалізму. Це наглядна ілюстрація того, як Захід на чужих територіях проводить політику власних інтересів та не терпить, коли схоже відбувається на власних землях.

Здійснений аналіз феномену глобалізації та її основних структурних елементів дозволяє перейти до розкриття особливостей та протиріч міжнародного тероризму. Нині міць та силу держави визначають за її готовністю брати участь у вирішенні глобальних проблем, тобто внутрішня політика перетікає у зовнішню. Варто зазначити, що МТ тісно пов'язаний з

ключовими сферами життєдіяльності. Тобто, якщо політична ціль певним угрупованням не досягнута, то порядок міжнародних відносин порушений. Для терористичних угруповань важливо викликати суспільний та світовий резонанс. Це свого роду гра з драматичними наслідками.

Аби підтримувати публічність, необхідну для поширення страху терористи здійснюють такі жорсткі акти як вибухи автомобілів, масові розстріли, захоплення заручників. Такі інциденти виглядають як випадкові, однак це лише прикриття: місця та жертв обирають за їх шокową цінність. Торгові центри, ресторани, школи, вокзали, клуби—це території масового скупчення людей, з якими знайоме населення та в яких вони відчують себе спокійно та зручно. Також це можуть бути місця важливого економічного чи політичного символів, як-от посольства чи військові об'єкти. Головною метою є знищити відчуття безпеки, аби страх терору спонукав населення здійснити тиск на політичних лідерів. Тероризм здійснюється саме таким шляхом всупереч логіці світового розвитку та цінностей.

Виділяють основні чинники, що сприяють формуванню і поширенню міжнародного тероризму: по-перше, соціально-економічні—різке загострення економічної і соціальної нерівності країн Півночі і Півдня. У резолюції ООН 40/61 відзначається, що терор і насильство є наслідком бідності, безвиході, бід і відчаю, що спонукають деяких людей жертвувати людськими життями, включаючи свої власні, в прагненні домогтися радикальних змін. [55]

По-друге, політичні—фактично триває колоніальна політика щодо країн «третього світу», маніпулювання внутрішньою і зовнішньою політикою з боку високорозвинених країн, перш за все США. Б.Ключніков зазначає, на мусульманському Сході «зіткнулися не дві цивілізації, а дві екстремістські сили: фанатичні ісламісти і пихата Америка. І та і інша претендує на керівництво світом, обидві намагаються осідлати і насильно здійснювати об'єднання людства»[55].

По-третє, культурологічні—в цілому відсутність бажання зрозуміти природу і особливості неєвропейської культури і спроби нав'язування цінностей

західної культури по всьому світу. По-четверте, науково-технічний–розвиток науки і техніки сприяло як географічного, так і його технічного оснащення новітніми досягненнями в розвитку терору. По-п'яте, ідеологічні–принципова несумісність поглядів на майбутній розвиток цивілізації, способів і засобів вирішення складних проблем, що стоять перед суспільством.

Глобалізація економічної, політичної і культурного життя сучасної цивілізації призводить до глобалізації тероризму і сьогодні ставить його в один ряд з іншими глобальними проблемами. Сучасний тероризм все більше набуває ознак, властиві глобальним проблемам. Проблема тероризму стала носити загальнолюдський характер, в тій чи іншій мірі, зачіпаючи інтереси всіх країн і народів.

Слід визнати, що рішення проблеми тероризму в найближчій перспективі неможливо в силу складних суперечностей між різними соціальними групами, політичними і релігійними угрупованнями, окремими державами. Проте, міжнародне співробітництво звужує і обмежує можливості терористичних організацій.

Перехід тероризму на більш високий організаційно-структурний рівень, право на застосування терору виходить не тільки від організацій, що знаходяться поза державними структурами, а й, в ряді випадків, від самої «легітимної влади».

В епоху глобалізації цілі тероризму набувають іншого характеру– протистояння західним штампам додає нових прихильників. При цьому відбувається психологічний тиск крізь призму апокаліптичного символізму терору: «Або світ стане таким, яким ми його зробимо, або він перестане існувати». Сьогодні зв'язок міжнародного політичного тероризму та кримінального світу очевидний. Перш за все через фінансові можливості. Друге– технічні можливості. На рівні з державою, терористичні організації використовують найновітніші засоби зв'язку, матеріалів та озброєння.

Друга половина 19 століття–початок 20 століття представляє собою період політико-терористичних вбивств під маскою тираноборства. До них

відносять: сім замахів на короля Франції Луї Філіпа та російського імператора Олександра II, вбивства французького президента С. Карно та австрійської імператриці Сісі, смертельні вистріли в італійського короля Умберто, американських президентів Дж. Гарфілда та Мак-Кінлі, та фатальне для світової спільноти вбивство австрійського ерцгерцога Фердинанда. Звісно, тодішні спроби замаху на царські особи не можна порівняти із сучасним тероризмом. Однак вони мали спільну мету, а точніше політичну— зміна влади та порядку.

До 2 пол. 20 століття тероризм був скоріше епізодичним, локальним явищем, котре не виходило за національні кордони і виступав як радикальний засіб внутрішньополітичної боротьби. Вже після зазначеного періоду він стає міжнародним. Наскільки вірне це твердження? Автори М. Фріланд, М. Бурлех, А. Бергесен та О. Лізардо дотримуються думки, що витoki МТ варто шукати в анархістських акціях 19 століття. Для нього характерні хвилі політичних вбивств, вибухи бомб, масові безпорядки. Нерідко терористичні акції здійснювалися з використанням зарубіжного елемента: так австрійська імператриця Єлизавета Боварська була вбита італійським анархістом Л. Луккіні. Ідеологи повстансько-анархістського руху М. Штірнер та М. Бакунін надавали важливе значення насиллю як методу створення нового порядку.

На думку А. Бергесен та О. Лізардо одночасна поява внутрішнього та міжнародного тероризму пов'язана з ефектом супротиву глобалізації. В демократичних суспільствах, де існує розвинуте політичне життя та інакодумство тероризм має внутрішній характер. Однак він здійснюється як у відкритих, так і закритих державах. Надалі відбувається чітке оформлення еволюції явища. М. Фріланд розділяє на чотири етапи: 1. До 1914 року- анархічний; 2. 1920-1960 роки- антиколоніальний; 3. 1968-1980 роки- «новий лівий» рух, пов'язаний з ростом радикалізму та екстремізму; 4. 1979- нині- релігійний конфлікт, ідейний підґрунтям якого є конфесійні цінності. В. Чеботарев виділяє такі чотири етапи вже зі сторони поширення в соціально-політичній сфері: 1. Становлення. Від часів античності до 18 століття; 2.

Класичний. Кінець 18- початок 20 століття; 3. Міжнародний. 2 пол. 20 століття; 4. Глобальний. Початок 21 століття. Представлені класифікації дають змогу побачити наскрізну рису тероризму як політичного руху: несаможітний характер ідеології, тобто немає власної доктрини. На думку Н. А. Чернядивої головна причина прихована в небажаній соціальній ізоляції через неприйняття тактики терористів. Потрібна була висока цільова мотивація в очах прихильників, завдяки грамотній інформаційній подачі тероризм сприймався позитивно. [10]

У зв'язку з процесами глобалізації виділяють наступні чотири етапи розвитку МТ. Розпочнемо аналіз з 1960 років (3 період). В цей час тероризм реалізується у національній, релігійній та революційній формах. Відмінною рисою є зміна характеру: від індивідуальних, адресних вбивств до вибухів у місцях масового скупчення, захвату літаків тощо. Починаючи з 1945 по 1990 роки було здійснено 30 000 терористичних актів. В даний період терор є персоніфікованим, а терористи – медійними обличчями. Широка публікація терактів в ЗМІ носить культовий символічний характер, що приносить вигоду для них. Орієнтування на зовнішній антураж є важливим атрибутом і для сучасного тероризму. Наприклад, теракт на Дубровці 2003 року, розпочатий під час театрального дійства. Ще однією рисою даного етапу є тісний зв'язок державних структур та її зовнішньої політики з терористичними угрупованнями. Як стверджує Б. Нетаньяху міжнародний тероризм виступав як альтернатива військовим діям, як механізм протистояння між державами, які належали до різних політичних блоків.

Ми звикли думати про безпеку з точки зору військових загроз, що виникають за межами кордонів власної країни. При переосмисленні концепції безпеки є два виміри: розширення, тобто розгляд невійськових загроз безпеки, таких як перенаселеність, переміщення біженців, тероризм і поглиблення, тобто розгляд безпеки окремих осіб і груп, а не зосередження уваги на зовнішні загрози для держав, таких як етнічні конфлікти, громадянська війна, екологічні загрози тощо.

Уже в 1980-х роках Бьюзен згадував про нові області безпеки окрім військової, таких як соціальна, економічна, політична та екологічна. Таким чином, обговорення розширення безпеки почалося відносно інших областей ще до закінчення епохи холодної війни. Частина розширення концепції безпеки може бути віднесена до наслідків глобалізації, більше того вона розширює цю сферу. В міру того, як масштаби загроз розширюються з глобалізацією, цілями стають люди, а не держави. В епоху після холодної війни роль держав зменшується і змінюється в міжнародних відносинах, в той час як роль транснаціональних компаній, фінансових інститутів і неурядових організацій зростає. Глобалізація змінює саму природу держав і політичних спільнот. Таким чином, зменшується різниця між міжнародними і внутрішніми справами і з'являється «транснаціональна солідарність». Внутрішні та місцеві проблеми трансформуються в глобальні.

Таким чином, процес глобалізації має вплив на порядок денний міжнародної безпеки, хоча важко зробити висновок про те, наскільки збільшується або знижується ступінь безпеки. Природа загроз також змінюється. У цьому контексті, перш за все, варто підкреслити громадянські конфлікти, оскільки відмінність між ними та міжнародними зменшується. Однак з глобалізацією ми не можемо ігнорувати те, що відбувається десь, і не можемо ігнорувати громадянські конфлікти.

Друга загроза в добу глобалізації полягає в оцінці точного впливу глобалізації на міжнародну безпеку, оскільки вплив глобалізації варіюється від регіону до регіону і в значній мірі визначається здатністю держави адаптуватися до змін. Таким чином, узагальнити стабілізуючі або дестабілізуючі наслідки глобалізації для міжнародної безпеки непросто.

По-третє, розвиток комунікаційних технологій суттєво впливає на певну динаміку. Наприклад, під час конфлікту в Косово, після трансляції масової депортації та жертв у телевізійних ефірах, конфлікт став неможливим без міжнародного громадського тиску та втручання. По-четверте, із зміною характеру та стратегії війни загрози безпеці ставали складнішими для

вимірювання, контролю чи боротьби з процесом глобалізації. Агентами загрози можуть бути держави, але можуть бути і недержавні групи та особи, такі як етнічні ополчення, організована злочинність та тероризм.

Сьогодні термін, що широко використовується, це асиметрична стратегія (асиметрична сила), за допомогою якої менша держава намагається перемогти найбільші держави в глобалізованій міжнародній системі, завдаючи удару по її вразливості. Таким чином, глобалізація може дати шанс сильним державам посилити свої повноваження, однак вона також дає можливість слабшим державам кинути виклик потужним. Нарешті, процес глобалізації розширив підтримку тероризму. Особливо люди на нижньому кінці соціального та економічного спектру зрозуміли, що вони не можуть мати рівні частки у світовому світі, їхні вимоги не визнаються сильними країнами і зрештою, почали проявляти реакцію. Ці реакції стали загрозливими, оскільки вони почали надавати підтримку тероризму проти глобалізації. Крім того, терористичні групи, борючись проти глобалізації, також отримують вигоду від її наслідків. Використовуючи технологічний прогрес у спілкуванні, ці групи можуть легко контактувати та працювати. Незалежно від того, чи є його агенти приватною особою, окремим терористом чи терористичною групою, сьогодні тероризм загрожує всьому світу.

Незважаючи на велику кількість міжнародно-правових актів і органів, координуючих боротьбу з міжнародним тероризмом, в міжнародному праві до теперішнього часу немає єдиної універсальної угоди, що визначає дане поняття, його юридичну природу та відповідальність. У міжнародному праві відсутній і вичерпний перелік діянь, що відносяться до міжнародного тероризму. А. А. Корольов вважає, що до форм сучасного міжнародного тероризму можна віднести: неоголошені війни, політичні вбивства, вибухи, викрадення, побиття і знущання, пограбування банків, захоплення літаків, кораблів, захоплення державних установ та посольств. [54]

Аналіз глобальних угод дозволяє відносити до актів міжнародного тероризму: а) вибухи приміщень посольств, представництв або штаб-квартир

міжнародних організацій; б) диверсійні акти на вулицях, вокзалах, в аеропортах, культурних центрах, промислових спорудах, в приміщеннях для торгової та професійної діяльності, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна та заподіянням людям тілесних ушкоджень або смерті; в) умисне використання вибухових пристроїв, вбудованих в посилки, бандеролі, листи та інші поштові відправлення; г) будь-який диверсійний акт проти громадських споруд; д) змова з метою здійснення актів міжнародного тероризму і співучасть в них в будь-якій формі. [36, 12] Також міжнародні угоди до актів МТ відносять: захоплення заручників, піратство, акти, спрямовані проти безпеки цивільної авіації, незаконне захоплення і використання ядерного матеріалу. Держави приймають спеціальні конвенції, виділяючи його в окремі злочини міжнародного характеру.

Аналіз визначень міжнародного тероризму, пропонує вітчизняними і зарубіжними вченими, а також окремими державними або міжнародними структурами, вказують на розбіжності в думках з приводу цього поняття і його змісту. В результаті невдалих спроб розробити прийнятну для всіх держав визначення міжнародного тероризму серед політологів і правознавців позначилася певна поляризація думок. Деякі з них вважають, що через відсутність перспектив для вироблення загальноприйнятого визначення міжнародного тероризму недоцільно прагнути до вирішення цього завдання. Вони пропонують обмежитися домовленістю про спільну боротьбу з конкретними видами злочинних діянь, наприклад із захопленням заручників.

Існує думка, що необхідність формування однакового, універсального визначення поняття міжнародного тероризму має сумнівне значення для запобігання його проявів і боротьби з ним [36, 15]. Прихильники такої точки зору вважають, що більш ефективним і значимим як з теоретичної, так і з практичної точок зору є підхід, що передбачає вироблення визначення поведінки, яке, з точки зору світової спільноти, є неприйнятним, і прийняття рішення про його запобігання та боротьбу з ним шляхом розробки ефективних засобів здійснення і забезпечення заходів відповідно до встановлених

принципами та нормами міжнародного права. Тобто замість того, щоб дати абстрактне визначення цьому явищу, автори вважають, що необхідно розробити конкретний перелік видів діяльності або дій, які міжнародне співтовариство вважає неприйнятними і які розглядаються як поведінка терористичного характеру. Дана позиція, на думку А. Поповича, є наслідком багаторічних марних зусиль виробити загальновизнане визначення поняття «міжнародний тероризм», а також прагненням перейти до боротьби зі злочинами [26, 13].

Більшість дослідників не згодні з подібним підходом і наполягають на формуванні визначення міжнародного тероризму як необхідного орієнтира для вирішення міжнародних, політичних і правових проблем, а також створення цілісної системи протидії тероризму [26, 15]. Ефективне і всебічне співробітництво держав в цій галузі можливо лише за умови домовленості щодо розгорнутого визначення міжнародного тероризму. Про це неодноразово згадувалося в міжнародних актах, так в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН відзначається, що ефективність боротьби проти тероризму могла бути підвищена шляхом формулювання загальноприйнятого визначення міжнародного тероризму [70, 380].

Основною проблемою залишається відсутність єдиного критерію, що дозволяє виявити основні складові елементи визначення самого терміну. Це, у свою чергу, не дозволяє створити механізм ліквідації практики тероризму. У вітчизняній правовій науці немає єдиної думки про те, що розуміти під міжнародним тероризмом, якими ознаками він володіє. Розглянемо основні підходи до визначення змісту даного поняття.

У Великому юридичному словнику міжнародний тероризм визначається як «сукупність суспільно небезпечних у міжнародному масштабі діянь, що тягнуть за собою загибель людей, порушують дипломатичну діяльність держави і їх представників і утруднюють здійснення міжнародних контактів і зустрічей, а також транспортних зв'язків між державами» [70, 391].

Професор І. І. Карпець розумів міжнародний тероризм як організаційну діяльність, спрямовану на створення спеціальних організацій та груп для здійснення вбивств і замахів, нанесення тяжких тілесних пошкоджень, переміщення або утримування людей в якості заручників з метою отримання викупу, застосуванням тортур, шантажу. Даний злочин супроводжується, як правило, руйнуванням і пограбуванням будівель, житлових приміщень та інших об'єктів. Він також виділяє цілі тероризму: нанесення шкоди демократичним і прогресивним соціальним перетворенням, власності організацій установ, приватних осіб, залякування людей, насильство над ними або фізичне знищення.

У свою чергу, Д. Б. Левін визначав міжнародний тероризм як «вбивство дипломатичних представників і взагалі політичних діячів іноземних держав з метою посилення міжнародної напруженості і роздування політичних і військових конфліктів» [8, 15]. Наведене визначення відображає міжнародно-правовий погляд на сутність міжнародного тероризму, характерний для 70-80-х років 20-го століття, часу, коли основним об'єктом посягання терористів дійсно були дипломатичні представники і політичні діячі іноземних держав.

Н. Б. Крилов і Ю. А. Решетов вважають, що міжнародний тероризм має кілька форм, а саме вчинення терористичних актів групами осіб, що не перебувають в офіційному зв'язку з будь-якими державами [7]. Є. Г. Ляхов зазначає, що акт міжнародного тероризму об'єктивно спрямований проти певних загальнолюдських цінностей, що охороняються вже не тільки національним, а й міжнародним правом [8, 13].

А. П. Кузнецов та М. М. Маршакова, проаналізувавши існуючі визначення, а також тлумачення даного явища, що даються в різних наукових виданнях в найзагальнішому вигляді, зробили висновок про те, що основною, характерною особливістю міжнародного тероризму є те, що він, по-перше, виявляється в неоднорідних, різноманітних діяннях, що включають широке коло охоронюваних суспільних відносин (захоплення заручників, акти вандалізму і вбивств, дії, що посягають на громадську безпеку, громадський

порядок і т. д.). По-друге, використання крайніх форм насильства або загрози застосування його, а також цілі терористичних актів, які виходять за межі заподіюваних ними руйнувань, тілесних ушкоджень, смерті. Вони досягаються шляхом психологічного впливу на осіб, які не є безпосередніми жертвами насильства; жертви тероризму обираються більше за їх символічним значенням.

А. П. Кузнецов, М. М. Маршакова під міжнародним тероризмом розуміють умисне суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини, що регулюють міждержавні зв'язки, міжнародний правопорядок, шляхом заподіяння (або загрози) в будь-яких формах істотної шкоди життєво важливим інтересам держав (світового співтовариства), для досягнення міжнародно-правових цілей. На думку авторів, це визначення міжнародного тероризму відображає його основні характеристики, є досить лаконічним і може служити правовою основою протидії йому [45, 13].

За визначенням М. М. Лебедевої, міжнародний (або, як його ще іноді називають, транснаціональний) тероризм має на увазі використання території або залучення громадян в терористичні дії більш ніж однієї країни [45, 15]. Г. А. Дробот так визначає специфіку міжнародного тероризму: це, як правило, терористичні дії, вжиті громадянами однієї країни проти громадян іншої та здійснені на території третіх країн. Обидва наведені визначення не охоплюють всіх випадків прояву міжнародного тероризму, але дозволяють вловити його специфіку [44, 115]. Г. А. Дробот називає загальні ознаки міжнародного тероризму, відзначаючи, що всі вони в тій чи іншій мірі неоднозначні і суперечливі, як і сам феномен тероризму [44, 114]. Найважливішою ознакою тероризму він вважає його політичну мотивацію, що дозволяє диференціювати тероризм та інші злочинні агресивні акти, навіть якщо вони за характером застосовуваних в них методів боротьби не відрізняються від політичних акцій і з цієї причини можуть зараховуватися до тероризму.

Г. А. Дробот між цими видами насильства бачить принципову різницю в цілях, що передбачає і різні підходи до боротьби з ними: тероризм завжди пов'язаний з боротьбою за владу, при цьому його суб'єкти схильні афішувати

свої цілі, що зовсім не властиво мафіозним структурам, здебільшого мотивованим фінансовими інтересами, пересічних з корумпованими сегментами державної влади і з цієї причини прагнуть бути «в тіні» (хоча, звичайно, можливе і поєднання політичних і фінансових інтересів злочинних угруповань).

Другою ознакою вчений називає специфічний вибір жертв терористів: як правило, це не військовослужбовці або офіційні державні особи, а представники цивільного населення, далекі від політики звичайні люди. Так, вчений пропонує виділити наступні основні відмітні риси саме міжнародного тероризму:

- 1) Цілі, оголошені терористами, зачіпають кілька країн;
- 2) Злочин починається в одній країні, а закінчується в іншій;
- 3) Кошти, на які існує та чи інша злочинна група, надходять з іншої країни;
- 4) Жертвами терористичних актів стають громадяни різних країн;
- 5) Завдані збитки зачіпає кілька країн або міжнародних організацій [7].

На думку дослідника, важливою вимогою до визначення міжнародного тероризму є те, що воно має відображати основні ознаки. Тому, зазначена вище система ознак тероризму потребує подальшого доопрацювання. Це відбувається в першу чергу через те, що не всі ознаки можуть бути віднесені до основних. Останній з них, який вказує на критерії, за якими терористи обирають об'єкти нападу, носить факультативний характер. В силу того що він не відображає істотні особливості тероризму, його включення в зміст визначення не представляється необхідним [7].

З решти ознак тільки перші два мають універсальний характер, тобто поширюються на всі конкретні прояви тероризму: будь-яка терористична акція являє собою застосування крайніх форм насильства або загрози насильства для досягнення цілей, що виходять за межі заподіюються їм тілесних ушкоджень, смерті, матеріального збитку. Третій з перерахованих ознак менш універсальний. Так, як в ряді випадків терористи, здійснюючи напад на своїх

політичних супротивників, прагнуть усунути саме безпосередніх жертв терористичних актів. Очевидно, що в таких випадках мета терористів досягається самим актом насильства, а не шляхом психологічного впливу на осіб, які не є безпосередніми жертвами насильства[16].

Дослідники на підставі аналізу терористичної діяльності у світі протягом останніх десятиліть відзначають такі особливості сучасного тероризму:

- формування глобальних і регіональних керівних центрів, що здійснюють підготовку операцій, організацію взаємодії між окремими групами і виконавцями, що залучаються до тієї чи іншої акції, при цьому національна і релігійна приналежність виконавців не є свідченням приналежності до конкретного держави або релігійного руху;
- використання права на політичний притулок для закріплення присутності терористів в деяких державах;
- здійснення проникнення в суспільні й державні політичні, економічні та силові структури; створення під прикриттям своїх агентів в органах влади розгалужених мереж центрів і баз з підготовки бойовиків, складів зброї і боєприпасів, фірм, компаній, банків, фондів, використовуваних для фінансування проведених операцій;
- широке використання наркобізнесу і торгівлі зброєю для поповнення фінансових коштів;
- поява тенденції переходу від здійснення окремих терористичних актів до масштабних акцій, які створюють характер диверсійно-терористичної війни, в ході якої широко застосовуються методи інформаційно-психологічного впливу, в тому числі для створення атмосфери загального страху, збудження антиурядових настроїв в суспільстві з метою успішної боротьби за вплив і владу [17].

Показовими в цьому плані терористичні акти в США, які нерідко називають знаковою подією— віхою в визначенні нового етапу міжнародної антитерористичної боротьби. Зокрема, теракти в США відрізняються надзвичайно високим рівнем планування, підготовки та проведення, найвища

синхронізація дій, демонстраційний характер терактів (руйнування символу світової банківської системи), продумане до дрібниць інформаційне забезпечення (в тому числі, заздалегідь протягом тривалого часу розкручується символ «ісламського фундаменталізму»), підготовка терористів на територіях як самих Сполучених Штатів, так і ряду розвинених країн Європи (Англії, Німеччини).

Крім дефініцій, що містять переважно правові характеристики даного явища, є достатня кількість визначень міжнародного тероризму політологічного, соціально-психологічного, філософського плану. Дані визначення цікаві новими акцентами, що дозволяють поглянути на феномен міжнародного тероризму по-новому та надають додаткові можливості для визначення його юридичної природи.

І. М. Іллінський дає власне трактування. Його уявлення носить переважно політологічний характер: «Міжнародний тероризм—це мотивовані незаконні насильницькі дії (їх організація або сприяння їм, в тому числі шляхом фінансування або кадрової підтримки), що здійснюються представниками однієї або декількох держав проти іншої чи держав, які мають першою стратегічною метою залякування окремих осіб, груп людей або всього населення з тим, щоб досягти певних ідеологічних, релігійних, національних, економічних, політичних або соціальних результатів в свою користь» [41].

І. М. Іллінський вважає, що терор— це привілей влади (сили), меншини над більшістю, він здійснюється «зверху вниз», а міжнародний тероризм— це відповідна реакція «слабких» на міжнародний терор «сильних». Терор і тероризм—«дзеркальні» явища; одне визначає інше. І навпаки [41]. Дана позиція цікава протиставленням зазначених понять. У більшості випадків дослідники говорять про близькість, спорідненість і навіть синонімічності термінів і явищ, що стоять за ними. І. М. Іллінський правильно підмітив різницю між юридичною природою міжнародного тероризму і агресивною, насильницькою державною політикою.

В. Є. Петрищев дає наступне визначення: «Тероризм– це управління соціумом за допомогою превентивного залякування» [30]. Дане визначення не носить універсального характеру, не відображає можливу специфіку внутрішньо-національного і міжнародного тероризму. Свій погляд на міжнародний терор висловлює відомий геополітик А. Дугін. Він вважає, що цей термін став позначати «радикальні дії всіх супротивників однополярного глобалізму» [30]. Він виділяє геополітичний контекст як найсуттєвішу базу для виникнення тероризму, так як радикальність цього явища часто-густо пов'язана з рішенням великими державами щодо серйозних геополітичних завдань [59].

Велику роль в ідентифікації міжнародного тероризму прийнято відводити процесам міжусобного релігійного екстремізму і шовінізму [16]. На думку ряду дослідників, дані фактори є поживним ґрунтом для формування міжнародно-терористичних течій [59]. Г. А. Дробот називає найбільш небезпечною тенденцією сучасного світу ісламський тероризм, який вчений асоціює з міжнародним тероризмом в цілому [8]. Не можна безумовно погодитися з такою точкою зору, що веде до тупикового, позбавленого конструктивності, відношення до ісламу. Необхідно бути максимально коректним і обережним при формуванні ознак досліджуваного явища. Додання релігійного забарвлення такого складного і соціально-політично більш широкого явища, як міжнародний тероризм, носить ненауковий характер.

Третьою рисою терористичної діяльності, вважає Г. А. Дробот, є його демонстраційний, страхітливий ефект: «Тероризм– це страхітлива спроба використовувати насильство для досягнення певної мети. Головна мішень терористів– не безпосередні жертви їх акцій, а ті, хто, стежать за цим на екранах телевізорів [21]. За словами Р. Фалка, терорист зазвичай намагається використовувати насильство в символічному сенсі, щоб охопити мільйонну аудиторію. У 800 млн чоловік оцінювалася кількість глядачів Мюнхенської олімпіади в 1972 році, коли було вбито 12 ізраїльських спортсменів. Насильство було направлено на всіх, хто дивився, так само як і на тих, хто загинув [21]. Такого ж погляду дотримується Ю. С. Горбунов, називаючи

сутнісною ознакою тероризму залякування політичного опонента різними методами з метою управління ним чи пов'язаних з ним осіб. На його думку, дані ознаки дозволяють відмежувати тероризм від інших видів насильства [52, 21].

Дані ознаки дозволяють зрозуміти корінну відмінність сучасного тероризму від тероризму 19 століття. Тут бачимо акцент на психологічний вплив, яке має акт насильства в суспільстві. Сучасне терористичне насильство знеособлено. А. А. Попович також називає цю рису однією з істотних ознак сучасного тероризму як соціального явища, а не індивідуального акту політичного вбивства або залякування: невизначене коло безпосередніх об'єктів терористичного акту, застосування насильства по відношенню до невизначеного кола осіб («ні в чому не винних людей»), заради досягнення віддаленої мети, яка не має прямого зв'язку з самим терором, – задоволення політичної, економічної, соціальної вимог [52, 17].

Нарешті, четвертою рисою тероризму Г. А. Дробот називає його організований, або груповий, характер. Це одна з найбільш суперечливих характеристик тероризму на думку багатьох експертів. Дійсно, якщо керуватися даним критерієм, вбивця-одинак, який не входить в терористичну організацію, не підходить під визначення терориста. Бойовик з організації «Хамас», який здійснив вибух в дискотеці або кафе, з повним правом може бути названий терористом, тоді як простий палестинець, який не входить ні в яку організацію, але під впливом обурення, викликаного діями ізраїльської влади, вирішив взятися за зброю і відкрити вогонь на вулиці по євреях, під це визначення не підходить [25]. Терор – довгострокова, добре спланована, матеріально забезпечена діяльність, яка під силу лише організованим угрупованням, а не вбивцям-одинакам, котрі діють емоційно, спонтанно [58].

А. А. Попович пропонує наступний варіант визначення міжнародного тероризму: МТ посягає на міжнародний правопорядок шляхом загрози застосування організованого насильства, спрямоване на усунення політичного

противника або на досягнення інших міжнародно-протиправних цілей шляхом залякування осіб, які не є безпосередніми об'єктами нападу [58].

На думку Н. С. Беглова, міжнародний тероризм—це не якийсь особливий вид тероризму, а продовження внутрішнього тероризму, що виходить за межі кордонів тієї чи іншої держави [2, с. 40]. В. Н. Лукінта Т.В. Мусієнко вважають, що національний (внутрішній) і міжнародний тероризм є похідними видами єдиного явища— тероризму [17]. Аналогічної точки зору дотримується А. А. Попович, поняття «тероризм» і «міжнародний тероризм», на його думку, співвідносяться між собою як загальне і особливе. В силу цього міжнародному тероризму притаманні всі ознаки тероризму. Поряд з цим, в якості особливого, можливо виділити додаткові ознаки, що характеризують феномен міжнародного тероризму. А.А. Попович пропонує групу таких ознак позначити терміном «міжнародність», на підставі якої розмежувати міжнародний і внутрішньодержавний тероризм [30].

Важливе значення знання так званих «ознак міжнародності», що дозволяють відрізнити терористичні акти внутрішньодержавного і міжнародного характеру для працівників правоохоронних органів дуже важливо. Перелік цих ознак не включений ні в один з антитерористичних міжнародно-правових актів. Необхідно відзначити, що представляють особливий інтерес в рамках досліджуваної проблеми судження авторів, які відносять міжнародний тероризм до категорії міжнародних злочинів.

Енциклопедія юриста називає міжнародний тероризм найтяжчим злочином міжнародного характеру, яке представляє собою сукупність суспільно небезпечних діянь окремих осіб і організацій, спрямованих на досягнення політичних та інших цілей шляхом здійснення вибухів і інших небезпечних для здоров'я людей дій міжнародного характеру. Акти міжнародного тероризму тягнуть безглузду загибель людей, порушуючи нормальну дипломатичну діяльність держав та їх представників і ускладнюючи міжнародні контакти, зустрічі, а також транспортні зв'язки між державами. Це

діяння використовується як знаряддя політичної боротьби найбільш реакційних кіл, партій і злочинних організацій.

Злочином міжнародного характеру міжнародний тероризм кваліфікується в наступних випадках: а) злочинець і потерпілі є громадянами однієї держави або різних країн, але злочин скоєно за їх межами; б) акт спрямований проти осіб, які користуються міжнародним захистом: в) підготовка ведеться в одній державі, а відбувається злочин в іншому; г) зробивши акт в одній державі, терорист переховується в іншому, і постає питання про його видачу [25].

А. П. Кузнецов, М. М. Маршакова визначають в якості обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочинів такого роду як суверенітет держави, міжнародні відносини, міжнародний порядок [14]. Переважна більшість дослідників відзначають особливо небезпечний характер міжнародного тероризму для міждержавних відносин і міжнародного правопорядку. Ю. С. Горбунов, розглядаючи об'єкт терористичних посягань як міжнародного, так і внутрішньодержавного тероризму, зазначає, що він лежить в нематеріальній сфері і є політичні відносини, зміни яких домагаються терористи [5].

А. А. Попович вважає, що в основі розмежування лежить об'єкт посягання: міжнародний тероризм спрямований проти міжнародного порядку, терористичні акти однієї держави зазіхають тільки на правопорядок лише однієї держави. Але розмежування тільки по об'єкту посягання носить занадто обмежений, вузький характер [30].

Доктор юридичних наук В. Ф. Антипенко прийшов до висновку, що безпосереднім об'єктом тероризму є політичний режим, державний устрій і територіальна цілісність конкретних країн. Ефективність впливу на безпосередній об'єкт в тероризмі може реалізовуватися через загальний об'єкт— порушення міжнародного правопорядку. На рівні терористичного акту відбувається відносно випадкових людей і об'єктів [1, 29].

У прийнятому в США в 1984 році Всеосяжний законі про контроль над злочинністю [4, 381-382] відображена, на думку Ю. С. Горбунова, одна з основних особливостей тероризму, що характеризує як внутрішньодержавний,

так і міжнародний його різновид. Ю. С. Горбунов підкреслює, що тероризм включає в себе, але не обмежується навмисним застосуванням сили або погрозою насильства з метою досягнення політичних цілей за допомогою усунення, шантажу або примусу. Терористичний акт зазвичай має на увазі злочинне діяння, спрямоване на управління об'єктом терористичних посягань за допомогою впливу на спеціально обрану жертву. Ця ознака, на думку автора, є ключовим при віднесенні злочинів до числа терористичних, за винятком тих рідкісних випадків, коли об'єкт впливу і (або) залякування та об'єкт управління терористичних посягань збігаються, наприклад при посяганні на життя або свободу індивіда, пов'язаному з його політичною діяльністю як незалежного депутата [6, 24].

Перераховані вище ознаки міжнародного тероризму необхідні для ідентифікації та вироблення його загального поняття, яке, по-перше, допоможе вирішити найважливіші міжнародні, політичні і правові проблеми; по-друге, послужить основою створення системи заходів з протидії міжнародному тероризму; по-третє, дозволить виділити сутнісні ознаки конкретних видів діяльності, яка, на думку міжнародної спільноти, вважається проти вважається протиправною і розглядається як поведінка терористичного характеру; по-четверте, дасть можливість розібратися в суті розглянутих антиправових явищ і дати їм оцінку з позиції норм міжнародного права; по-п'яте, сприятиме розмежуванню міжнародного тероризму і національно-визвольного руху; по-шосте, створить теоретичну основу для успішної взаємодії і координації діяльності спеціальних служб різних держав з протидії цьому негативному явищу, підвищить ефективність їх співпраці.

Розділ II. Політичні компоненти міжнародного тероризму

2.2. Концепція ісламського шляху розвитку в сучасній політичній ідеології мусульманських країн

Щоб краще зрозуміти коріння і загрозу ісламу, варто більш детально поглянути на те, як сучасний тероризм еволюціонував на Близькому Сході і в Південній Азії. Колоніальна епоха, невдалі постколоніальні спроби державотворення і створення Ізраїлю породили серію марксистських і анти західних перетворень і рухів у всьому арабському, ісламському світі. Зростання цих націоналістичних і революційних рухів, а також їхньої думки про те, що тероризм може бути ефективним в досягненні політичних цілей, породили першу фазу сучасного міжнародного тероризму.

В кінці 1960-х років Народний фронт звільнення Палестини почав нападати на мирних жителів за межами безпосередньої арени конфлікту. Палестинські лідери усвідомили, що арабський світ не може протистояти Ізраїлю військовим шляхом. У той же час досвід революційних рухів у Латинській Америці, Північній Африці, Південно-Східної Азії, показали, що палестинці відійшли від класичної партизанської війни, як правило, в сільській місцевості, в сторону міського тероризму. Радикальні палестинці скористалися сучасними комунікаційними і транспортними системами для інтернаціоналізації своєї боротьби. Вони почали серію викрадень, вибухів і стрілянини.

Ці палестинські групи стали зразком для численних світських бойовиків і дали уроки для подальших етнічних і релігійних рухів. Палестинці створили велику транснаціональну екстремістську мережу, в яку були залучені різні державні спонсори, такі як Радянський Союз, деякі арабські держави, а також злочинні організації. До кінця 1970-х років така мережа стала основним каналом поширення терористичних методів по всьому світу.

Ключові радикальні палестинські групи:

1. Народний фронт звільнення Палестини. Марксистсько-ленінська група, заснована в 1967 році Джорджем Хабашем. Група була проти Декларації принципів 1993 року. Здійснювала численні міжнародні терористичні атаки протягом 1970-х років, брала участь у нападах на Ізраїль з початку другої інтифади у вересні 2000 року. Сирія була ключовим джерелом притулку.
2. Організація Абу Нідаля. Антизахідна і антиізраїльська міжнародна терористична організація на чолі з Сабрі Халіль аль-Банна. Організаційна структура складається з різних функціональних комітетів, включаючи політичні, військові і фінансові. Здійснила теракти в 20 країнах, убивши або поранивши майже 900 осіб. Цілями були Сполучені Штати, Великобританія, Франція, Ізраїль, різні арабські країни. Великі нападу включали аеропорти Риму та Відня в грудні 1985 року, синагога Невешалом в Стамбулі і викрадення літака рейсу 73 в Карачі у вересні 1986 року, а також напад на денне екскурсійне судно міста Порос в Греції в липні 1988 року. У січні 1994 року вбито йорданського дипломата в Лівані. Фінансові проблеми та внутрішня дезорганізація знизили можливості групи; діяльність припинилася в Лівії та Єгипті в 1999.

Хоча ці світські палестинці домінували на сцені в 1970-х роках, релігійні рухи також росли. Провал арабського націоналізму у війні 1967 року призвів до посилення як прогресивних, так і екстремістських ісламських рухів. На Близькому Сході ісламські рухи все частіше вступали в протиріччя зі світським націоналізмом, надаючи альтернативне джерело соціального забезпечення і освіти в вакуумі, залишеному відсутністю розвитку під керівництвом уряду, ключовий приклад, Брати-мусульмани. Ісламські групи підтримувалися анти націоналістичні консервативні режими, такі як Саудівська Аравія, щоб протистояти поширенню націоналістичної ідеології.

І все ж політичний іслам більш відкрита для прогресивних змін, розглядалася як загроза консервативним арабським режимам, і тому підтримка

більш фундаменталістських та екстремістських угруповань мала місце для боротьби як з націоналістичними, так і з політичними ісламістськими рухами.

1979-1991: Афганський джихад і державні спонсори тероризму

1979 рік став поворотним в міжнародному тероризмі. У всьому арабському світі і на Заході, іранська ісламська революція викликала побоювання перед хвилею революційного шийтського ісламу. Тим часом радянське вторгнення в Афганістан і подальша антирадянська війна моджахедів, яка тривала з 1979 по 1989 рік, стимулювали зростання і розширення терористичних груп. Добровольці з різних частин ісламського світу воювали в Афганістані за підтримки консервативних країн, таких як Саудівська Аравія. У Ємені, наприклад, за підтримки Ер-Ріада був створений Ісламський фронт для надання фінансової, логістичної і навчальної підтримки єменських добровольців.

На Заході увага була зосереджена на державну підтримку, зокрема на підтримуваної Іраном та Сирією «Хезболла». Остання була піонером у використанні терористів-смертників на Близькому Сході і була пов'язана з бомбардуванням 1983 року, а також з численними викраденнями американських і західних цивільних осіб і урядовців. «Хезболла» залишається ключовим тренером світських, шийтських і сунітських рухів. Ірак і Сирія брали активну участь в підтримці різних терористичних груп. Державні спонсори використовували терористичні групи для нападу не тільки на інтереси Ізраїлю, але і на Захід. Слід зазначити, що американська політика включення в список державних спонсорів була сильно політизована.

1. Хезболла: радикальне шийтське угруповання, сформована в 1982 році в Лівані. Анти західний та анти ізраїльський. Тісно пов'язаний з Іраном. Підозрюються в причетності до численних антиамериканських терористичних атак, в тому числі вибух терористами-смертниками посольства США і казарм морської піхоти в Бейруті в жовтні 1983 року. Група також напала на посольство Ізраїлю в Аргентині в 1992 році і є підозрюваним у вибуху в 1994 році ізраїльського культурного центру в

Буенос-Айресі. Працює в долині Бека, південних передмістях Бейрута і південному Лівані. Створила осередки в Європі, Африці, Північній та Південній Америці, та Азії. Отримує значні обсяги фінансової, навчальної, збройової, вибухової, політичної, дипломатичної та організаційної допомоги від Ірану і Сирії.

2. Єгипетський ісламський джихад. Єгипетська група активна з кінця 1970-х років. Традиційна мета угруповання- повалення єгипетського уряду і створення ісламської держави. Група пригрозила завдати удару по США за ув'язнення Шейха аль-Рахманна і арешти співробітників в Албанії, Азербайджані та Великобританії.
3. Палестинський ісламський джихад. Ісламський джихад, що виник з радикальних палестинців в 1970-х роках, являє собою серію слабо пов'язаних фракцій, а не згуртовану групу. У центрі уваги- руйнування Ізраїлю і створення палестинської ісламської держави. Через підтримку Ізраїлю Вашингтоном, погрожувала завдати удару по американських цілям. Повідомляється, що кадри отримують фінансування з Тегерана і матеріально-технічну підтримку з Сирії.
4. Рух ісламського опору (ХАМАС). Виникнувши з «Братів-мусульман» під час першої палестинської інтифади (1987), ХАМАС став основною анти ізраїльською релігійною опозицією на окупованих територіях. Відомий головним чином тим, що використовує терористів-смертників,
5. Аль-Гамаа аль-Ісламія. Створена в 1970-х роках, є найбільшою з єгипетських угруповань бойовиків. Його основна мета– повалення каїрського режиму і створення ісламської держави. Має глобальне зовнішнє крило. Керівництво підписало антиамериканську фетву Усамибен Ладена в лютому 1998 року. З 1993 року здійснював напади на туристів в Єгипті, в першу чергу напад в листопаді 1997 року в Луксорі, в результаті якого загинули 58 іноземних туристів. Також взяв на себе відповідальність за спробу в червні 1995 року вбити президента Єгипту Хосні Мубарака в Аддис-Абебі, Ефіопія. Має присутність у

всьому світі, включаючи Судан, Сполучене Королівство, Афганістан, Австрія і Ємен. Уряд Єгипту вважає, що Іран, бен Ладен і афганські бойовики підтримують організацію.

1990-2001: глобалізація терору

Розпад держав після холодної війни і спадщина холодної війни у вигляді передових озброєнь сприяли поширенню тероризму в усьому світі. Вакуум стабільності, створений конфліктом і відсутністю управління в таких регіонах, як Балкани, Афганістан, Колумбія і деякі африканські країни, пропонують готові райони для підготовки терористів і вербування, в той час як маршрути контрабанди та незаконного обігу наркотиків часто використовуються терористами для підтримки операцій по всьому світу. З зростаючої легкістю транснаціональних перевезень і комунікацій, постійною готовністю таких держав, як Іран і Ірак надавати підтримку, та дегуманізацією ідеологій, що допускають напад з масовими жертвами— смертоносний потенціал терористичного насильства досяг нових висот.

Регіон Афганістану, особливо після виведення радянських військ в 1989 році, став місцем підготовки терористів. Пакистан, намагаючись збалансувати свої потреби в політико-економічній реформі з релігійним порядком, надає допомогу терористичним угрупованням як в Афганістані, так і в Кашмірі, виступаючи в якості ще однієї транзитної зони між Близьким Сходом і Південною Азією.

З моменту своєї появи в 1994 році підтримувані Пакистаном ополченці Талібану в Афганістані придбали кілька характеристик, поширення контролю Талібану призвело до того, що тероризм, що базується в Афганістані, перетворився на відносно скоординовану і широко поширену діяльність, спрямовану на підтримку і розвиток терористичного потенціалу. З середини 1990-х років підтримувані Пакистаном терористичні групи, які воюють в Кашмірі, все частіше використовують тренувальні табори на територіях, контрольованих талібами. У той же час члени цих груп, а також тисячі молодих людей з Пакистану воювали на боці Талібану проти сил опозиції. Ця діяльність

призвела до зростання екстремізму в деяких частинах Пакистану, що межує з Афганістаном. Більш того, змішання пакистанських рухів з талібами і їх арабо-афганськими союзниками призвело до зміцнення зв'язків між цими угрупованнями.

З 1989 року зростаюча готовність релігійних екстремістів наносити удари по цілях за межами території країни або регіону підкреслює глобальний характер сучасного тероризму. Вибух бомби у Всесвітньому торговому центрі в 1993 році і напад на Всесвітній торговий центр і Пентагон 11 вересня 2001 року є типовими прикладами цієї тенденції.

1. Аль-Каїда. Заснована Усамою бен Ладеном 1990 року, прагне скоординувати міжнародну мережу моджахедів. Заявлена ціль полягає в тому, щоб «відновити мусульманську державу» у всьому світі за допомогою повалення корумпованих режимів в ісламському світі і усунення іноземної присутності- в першу чергу американського та ізраїльського- з Близького Сходу. Видало три антиамериканських фетви, що спонукають мусульман виступити проти вашингтонського «імперіалізму».

Аль-Каїда надає екстремістам в усьому світі фінансову, кадрову, транспортну і навчальну підтримку. У лютому 1998 року бен Ладен виступив під гаслом «Всесвітній ісламський фронт джихаду проти євреїв і хрестоносців» із заявою, в якому говорилося, що всі мусульмани зобов'язані вбивати громадян США, цивільних або військових, а також їх союзників. Імовірно організував вибухи посольств США в Найробі, Кенії, і Дар-ес-Саламі, Танзанія, 7 серпня 1998 року. Стверджує, що причетний до вбивства американських військовослужбовців в Сомалі в 1993 році і вибухів бомб в грудні 1992 року проти американських військ в Адені, Ємен.

Аль-Каїда служить ядром вільної організації, в яку входять члени багатьох сунітських ісламських екстремістських угруповань, в тому числі фракції Єгипетського ісламського джихаду, Гамаа аль-Ісламія та Харакат уль-Муджахідін. Група є головним підозрюваним в атаках 11 вересня.

2. Озброєна ісламська група. Ініціювавши терористичну діяльність в 1992 році після відмови Алжиру прийняти демократично обраний ісламістський уряд, провела численні масові вбивства мирних жителів і вбивства алжирських лідерів.
3. Джаіш-і-Мохаммед. Базується в Пакистані. Мета групи—об'єднати Кашмір з Пакистаном. Вона політично пов'язана з радикальною, проталібською політичною партією «Джамаат-і-Іслам». є тренувальні табори в Афганістані. має тісні зв'язки з афганськими арабами і талібами. Усамабен Ладен підозрюється у фінансуванні. Група взяла на себе відповідальність за атаку військового корабля США «Коул».
4. Лашкаре-Тайба (Армія праведників)—це збройне крило пакистанської релігійної організації Марказит-уд-дава-валь-Іршад— сунітської антиамериканської місіонерської організації, утворена в 1989 році. Одна з трьох найбільших і найбільш підготовлених груп, що борються в Кашмірі проти Індії, не пов'язана з політичною партією. Майже всі кадри— іноземці, в основному пакистанці і афганські ветерани афганських воєн. Навчає своїх бойовиків в мобільних тренувальних таборах в Кашмірі і Афганістані, які перебувають під контролем Пакистану.

На думку деяких експертів політична важливість терактів 11 вересня була роздута з метою виправдання війни проти тероризму президента Буша. Теракти стали вдалою знахідкою для неоконсерваторів. Вони дозволили їм задіяти власну імперську програму: окупацію Афганістану і Іраку, а потім і Ірану, посилити військову присутність в Центральній Азії та Перській затоці; закріпити контроль над нафто ресурсами; ініціювати «демократизацію» або зміщення режимів, що чинять опір новому світовому порядку. У зверненні до країни 29 січня 2002 року Дж. Буш визначив джерела терористичної небезпеки або, в його інтерпретації, «вісь зла», на яку він нанизав Іран, Ірак і Північну Корею, Сирія.

При цьому в якості головного спонукального мотиву США висуюють боротьбу з міжнародним тероризмом, головним джерелом якого у Вашингтоні, а за ним і в європейських столицях вважають ісламський світ. Звідси «превентивні удари» по Афганістану і Іраку, тиск на «непокірні» Іран та Сірію. В перше десятиліття XXI століття, за загальним визнанням, міжнародний тероризм перетворюється в реальний виклик сучасності, який представляє наростаючу загрозу безпеці та стабільності у всьому світі. Термін «міжнародний тероризм» має децю розпливчасті і надто розширені рамки, що дозволяють використовувати його для виправдання найрізноманітніших акцій. Аж ніяк не випадково, що до теперішнього часу в міжнародному праві відсутнє його загальноприйняте визначення.

2.4. Геополітична конкуренція та загроза стабільності країн Близького Сходу

Після атак 11 вересня 2001 року «міжнародний тероризм» в американській та в цілому західній політичній риториці і публіцистиці набуває «ісламську прописку», історичною передумовою якого був «ісламський фундаменталізм». Він увійшов в міжнародний політичний лексикон в кінці 1970-х-поч.1980-х років після підйому антишахського руху, що завершився поваленням монархічного режиму і виходом Ірану на регіональну і міжнародну арени в якості головного, часто войовничого провідника і поборника мусульманських догматів, виступає за експорт «ісламської революції», за єднання всіх мусульман світу [14].

Коріння цього руху, біля витоків якого стояли члени угруповання «брати-мусульмани», організаційно оформилася в Єгипті до кінця 20-х років минулого століття і розповсюдила свій вплив і структури на арабські країни, сягають періоду зародження визвольних процесів в «третьому світі», зокрема в арабських країнах. Кардинальні зміни, що відбулися в розстановці сил на міжнародній арені після розпаду Радянського Союзу, а з ним і системи

соціалістичних держав, спонукали багатьох політиків і політологів вітчизняних та зарубіжних вести мову про формування «нового світового порядку».

Коли міркують про настання «нового світового порядку» (цей термін був пущений в міжнародний політичний оборот президентом Дж. Бушем-старшим після перемоги США у війні проти Іраку в 1991 року), то мають на увазі, перш за все, перебудову структури взаємин між державами по лінії Захід-Схід, що була до недавнього часу ареною жорсткої конфронтації, очолюваній двома антагоністичними наддержавами [5].

Зараз, коли «головне протиріччя минулої епохи— між капіталізмом і соціалізмом» різко ослабла, на порядок денний міжнародної життя з ще більшою гостротою постають проблеми інтеграції мусульманських країн в стрімко глобалізований світ, від вирішення яких, безпосередньо залежить безпека і стабільність.

Глобальна конфронтація в «холодній війні», важко передбачуване балансування на межі війни протягом майже півстоліття не тільки серйозно отруювали міжнародний політичний клімат, а й глибоко викривили шляху розвитку цілих регіонів. Очевидний приклад тому— Близький Схід. Здобувши, багато в чому завдяки глобальній конфронтації, політичну незалежність, близькосхідні, як і інші звільнені держави, виявилися перед вибором моделі самостійного розвитку. Лише небагатьом з них, та й то найбільшим і багатими на природніресурси, вдалося до певних меж вирватися з пут залежності, що дісталася від колоніальної епохи, модернізувати архаїчні господарські структури, наблизитися до рівня промислово розвинених держав[14].

На цьому несприятливому фоні в мусульманському світі падає авторитет колишніх світських лідерів національно-визвольних рухів, посилюються настрої безвиході і соціальновідчаю, зростає внутрішня нестабільність, що виливається в низку переворотів, перманентну боротьбу за владу, запеклі регіональні конфлікти, що створюють серйозну загрозу міжнародному миру і безпеці (як приклад, десятирічна війна між Іраком і Іраном).

Не стали панацеєю від усіх бід і різке зростання в першій половині 1970-х років доходи арабських, як і інших з «третього світу», експортерів нафти. Вони не привели до структурних зрушень в економіці, хоча помітно прискорили розвиток окремих країн. В цілому ж арабський регіон, як і раніше, залишається головним чином постачальником сирової нафти і імпортером великої гами промислових і продовольчих товарів. Більш того, зростання цін на нафту спричинив за собою поглиблення протиріч в мусульманському світі, привів до ще більшого розмежування між багатими і бідними країнами. Багато близькосхідні політологи вважають, що нафта і доходи від неї лежать в основі нинішніх і майбутніх конфліктів в регіоні і за його межами.

Процеси глобалізації лише додали проблем арабським країнам, переважна більшість яких, як зазначає російський дослідник А.А. Ткаченко, «неабияк затрималися зі стартом назрілих економічних і політичних реформ». Не можна забувати і про те, що арабські країни в основній своїй масі відносяться до держав з відносно низьким рівнем економічного розвитку. В умовах гострої конкуренції як на державному, так і регіональному та світовому рівнях і при хронічній нестачі фінансових коштів ці підприємства, щоб вижити, були змушені йти по лінії скорочення числа працюючих. В результаті щорічне зростання безробіття в арабському світі в даний період становив 2,5%. До 2005 р в цих країнах було 14% безробітних, або 12,5 мільйона активного населення, в більшості своїй у віці від 15 до 24 років. Соціально-економічні фактори консервації відсталості в регіоні доповнювалися політичними [35].

Боротьба з тероризмом, майже піввікова неврегульованість конфлікту з Ізраїлем, загострення становища в Іраку служили для багатьох режимів приводами, що виправдовують збереження істотних обмежень демократичних прав і свобод. Недоступність несилових методів боротьби з несправедливістю посилювала радикальні ісламістські тенденції і групи, які проповідували насильство. Відставання від Заходу, розчарування в обраному шляху розвитку, дискредитація традиційних світських харизматичних лідерів призводять в мусульманському світі, що особливо помітно на прикладі світу арабського, до

наростання агресивного націоналізму, часто під релігійно-конфесійні забарвленням. Звідси пошуки свого, особливого, «третього», ні капіталістичного, ні соціалістичного шляху розвитку, претензії до розвиненого капіталістичного світу щодо компенсації за відсталість.

Перекладаючи стрілки відповідальності на Захід і, перш за все, США за цей стан справ (соціальна і економічна стагнація, корумпованість влади всіх рівнів, безкінечне затягування з вирішенням палестинської та інших загальноарабської, регіональних та внутрішніх проблем) офіційна влада фактично підіграє ісламістам, гальмують спроби провести об'єктивний і неупереджений аналіз сформованого скрутного становища.

Загравання з ісламістами дозволяє правлячій верхівці вирішувати ще одну першочергове завдання для забезпечення і підкріплення свого панівного статусу— послаблювати демократичну опозицію як небезпечного політичного конкурента. Зберігається напруженість в регіоні, третина ВВП арабських країн йде на військові потреби і залишає менше чверті— на розвиток, дає владі зручний привід для продовження антидемократичного курсу під приводом мобілізації внутрішнього фронту та ресурсів на відсіч зовнішнім ворогам. До цього додається недовіра і настороженість, які в мусульманських країнах відчувають до американського «нового порядку» і «демократизації».

У сфері економіки можна знайти причини наростання терористичної загрози: одним з головних перешкод на шляху усунення дисбалансу і відсталості в розвитку країн «третього світу» залишається небажання крупного монополістичного капіталу піти на деяку зміну суті сучасної структури світогосподарських зв'язків, у якій країнам мусульманського світу відводиться колишня роль сировинної периферії. Варто згадати наслідки рухів середині 70-х років минулого століття «за новий економічний порядок», ініціаторами якого були арабські країни.

Під впливом такого ставлення Заходу відбувається мутація ісламізму в бік дедалі більшої радикалізації. Налаштовуючись в своїх інтересах на потужну хвилю антизахідних, антиколоніальних настроїв в період підйому національно-

визвольних революцій, ісламський рух був направлений головним чином «зовні», в сферу міжнародних відносин, виступаючи за їх перебудову, за усунення в них несправедливостей, що склалися в період колоніальної і постколоніальної залежності мусульманських країн.

Після здобуття своїми країнами незалежності, ісламісти на якийсь час зайнялися проблемами внутрішнього розвитку, зосередивши вогонь критики зі свого релігійного ядра на помилках і провалах світських лідерів. У сучасному підйомі ісламського руху багато в чому знаходять своєрідне переломлення пошуки державами «третього світу» нових орієнтирів і ідеалів, свого шляху і місця в якісно новій обстановці, що склалася на міжнародній арені після розвалу соціалізму. Справа в тому, що багато десятиліть вся політична структура мусульманських країн формувалася і розвивалася в досить жорсткій, стабільній системі глобальних геополітичних координат.

Під її впливом складався політичний менталітет мусульманського істеблішменту, його погляди на внутрішню, регіональне і міжнародне становище. Сьогодні, коли зник один з балансів колишньої світової рівноваги, а вся система міжнародних відносин зазнає глибоких змін, в мусульманських країнах змушені переглядати звичне світобачення, відмовлятися від старих стереотипів, шукати власні моделі подальшого руху.

Важкі проблеми самостійного розвитку після здобуття політичної незалежності та державного суверенітету, з якими мусульманські країни зіткнулися на межі 1970-1980-х років, втрата ними можливості отримувати політичну та матеріальну вигоду з глобальної та регіональної конфронтації великих держав, внутрішня нестабільність, інфляція, падіння рівня життя, а з ним і загострення соціальних суперечностей в більшості з цих країн призвели до наростання радикальної внутрішньополітичної складової в діяльності ісламістів, яка починає все більше вихлюпуватися назовні.

При цьому в релігійному середовищі поглиблюється диференціація: багато традиційних лідерів, які адаптувалися до місцевого політичного середовища, утворюють помірне, еволюційне крило руху, поступаючи активну

роль молодим радикалам, прихильникам силових, в тому числі і терористичних методів. Тому з точки зору термінології, варто розрізняти помірних ісламістів або прихильників поступових, реформістських методів боротьби за перемогу ідеалів мусульманства та радикалів-екстремістів як більш войовничо налаштованих поборників віровчення.

Причини цього явища лежать перш за все в соціально-економічних нашаруваннях, що накопичилися з часів колоніальної та постколоніальної залежності. Аж ніяк не випадково, що фундаменталісти основний вогонь критики і терактів за межами своїх країн направляють, перш за все, проти провідних західних держав, вважаючи їх головними винуватцями того важкого становища, в якому перебуває більшість мусульманських держав в даний час. Жахливі по жорстокості і суто демонстративні за смисловим навантаженням авіа атаки 11 вересня 2001 року проти США свідчать на користь такого судження [30].

В епоху глобалізації господарського життя, бурхливого розвитку різноманітних засобів масової інформації та комунікацій закритися від решти світу неможливо в принципі. Сьогодні йде цілком закономірний і неспинним процес зближення людей і цілих народів, все більш глибокого пізнання ними одне одного. Противитися цьому процесові, відгороджуватися від нього мусульманським завісою означало б плисти проти осьового, стромовині течії міжнародного життя. Навпаки, важливо використовувати цей процес в інтересах повнокровного розвитку кожної нації, кожної країни, щоб його вплив, а воно неминуче, не набула небажані, спотворені форми, перш за все у вигляді псування вдач і падіння моралі.

Тому завдання полягає не в пошуках «свого особливого шляху», а в знаходженні власного місця в загальносвітовій структурі, в гармонійному входженні в сучасне співтовариство націй, в оптимальному поєднанні і співвідношенні етнічних, релігійних, морально-етичних особливостей чи традицій, перевірених всією історією нації, з справжніми цінностями, виробленими людством за всю історію.

Всупереч західним стереотипам ісламські лідери не є фігурами з середньовіччя. Це освічені професіонали, інженери, лікарі, адвокати, люди науки, які контролюють такі установи, як госпіталі, школи і сферу бізнесу. Вони не стільки зацікавлені в поверненні своїх держав в минуле, скільки в трансформації їх політичних і економічних структур.

Феномен наростання ісламістських настроїв у арабських та інших мусульманських країнах і їх все більшу антизахідну загостреність багато політологів схильні трактувати з точки зору погіршення соціально-економічного становища в цій зоні світу. Для західних політиків і політологів, так і для широких верств населення, такі національно-патріотичні сподівання і готовність до самопожертви заради блага свого народу важко уявити, оскільки вони живуть і працюють в постіндустріальному світі, багато в чому позбавленому духовних ідеалів. Звідси часте нерозуміння витоків і причин екстремізму і тероризму.

Проведений аналіз показує, що термін «ісламський тероризм», а також його вплив та потенціал багато в чому залежить від недалекоглядної і односторонньої політики США та їхніх європейських союзників щодо «третього світу». Наростання екстремізму в сучасному ісламізмі стало закономірною реакцією на таку політику. Як свідчить практика, силовий підхід до «ісламському тероризму» дає зворотні результати, веде до подальшої мутації ісламізму в бік ще більшого радикалізму, виводячи проблему вибудовування нових взаємин по лініях Схід-Захід і Північ-Південь на рівень глобального міжцивілізаційного протистояння, який створює серйозну загрозу загальному миру і безпеці. До ісламізму, вплив якого на регіональній та світовій аренах в майбутньому збережеться, слід підходити як до явища багатогранного, що вимагає комплексного вдосконалення, а в ряді випадків і перегляду політики Заходу і Європи.

Громадянська війна в Сирії сприяла тому, що ІГІЛ захопило величезні багаті нафтою території в самому центрі Близького Сходу. Крім розгалужених мереж ІГІЛ і «Аль-Каїди» в Африці, Азії і Європі, у багатьох країнах діють

менш масштабні ісламістські угруповання, які також виступають за побудову ісламського халіфату і вдаються до тероризму як методу досягнення політичних цілей. До внутрішніх факторів виникнення ісламського фундаменталізму відносяться соціально-економічні: бідність, безробіття, несправедливий розподіл ресурсів, а також політичні проблеми: авторитаризм, корупція, непрофесійний менеджмент, переслідування політичних, етнічних і релігійних груп. Набір всіх цих передумов і привів до «Арабської весни» 2010-2011 рр.

Революційне вирішили внутрішні проблеми, лише розширили соціальний ґрунт для радикальних угруповань. Крім того, ослаблені внаслідок революційних потрясінь державні інститути породили вакуум сили, який поспішно заповнили ісламські фундаменталісти, які захопили окремі території в Іраку, Сирії, Ємені, Єгипті та Лівії. Поповнення ІГІЛ було б неможливо без фінансового підкріплення. Основними джерелами доходів терористів є нафта, банківські активи захоплених фінансових установ, контрабанда.

Зовнішні фактори, що визначили розвиток ісламського фундаменталізму, беруть початок у 1916 році, після таємної угоди Сайкса-Піко між Великобританією і Францією про розділ сфер впливу на Близькому Сході. Кордони були накреслені без урахування складних етнічних і конфесійних особливостей регіону. Розірваний численними внутрішніми протиріччями регіон не здатний відстоювати колективні інтереси на міжнародній арені і нерідко піддається втручанню з боку зовнішніх гравців. Ці обставини призвели до того, що послідовниками фундаменталістських груп стали не тільки маргінальні верстви суспільства, а й громадяни з вищою освітою, котрі прекрасно усвідомлюють проблеми регіону. Таким чином, ісламський фундаменталізм є реакцією частини ісламського суспільства на нагальні проблеми мусульманського світу. Розуміючи неможливість перемогти армії цих держав силами роздробленого регіону, фундаменталісти усвідомлено вдаються до терору як асиметричної відповіді на втручання зовнішніх гравців, при цьому використовуючи релігію як інструмент масової мобілізації.

Виходячи з перерахованих причин, гіпотетична ліквідація ІГІЛ та інших радикальних організацій не вирішить проблеми ісламістського тероризму без викорінення його основи[47, с. 116–120].

Після 11 вересня військова присутність США в Афганістані поставила перед Китаєм дилему. З одного боку, Пекін розглядає американські війська як серйозну загрозу, однак не применшують важливість та вигоду із безпеки, яку забезпечили США, а саме: обмеження росту анти китайських терористичних груп. Головний посыл в тому, що відхід має бути без серйозних наслідків.

29 лютого 2020 року США і таліби підписали мирний договір, який був сприйнятий позитивно. Китай мало довіряє внутрішньо афганському процесу. Для нього це завжди була територія– «цвинтарем імперій». Головний інтерес Пекіну– це внутрішня стабільність Афганістану.

Співпраця Ірану та Китаю не нова. Протягом останніх років зближення інтересів в економічному, політичному областях тому підтвердження. Нова політика називається «Поворот на схід», який включає в себе розвиток міцних відносин в сфері безпеки з гігантами азіатського континенту: Росія та Китай. Ця політика завоювала ще більшу довіру серед іранських офіційних осіб після необачного кроку Сполучених Штатів щодо виходу з Спільного всеосяжного плану дій (СВПД, відома як ядерна угода з Іраном) і реалізації стратегії «максимального тиску».

СВПД– це міжнародна угода між Іраном і світовими державами, схвалене Радою Безпеки ООН в резолюції 2231. Але в той час як іранці повністю реалізували угоду, Сполучені Штати вийшли з неї при адміністрації Дональда Трампа, і ЄС згодом не виконав свої зобов'язання. Результатом стало відновлення санкцій. Це додало сміливості давно обговорюваної стратегії Ірану щодо прийняття зовнішньої політики «дивись на схід», оскільки досвід СВПД переконав їх в тому, що незалежно від того, наскільки проявляється добра воля Заходу, він одночасно ненадійний та нерішучий.

Тим часом Іран знайшов охочих партнерів на сході. Тегеран, Москва і Пекін виступають проти військової і інтервенціоністської політики США на

Близькому Сході і прагнуть усунути панування долара США над світовою економікою. Вони розглядають серйозні кроки в цьому напрямку. Три столиці взяли участь у чотириденних спільних військових навчаннях в Індійському океані і затоці Омана в 2019 році. У липні міністр закордонних справ Ірану Джавад Заріф відвідав Москву, щоб продовжити 20-річну угоду про співпрацю з Росією. У 2016 році Китай погодився підняти рівень двосторонньої торгівлі між Китаєм і Іраном до 600 мільярдів доларів через 10 років, хоча зараз цю мету буде практично неможливо досягти.

Іран і Китай мають схожі інтереси в області енергетичної дипломатії. Забезпечення стійких джерел енергії, таких як нафта і газ, життєво важливо для економічного зростання Китаю, і Іран може бути стабільним постачальником. У той час як основні арабські нафтовидобувні країни підтримують США, Іран не знаходиться під впливом Сполучених Штатів. З іншого боку, підхід Вашингтона до «максимальному тиску» призвів до того, що експорт нафти Ірану наблизився до нуля барелів на день. Таким чином, експорт нафти в Китай буде служити інтересам Ірану. Зі свого боку, Росія довгий час була домінуючим постачальником зрідженого природного газу в Європу, але її позиції з точки зору експорту були оскаржені США. Отже, взаємна залежність трьох енергетичних столиць – це факт.

Іран є регіональною державою на Близькому Сході і досить тривалий час його зовнішня політика трималася на гегемонії США. Але в процесі опору американським силам тиску її економіка постійно страждала від нестачі можливостей. Іран заплатив ціну за таку стратегію. Тепер Тегеран являє собою унікальну можливість для таких країн, як Китай і Росія, створити довгострокові союзи. Поразка Ірану буде вважатися перемогою Сполучених Штатів і їх регіональних союзників, а натомість успіх Ірану може стати вирішальним фактором виходу США з Близького Сходу.

Уже після провалу США в війнах в Афганістані та Іраку, та партнерства з Саудівською Аравією в нападі на Ємен, ясно, що Сполучені Штати більше не

домінуюча «наддержавою» на Близькому Сході. На Близькому Сході існує вакуум влади, який необхідно заповнити [2].

Москва, Тегеран і Пекін також мають спільні стратегічні довгострокові інтереси, щоб стримати однобічність США, і це один з важливих факторів, що визначають майбутнє Близького Сходу. Одностороння політика адміністрації Трампа і її вихід з міжнародних договорів серйозно поставили під сумнів авторитет Сполучених Штатів як світової держави. Багато країн світу зараз розглядають Китай як майбутнього наступника у світове лідерство. Наприклад, навіть на тлі погіршення відносин між Китаєм і Європою канцлер Німеччини Ангела Меркель заявила, що Європейський Союз має «великий стратегічний інтерес» в підтримці співпраці з Китаєм. «Нам, європейцям, необхідно визнати рішучість, з якою Китай буде претендувати на лідируюче положення в існуючих структурах міжнародної архітектури», як зазначила А. Меркель.

Росія і Китай відкинули спробу США продовжити ембарго ООН на постачання зброї Ірану, термін дії якого закінчується в жовтні 2020 року відповідно до умов ядерної угоди 2015 року. Тегеран залишається єдиним варіантом для Москви і Пекіна, щоб збалансувати свої продажі зброї в регіоні з продажами Заходу. Сполучені Штати є основним постачальником зброї в 13 з 19 країн Близького Сходу, поставляючи майже половину озброєнь в регіоні; далі Європа з більш ніж 20 відсотками, в той час як частка Росії і Китаю разом становить близько 20 відсотків [2].

Таким чином, примусова політика США щодо Ірану, Росії і Китаю залишиться основною перешкодою для тристороннього стратегічного альянсу. Однак доля такої стратегічної угоди буде важливим фактором в майбутніх міжнародних відносинах. Іран володіє другими за величиною запасами природного газу в світі і четвертими за величиною запасами нафти, що робить його важливим фактором в стратегічних розрахунках, які євразійські держави роблять у власній зовнішній політиці щодо Близького Сходу. Шляхом стратегічної взаємодії з Іраном Пекін і Москва отримають унікальну

можливість переорієнтувати як Іран, так і його регіональних суперників на євразійську архітектуру Китаю і Росії.

11 вересня стало поштовхом прийняття рішення Конгресом США про використання військової сили проти тих груп або осіб, які планували або здійснювали терористичні атаки. В кінцевому підсумку це призвело до вторгнення в Афганістан. За останні майже 18 років місія участі США в Афганістані еволюціонувала протягом трьох адміністрацій США, кількох військових командирів і декількох урядів Афганістану. Загибло близько 3500 військовослужбовців США і НАТО і десятки тисяч афганців. Станом на 2019 фінансовий рік Сполучені Штати витратили близько 900 мільярдів доларів на прямі військові витрати і витрати на відновлення. Ядро можливостей «Аль-Каїди» в регіоні було підірвано, що було початковою метою військової відповіді США і відтоді значно знизився транснаціональний потенціал терористів в Афганістані і Пакистані. Однак таліби відновлюють свої сили, Пакистан залишається захисником певних терористичних і повстанських груп.

Спектр загроз, з якими стикаються Сполучені Штати, також змінився з 2001 року. Афганістан більше не є невідкладною або важливою проблемою національної безпеки. Америка стикається з безліччю інших загроз. Щорічні фінансові вкладення США в Афганістан складали приблизно 45 мільярдів доларів, додаючи до цього значну кількість часу присвячений вирішенню проблеми. При президенті Д. Трампа у власній Стратегії національної оборони Пентагону тероризм описується, як «постійний стан».

Одна з проблем, пов'язаних з політикою США в Афганістані, полягає в тому, що не існує переконливої теорії перемоги— незалежно від того, яку стратегію буде обрано, немає ніякої гарантії, що Афганістан зможе стати безпечною територією в майбутньому. І для багатьох політиків з різних адміністрацій невідомі ризики виходу завжди переважували відомі ризики з перебуванням в країні. Досвід виведення військ США з Іраку в 2011 році і подальший підйом Ісламської держави змусили політиків ще більше уникати ризику щодо виведення військ з Афганістану.

Таким чином, Сполучені Штати потерпають від власної ж стратегії останні роки. Але що також стає все більш очевидним, так це те, що більшість американського народу більше не пов'язана з цією війною. Згідно з опитуванням PewResearchCenter, 58 відсотків ветеранів вважають, що війна в Афганістані була не варта того. У 2018 році 49 відсотків американців вважали, що Сполученим Штатам в основному не вдалося досягти своїх цілей в Афганістані, в порівнянні з тільки 35 відсотками, які вважали, що вони в основному досягли успіху. У 2018 року 61 відсоток афганців заявили, що країна рухається в неправильному напрямку 76.

На думку Кіма Паркера Сполучені Штати повинні:

1. Застосовувати більш агресивну багатосторонню дипломатію з талібами, афганським урядом і сусідами по регіону, щоб укласти мирну угоду, яка може стабілізувати політичну ситуацію і ситуацію в області безпеки в Афганістані.

2. Здійснити поетапне виведення військ. Частиною цієї мети має бути досягнення прогресу в переговорах з Талібаном, який завжди домагався таких умов і спонукати регіональних гравців грати більш конструктивну роль в Афганістані.

3. Забезпечити довгостроковий мирний дивіденд для афганського народу. Закінчення війни не повинно покласти край зобов'язаннями Америки перед Афганістаном. Сполучені Штати разом з міжнародними партнерами повинні залишатися провідним фінансовим спонсором афганського уряду і сил безпеки 76

Після майже 19 років війни Сполучені Штати повинні помістити свою стратегію в Афганістані в контекст більш широких пріоритетів національної безпеки США. Сьогодні Сполучені Штати повинні визнати, що їх військове втручання в Афганістан не буде визначальним фактором в майбутньому Афганістану, і вони повинні змінити свою стратегію для просування інтересів США і сприяння миру в Афганістані.

Сполучені Штати випробували безліч різних стратегій в Афганістані, щоб переслідувати терористів і побудувати стабільний уряд. Вони вклали десятки мільярдів доларів в економічну допомогу для підтримки розвитку Афганістану. Взаємодіють з регіональними і глобальними гравцями, щоб допомогти стабілізувати ситуацію.

Кожна адміністрація зробила своїм головним пріоритетом усунення загрози тероризму і запобігання перетворення Афганістану в притулок для терористів з глобальним охопленням. Але фундаментальна проблема завжди полягала в тому, що без стабільного афганського уряду, який контролює свою територію, не буде ніяких гарантій, що терористи не знайдуть безпечного притулку в Афганістані. Іншою ключовою проблемою була роль Пакистану в наданні допомоги терористам і повстанцям. Сполучені Штати не змогли ефективно протистояти цій загрозі, не маючи військ в Афганістані, що також змусило Сполучені Штати покладатися на Пакистан в плані військових поставок, ретроградних маршрутів і його підтримки в переговорах з Талібаном.

В кінцевому підсумку рішення про те, виводити чи ні, залежить від того, який рівень ризику Сполучені Штати готові прийняти з урахуванням стратегічних альтернативних витрат по відношенню до інших національних пріоритетів. Основні ризики скасування включають:

Ризик № 1: Терористи можуть відновити притулок. Афганістан завжди буде являти собою ризик-притулок через відсутність ефективного управління та місцевості, яку важко контролювати. Однак нинішня терористична загроза в Афганістані сильно відрізняється від тієї, з якою зіткнулася в 2001 році. У звіті Міністерства оборони США за 2018 рік більшість терористичних організацій в Афганістані і Пакистані охарактеризовані як внутрішні, при цьому йдеться: «Загроза Аль-Каїди Сполученим Штатам і кількість її союзників і партнерів зменшилася». Не можна виключати побоювання, що глобальні терористи можуть знову знайти притулок в Афганістані для планування атак проти Сполучених Штатів, але американські інвестиції в безпеку своєї країни і глобальний розвідувальний потенціал, а також відносини США з урядом

Афганістану частково знижують цей ризик. Головна загроза афганської стабільності сьогодні – це Талібан, який не був зосереджений нападати США.

Ризик № 2: насильство може поширитися, і афганський уряд може впасти. Цей ризик реальний, але буде сильно залежати від статусу мирних переговорів і подальших угод між політичними угрупованнями в Афганістані. У 2018 році за військову присутність США в Афганістані загинуло більше мирних жителів, ніж будь-коли з тих пір, як ООН почала вести облік. Без критично важливих засобів підтримки, що надаються Сполученими Штатами, афганські збройні сили, ймовірно, будуть менш ефективні проти Талібану.

Сполученим Штатам доведеться визнати той факт, що політична нестабільність і нестабільність в сфері безпеки будуть неминучим результатом скорочення американської присутності. Висновок збройних сил США, ймовірно, означав би важчий безпосередній шлях для афганського народу, особливо жінок, які можуть зіткнутися з обмеженнями деяких з прав, якими вони в даний час володіють. Дослідження корпорації RAND під назвою «Наслідки раптового виведення американських військ з Афганістану» передбачає, що виведення військ США, швидше за все, призведе до ситуації, в якій число смертей серед цивільного населення різко зросте. Питання полягає в тому, є чи є ризик керованим і необхідним при одночасному зважуванні всіх інтересів США.

Що стосується стабільності афганського уряду, важливо також поставити під сумнів ідею про те, що Сполучені Штати повинні займатися військовою підтримкою урядів. Вони мають й інші інструменти, які вони можуть використовувати для підтримки політичної стабільності в Афганістані, включаючи фінансову допомогу, дипломатичну участь і підтримку в нарощуванні потенціалу.

Ризик № 3: Талібан не виконає свої політичні зобов'язання, зокрема в області безпеки. Це багато в чому буде залежати від афганської політики, міжнародного тиску і фінансових стимулів.

Ризик №4: без військової присутності картина американської розвідки на місцях буде менш ясною. В Афганістані військову присутність США безпосередньо дозволяє розвідці США скласти картину загроз. Без цього їм доведеться багато в чому покладатися на своїх афганських партнерів. Однак у Сполучених Штатів є ряд серйозних розвідувальних цілей по всьому світу, включаючи Іран, Північну Корею та Ємен.

Згідно зі звітом Міністерства оборони США Конгресу за 2018 рік, в Афганістані і Пакистані існує 20 терористичних або повстанських груп. Рішення президента Обами в кінці свого президентського терміну зберегти чисельність збройних сил США в складі 8400 військовослужбовців замість того, щоб йти далі, як спочатку планувалося є ілюстрацією того, як Сполучені Штати розглядають свою битву в Афганістані протягом майже 18 років: політики США постійно приходять до висновку, що виведення військ США може привести до непомірних витрат, але вони не впевнені у тому, як домогтися перемоги або завершити війну на прийнятних умовах для інтересів безпеки США і Афганістану. Таким чином, статус-кво зберігається. Сполучені Штати повинні дати зрозуміти талібам, що вони зроблять будь-які кроки в майбутньому, необхідні для забезпечення того, щоб транснаціональні терористичні загрози батьківщині не могли відновитися.

Управління війною позбавляє США уваги і дипломатичної енергії. Хоча Сполучені Штати є глобальною державою, у них немає нескінченних можливостей. Неминучу увагу високопоставлених політиків зосереджено на найбільш пріоритетних проблемах, і, поки триває війна в Афганістані, вона по праву буде залучати більше уваги та ресурсів всіх секторів уряду. Регулярні рішення з приводу війни вимагають найпильнішої уваги з боку Білого дому, Державного департаменту та Міністерства оборони США.

Сполученим Штатам необхідно зробити важливі національні інвестиції у себе вдома, щоб залишатися конкурентоспроможними з Китаєм в довгостроковій перспективі, їм необхідно зробити серйозні стратегічні інвестиції в економічну конкурентоспроможність американського народу,

особливо в освіту, наукові дослідження та розробки, інфраструктуру та інші пріоритети. Щорічні військові витрати в розмірі 45 мільярдів доларів істотно вплинули б на багато інші внутрішні пріоритети.

Слід чинити тиск на сусідів Афганістану по регіону, щоб вони збільшили їх внесок. Дипломатія з Талібаном повинна поєднуватися з відновленням дипломатичних зусиль США на високому рівні з Індією, Пакистаном, Росією, Китаєм і Іраном по переговорах з регіонального договору про безпеку і стабільність Афганістану з новими економічними, політичними гарантіями й безпеки з боку сусідніх країн [5].

Міжнародні донори на Брюссельській конференції по Афганістану в жовтні 2016 року пообіцяли надати Афганістану фінансову допомогу в розмірі 15 мільярдів доларів протягом чотирьох років в обмін на те, що афганський уряд зробить важливі кроки по боротьбі з корупцією та політичну реформу. Сполученим Штатам необхідно буде очолити міжнародні зусилля щодо забезпечення довгострокової допомоги через ще одну міжнародну конференцію донорів. Майже 70 відсотків річного доходу Афганістану залежить від міжнародних донорів, що підкреслює важливість довгострокової та стабільної допомоги на високому рівні. Сполучені Штати повинні працювати з міжнародним співтовариством, щоб зосередити підтримку за трьома основними напрямками: по-перше, вони повинні підтримати центральне афганський уряд, в тому числі через Міжнародний трастовий фонд реконструкції Афганістану і Програму розвитку ООН, щоб створити потенціал для підвищення якості життя афганського народу. По-друге, США повинні підштовхнути афганський уряд до боротьби з корупцією. Незважаючи на серйозні проблеми, в Афганістані за останні кілька років відбулися незначні поліпшення, завдяки поступовим зусиллям президента Афганістану Ашрафа Гані. Нарешті, необхідно надати гуманітарну допомогу постраждалим від конфлікту, що є одним з найбільш ефективних способів підтримки, особливо для афганських жінок.

Угода, підписана в лютому 2020 року, зобов'язує всі американські війська покинути країну в Південній Азії протягом 14 місяців, що покладе кінець

тривалій війні Америки, яка суперечить глобальним інтересам Сполучених Штатів. Їм необхідно перейти до довгострокового стратегічного партнерства з афганським народом спільно з регіональними гравцями. Ця стратегія збільшить шанси Сполучених Штатів на стійку захист своїх інтересів і інтересів афганського народу.

Таким чином, витоки сучасного ісламського тероризму, перш за все в центрі мусульманського світу– на Близькому і Середньому Сході слід віднести до часу завершення створення тут колоніальної і постколоніальної систем, тобто до закінчення першої світової війни. Тоді азіатська частина Османської імперії була поділена між країнами Антанти на основі підписаного в 1916 року таємної угоди Сайкс-Піко. Вже тоді були закладені передумови виникнення ісламського тероризму, серед яких в період до початку 80-х рр. ХХ ст. можна віднести наступні:

1. Виникнення організацій, опозиційних колоніальній верхівці влади, вдавалися до методів терору. Наприклад, в 1928-1929 роках в Єгипті виникла перша сучасна організація фундаменталістського спрямування «Брати-мусульмани», яка брала активну участь в проведенні терористичних актів проти англійських військовослужбовців в зоні Суецького каналу. «Брати-мусульмани» ставили за мету створення в Єгипті організації, заснованої на приписах Корану і шариату, інакше кажучи, через ісламізацію Єгипту, вони домагалися відтворення халіфату, яке існувало з VII ст.

2. Зміна в ході колонізації параметрів історично сформованих кордонів між країнами регіону. Ця обставина стала і досі продовжує залишатися причиною виникнення сепаратистських рухів, етнічних конфліктів, прикордонних суперечок і непорозумінь між державами регіону. В результаті територіальні претензії пред'являються Саудівською Аравією до Кувейту і Ємену, Сирією до Туреччини, Іраком до Кувейту і Ірану. У зв'язку з цим деякі дослідники проблеми вважають доволно встановлені після завершення Першої світової війни кордони, визначені країнами Антанти, Великобританією і Францією, нелегітимними.

3. Позбавлення курдського народу права на отримання незалежності і створення власної держави. Курди, що значилися в числі «малих народів», незалежність яким в кінці Першої світової війни обіцяли британський прем'єр-міністр Ллойдж Джордж і президент США В. Вільсон, виявилися обдуреними. Як і раніше, вони виявилися роз'єднаними, що, в кінцевому рахунку, підштовхнуло їх до багаторічної збройної боротьби за свої права.

Сьогодні в країнах Близького і Середнього Сходу (Ірак, Іран, Сирія і Туреччина), за оцінками даними, проживає понад 20 млн курдів, в тому числі понад 10 млн. В Туреччині, більш 5 млн в Ірані, 3 млн в Іраку, 1 млн в Сирії. До сих пір ні в одній з цих країн курдське питання не вирішене.

4. Колонізація Палестини міжнародними сіоністськими організаціями та утворення в 1948 році держави Ізраїль і як наслідок- арабо-ізраїльськими війн. Протистояння між палестинцями та євреями переросло в збройне протиборство.

Близько 1 млн палестинців були змушені емігрувати в сусідні арабські країни. У їхньому середовищі виникли різної орієнтації палестинські організації, що мали єдину мету– за допомогою всіх засобів, включаючи тероризм, знищити Ізраїль і створити в Палестині свою державу. Єгипет, Сирія, Лівія, Ірак, надаючи палестинським організаціям підтримку і допомогу, намагалися використати їх у своїх політичних планах. Виникнення Ізраїлю було вкрай негативно сприйнята в мусульманському світі. Засновник єгипетської організації «Брати-мусульмани» Хасан аль-Банна назвав появу єврейської держави «проникненням сіонізму в Палестину і викликом арабській нації і ісламу».

5. Посилення, починаючи з 20-х рр. 20 ст., експансії США на Близькому і Середньому Сході. Близькосхідна політика США, в значній мірі орієнтована на закріплення стратегічного партнерства з Ізраїлем, сприяла тому, що антиамериканська спрямованість стала все частіше займати провідне місце в цілях і діях терористичних організацій регіону.

6. Зростаючі економічні труднощі в країнах мусульманського світу в поєднанні з такими проблемами, як безробіття, особливо серед молоді, висока народжуваність, низьке медичне обслуговування, зростання злочинності і корупції, що підсилюється міграцією, які в своїй сукупності створюють підґрунтя для ісламістських угруповань, які прагнуть змінити соціальний і політичний порядок.

7. Надмірна мілітаризація регіонів ісламського світу, в тому числі і зброєю масового ураження, на місцях прикордонних зіткнень та локальних збройних конфліктів, що виникають на етнічному та релігійному ґрунті, участь в яких беруть терористичні організації.

8. Війна в Афганістані і перебування там радянського військового контингенту (27 грудня 1979 рік-15 лютий 1989 рік). В потужну мобільну військову силу ісламського екстремізму перетворилися підготовлені за допомогою спецслужб США і Пакистану мусульманські бойовики, які брали участь в бойових діях проти маріонеткового режиму і радянських військ в Афганістані.

9. Особливо значущим чинником, що розширив сфери впливу ісламського екстремізму, безумовно, є розпад соціалістичної системи і Радянського Союзу. Розпочатий в цих країнах процес ісламізації супроводжувався посиленням впливу ідей ісламського екстремізму, їх впровадженням в місцеві мусульманські громади.

10. Перемога США в «холодній війні» сприяла новому розвитку міжнародних відносин. Розпад Радянського Союзу американцями був використаний для зміцнення своїх позицій на Близькому і Середньому Сході, який протягом тривалого часу розглядався адміністрацією Сполучених Штатів як регіон діяльності терористичних і екстремістських угруповань, які загрожували національній безпеці та інтересам Америки.

У пострадянський період ріст екстремістських настроїв і терористичних проявів сприяють такі чинники:

- підйом ісламського радикалізму фундаменталістської спрямованості. Розпад Радянського Союзу призвів до утворення ідеологічного вакууму на Близькому і Середньому Сході, який став швидко заповнюватися різного роду концепціями, в основі яких лежать конструкти радикального ісламу;
- основу ісламського радикалізму, в тому числі і ваххабізму, складають положення про такфір (звинувачення в невірстві) і вчення про джихад (священна війна за віру);
- процес урбанізації.

Антиамериканська спрямованість ісламського радикалізму пояснювалася протестом міжнародної ісламської громади вестернізацією життя в мусульманських країнах, а також тим, що США виступали в якості союзника Ізраїлю і здійснювали постійне втручання у внутрішні справи ісламських країн, переслідуючи при цьому свої егоїстичні цілі. Ісламістські тенденції стали постійним фактором суспільного життя в арабських країнах і чим сильніший в них ступінь вестернізації, тим потужніший громадський протест в мусульманських країнах, тим активніше йшли процеси формування радикальної опозиції, її участі проти правлячих режимів.

- провал близькосхідного врегулювання. Під даним поняттям прийнято вважати мирне врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту, серцевину якого становить палестино-ізраїльське протистояння з приводу шляхів створення незалежної палестинської держави в складі сектора Газа і Західного берега річки Йордан;

Право палестинців на освіту власної держави закріплено у відповідних рішеннях ООН, а також міжнародні договори, в тому числі в палестино-ізраїльської «Декларації і принципах проміжного врегулювання», підписаної в Осло (Норвегія) в 1993 року. Відмова Ізраїлю від виконання зазначених угод і використання ним збройних сил для придушення виступів палестинців привели до повстання («інтифади») палестинців (грудень 1987 р.) і нових акцій на

початку 2000 року («інтіфада-2»), які взяли широкого розмаху, призвели до участі в них збройних формувань палестинських організацій і активізації їх терористичної діяльності проти військовослужбовців і цивільного населення Ізраїлю. Найбільш активний опір ізраїльтяни зустрічають з боку екстремістських ісламських організацій «Ісламський рух опору» (ХАМАС) і «Ісламський джихад», які виступають за створення на території Палестини ісламської держави.

- різке посилення експансії США в регіоні, де розвідано майже 70% світових запасів нафти і який саме у зв'язку з цим офіційно оголошений американською адміністрацією «зоною життєво важливих національних інтересів Америки». Основними цілями американської політики на Близькому і Середньому Сході на той момент можна вважати подальше закріплення монопольного панування США, витіснення з регіону Росії, посилення контролю за видобутком нафти, а також забезпечення безпеки Ізраїлю, стратегічного союзника Америки на Близькому Сході;
- проведення американцями і їх союзниками після подій 11 вересня 2001 року антитерористичної операції в Афганістані, розміщення їх гарнізонів та баз в цій країні, а також в деяких державах Центральної Азії, друга війна в Перській затоці (2003 рік), що завершилася поваленням режиму С. Хусейна, окупацією і фактичним роздробленням Іраку. Всі ці дії призвели до активізації визвольного руху в регіоні, застосуванням терористичних методів боротьби, в результаті чого гинули не тільки американські військовослужбовці і представники силових структур їх союзників, але і мирне населення. Однак занадто різняться геополітичні інтереси глобальних і регіональних гравців, різних угруповань, які беруть участь в бойових діях. Регіональний релігійно мотивований тероризм буде і далі визначати характер і динаміку політичних процесів на Близькому і Середньому Сході.

У міру розгортання антитерористичної операції в Афганістані спостерігалися масові протестні виступи мусульманських спільнот, які взяли на озброєння тези про загрозу з боку США і їх союзників безпеки Лівану, Сирії, Ірану, Іраку, Афганістану, Ємену, Сомалі, а також з боку Ізраїлю і Палестини. Відзначалися численні факти демонстративного прояву симпатій до Усами Бен Ладену як захиснику ісламських цінностей. Таким чином, доводиться констатувати наявність досить сприятливого середовища для поширення ідей ісламського радикалізму в Африці.

2.5. Політико-регіональна роль Туреччини як каталізатора міжнародного тероризму та політика подвійних стандартів

Протягом минулих десятиліть Туреччина тримала позицію світської мусульманської держави, яка вважала тіснішими зв'язки з Європою, аніж з Близьким Сходом. На період холодної війни також розглядалася як ключовий член НАТО, який охороняв південний фланг альянсу і перешкоджав зусиллям колишнього Радянського Союзу по розпалюванню нестабільності в різних країнах Близького Сходу, особливо в Єгипті і Сирії. Після 1990 років – роль Туреччини зменшилась. Потім, в 2002 році, були задані питання про надійність Туреччини як західного союзника, коли її уряд відхилив запити США та Великобританії стосовно проведення північного флангового наступу на Ірак через її територію. Західні союзники усвідомили, що стратегічна позиція Туреччини може змінитися [73].

Туреччина також давно прагнула стати членом Європейського Союзу (ЄС). Але їх відносини з роками змінювалися, оскільки інші держави-члени неоднозначно ставилися до досягнень Туреччини в області прав людини і приведення структури турецької економіки у відповідність до вимог ЄС.

Коли в 2003 році Реджеп Тайїп Ердоган був обраний прем'єр-міністром, в турецькій політиці все ще домінували турецькі військові. Турецька армія організувала державні перевороти проти змінюваних один одного цивільних

урядів в 1960, 1971 і 1981 роках. У квітні 2007 року вона опублікувала «Заява про інтереси», в якій підкреслюється, що вона охороняє політичну світськість Туреччини і пам'ять про лідера сучасної Туреччини Мустафи Кемалю Ататюрк. У цій заяві ховалася загроза того, що будь-який небажаний крок прем'єр-міністра Ердогана або тодішнього президента Абдулли Гюля може викликати подальше військове втручання: «Турецькі збройні сили зберігають тверду рішучість виконувати свої обов'язки, що випливають із законів, які захищають незмінні характеристики Турецької Республіки. Їхня відданість цій рішучості абсолютна» [73].

Можливо, політичний парадокс Туреччини в минулому полягав в тому, що, хоча турецькі збройні сили підтримували прозахідні дипломатичні і політичні погляди країни, явно недемократичний досвід військового втручання в політику країни став однією з головних перешкод, з якими стикається турецьке прагнення приєднатися до ЄС.

Незважаючи на амбіції Туреччини приєднатися до ЄС, деякі політологи наполягають на тому, що Туреччина не може вважатися справді демократичною державою. Після спроби державного перевороту 15 липня 2016 року президент Ердоган закрити більшість незалежних ЗМІ і ув'язнив багатьох журналістів. Він також використовував переворот для виправдання дій проти багатьох своїх політичних опонентів не тільки серед опозиційних партій, але також серед судових органів і вищих ешелонів громадянського суспільства.

Коментуючи ймовірний вихід червневих виборів 2018 року, СаймонТісдалл з британської газети Guardian зауважив: «Стурбовані політики в Парижі, Берліні, Лондоні та Вашингтоні більше не бачать в Анкарі надійного друга і союзника, а автократичну фігуру, яка експлуатує націоналістичні і неоісламістські настрої, ксенофобію, Єврофобію, а також почуття громадської незахищеності, викликане сусідньою сирійською кризою, для виправдання кричущих порушень прав людини, інституційного вандалізму і анти західної політики» 81.

Це важливий висновок як преамбула відкриває шлях до роздумів про те, чи відмовилася Туреччина від своїх прозахідних настроїв і амбіцій щодо членства в ЄС. Більш того, є питання про ісламістський екстремізм та тероризм, і все це в гонитві за неоосманськими амбіціями, перш за все в арабському світі.

На початку сирійської війни тодішній прем'єр-міністр Ердоган був прихильником сунітських повстанських сил Сирії проти алавітського режиму Башара Асада. Не має сумнівів в тому, що Ердоган розглядав сирійський конфлікт як можливість не тільки скинути старого регіонального суперника, а й отримати вигоду з очікуваного успіху сунітських ісламістських повстанців. На думку Фаді Хакура, дослідника з Королівського інституту об'єднаних служб Великобританії, «Ердоган був одним з основних гравців, які стали на бік в сирійському конфлікті, щоб прискорити падіння Асада в Сирії. Він все глибше і глибше втягував Туреччину в конфлікт, що призвело до негативної реакції» [59].

Повстанським силам не вдалося набрати достатню підтримку, щоб повалити Асада, а потім вони зіткнулися з російською інтервенцією в Сирії, з появою Ісламської держави. Ердоган був змушений змінити тактику, очевидно, усвідомивши, що ІГІЛ є прямим викликом стабільності турецької держави і відкинув можливість завдати поразки режиму Асада. Це змусило Туреччину одночасно протистояти двом дуже серйозним терористичним викликам, тобто ведення асиметричних воєн на два фронти.

До початку громадянської війни в Сирії в 2011 році курди були найбільшою етнічною меншиною в країні—з усього 21-мільйонного населення вони становили 10 відсотків. Жили курди в основному в північній частині Сирії, недалеко від кордону з Туреччиною. Курди— це етнічна група, представники якої живуть в східній Туреччині, західному Ірані, північному Іраку і північній Сирії. Більшість курдів сповідують іслам, меншість—єзиди, християни, іудеї. На сьогодні налічується близько 40 мільйонів курдів. З них близько двох з половиною мільйонів живуть компактними громадами в країнах Європи і Америки. Питання про створення незалежного Курдистану на

Близькому Сході піднімався на протязі ХХ століття, після Першої та Другої світових воєн. Однак у курдів до сих пір немає власної держави.

У 2011-2012 роках протести проти сирійського президента Башара Асада переросли в масштабний збройний конфлікт, в якому брали участь різні угруповання. До 2014 року бойовики «Ісламської держави» захопили великі території в Сирії та Іраку. Одними з небагатьох, хто зміг ефективно їм протистояти, були курдські Загони народної самооборони. До 2019 року курди витіснили ІГІЛ з північної Сирії, втративши в боях близько 11 тисяч осіб. У підсумку вони взяли під контроль майже четверту частину території країни на північному сході, уздовж кордону з Туреччиною.

Через турецького вторгнення свої будинки покинуть понад 300 тисяч осіб. Міжнародні організації побоюються можливого геноциду курдів. Бойові дії порушують роботу гуманітарних фондів. За даними 1,5 мільйон людей в прикордонному регіоні потребують гуманітарної допомоги, в тому числі понад 650 тисяч переселенців. Адміністрація Трампа наклала економічні санкції на Туреччину через напад на курдів, припиняє торгові переговори з Туреччиною і подвоює тарифи на імпорт турецької сталі. Уряди Великобританії, Німеччини і Франції заявили, що припиняють постачати зброю Туреччини. А 14 жовтня всі країни-члени Євросоюзу призупинили експорт зброї до Туреччини через операцію в Сирії. Сам Ердоган розкритикував партнерів по НАТО за відмову підтримати військову операцію в Сирії і пригрозив Європі перестати контролювати потік біженців з Сирії та інших близькосхідних країн.

У 2013 році уряд Ердогана прагнув до зближення з курдською партією працівників, що призвело до тимчасового припинення більш ніж трьох десятиліть курдського екстремізму і насильства. У 2015 році курдський конфлікт і Ісламська держава були переплетені в бойових діях. У липні США підтвердили раніше відомі чутки про угоду з Туреччиною про використання Інджірлік, розташованого недалеко від сирійського кордону, в якості основної бази для американської повітряної кампанії проти ІГІЛ. У той же час Туреччина погодилася, що підтримує дану кампанію. Однак замість цього, вона

використала можливість атакувати сирійські курдські об'єкти, підриваючи вплив турецьких курдів і їх представників в парламенті Анкари.

Спочатку кілька слів про авіаційну базу Інджирлік. Здатна приймати повітряні судна всіх типів, включаючи стратегічні бомбардувальники. На території обладнані зони розосередження і укриття літаків, склади, вузли зв'язку, світлотехнічне і навігаційне обладнання, є штабні, службові та технічні приміщення. Інджирлік в цьому плані – потужний важіль впливу з боку Сполучених Штатів на військово-політичну обстановку в сусідніх країнах. З втратою Інджирлік США позбавляються дуже багатьох можливостей по ураженню об'єктів ймовірного противника на землі і його авіації в повітрі, по прикриттю своїх військ і об'єктів від ударів засобів повітряного нападу ворога, з ведення повітряної розвідки та управління авіацією в ході бойових дій.

У разі гіпотетичного збройного конфлікту з Іраном втрата цієї авіабази для збройних сил США буде дуже недоречно. І Ердоган про це чудово знає. Тому рішення турецького лідера щодо Інджирлік буде дуже болючим для американців. Словом, Ердоган знає, куди натиснути, і натиснути з максимальною результативністю і ефективністю. Геополітичне значення подібної авіабази надзвичайно велике. Тому цілком можливо, що в цій суперечці Анкара і Вашингтон спробують прийти до якого-небудь згоди. Спроби відверто силового тиску з боку Вашингтона на Ердогана можуть привести в підсумку до вкрай небажаних наслідків, аж до утворення помітної тріщини на ще вчора монолітному Північноатлантичному альянсі

Зрозуміло, Анкара все ще в значній мірі залежить від імпорту багатьох зразків озброєння, військової техніки та комплектуючих з боку колективного Заходу. Але в той же час членство Туреччини в НАТО сьогодні вже не є життєво необхідним для Анкари. І для вирішення значної кількості військово-політичних завдань, які сьогодні стоять перед Туреччиною (відносини з сусідньою Грецією, ситуація з нафтогазоносних шельфом в Східному Середземномор'ї), альянс Анкари не помічник **51**.

Терористична активність в Турецькій республіці має багату історію, як і боротьба силових структур країни з різними угрупованнями. В 1970-ті роки ситуація в країні була набагато небезпечнішою, ніж в даний час. У той час політична боротьба поглинула всю країну, охопивши державні органи і силові структури, ставши реальною загрозою руйнування основ турецької державності. Країна розділилася на два табори: з одного боку – молодь лівого штабу, переважно студенти, з іншого – праві, в тому числі правоекстремістські, сили.

До 1980 року в країні фактично йшла громадянська війна між правими і лівими силами, а в сутичках, побоїщах і перестрілках щодня гинуло до 20 людей. В всіх органах державної служби спостерігалася боротьба політичних угруповань між собою. Так, Турецька секретна служба розкололася на дві конкуруючі угруповання правого і лівого спрямування, і уряд не отримував необхідної інформації про підготовлювані провокації та акти насилля. В цій ситуації в політику втрутилися турецькі військові. У 1980 році в країні стався військовий переворот, політичні партії були розпущені, а діяльність екстремістів як правого, так і лівого спрямування була заборонена.

Турецька влада поділяє незаконні політичні партії в Туреччині, які вдаються до терористичних методів, на організації, які активно діють всередині, і на організації, які або не проявляють активності, або оголосили про припинення терористичної діяльності та були розгромлені в результаті дій Національної розвідувальної організації. За даними Генерального директорату Національної поліції Туреччини, в країні діє 12 активних терористичних організацій, 11 з яких є незаконними політичними партіями. Серед них:

- Комуністична робітничка партія Туреччини;
- Революційна народно-визвольна партія/фронт;
- Маоїстська комуністична партія;
- Комуністична партія Туреччини;
- Марксистська ленінська комуністична партія;

- Революційна комуністична партія Туреччини;
- Робоча партія Курдистану/РПК;
- Революційна партія Курдистану;
- Демократична партія Курдистану/Півночі;
- Курдська «Хезболла»;
- Держава Халіфату;
- Фронт ісламських акінджі (нальотчиків) Великого Сходу;
- Армія Єрусалима;
- Ісламська партія звільнення.

Крім того, в Туреччині активно діє організація «Соколи звільнення Курдистану», яку турецька влада ідентифікує як частина РКП. «Соколи» також вважаються терористичною організацією в США, ЄС і Великобританії. На території Туреччини діють і міжнародні організації, які можна також віднести до незаконних політичних партій: Ісламська партія Курдистану і Курдський ісламський рух. До цієї ж категорії відноситься згадана вище «Хізб-утТахрір аль-Ісламі», яка активна практично по всьому світу.

Курдські партії і угруповання завжди були важливим сегментом незаконних організацій, які використовували збройні методи боротьби. У Туреччині вони практично ніколи не діяли легально. У самій Туреччині курди не могли не тільки створювати свої організації, але навіть говорити рідною мовою, а за спів курдських пісень погрожував тюремний термін від десяти років за «сепаратистську пропаганду». Тож не дивно, що всі курдські політичні партії та організації формувалися за межами Туреччини. У 1970-ті роки в Швеції з'явилися Організація революційних борців Курдистану, Організація революційних патріотів Курдистану, Курдське суспільство культури і солідарності та Курдський робочий союз. У Бельгії діяли Організація революційних турецьких курдів в Європі, Організація «Брюска», а в Західній Німеччині—Федерація робочих спілок Курдистану.

У 1984 році було створене політичне об'єднання «Ліва єдність Туреччини і Турецького Курдистану», до якого увійшли шість партій: Авангардна робоча партія Курдистану, робоча партія Туреччини, Комуністична партія Туреччини, Комуністична трудова партія Туреччини, Соціалістична партія Турецького Курдистану і Соціалістична робітничка партія Туреччини. Поряд з цими організаціями за кордоном, в самій Туреччині з 1984 року діє підпільна Робоча партія Курдистану (РПК), яка розгорнула збройну боротьбу проти турецьких військ. Мета боротьби—захист національних прав курдів, включаючи створення курдської автономії. Як казав лідер партії Абдуллах Оджалан— «це наша країна і нема чого залишати її туркам».

РПК має непросту історію. На думку ряду аналітиків, вона виникла в кінці 1970-х рр. як класична національно-визвольна організація третього світу, а поділ курдського народу між чотирма країнами Близького і Середнього Сходу—Туреччиною, Іраком, Іраном і Сирією, стимулювала спроби формування єдиної «курдської нації». Всі ці країни відставали за рівнем розвитку від країн розвиненого капіталізму, при цьому Туреччина випереджала своїх близькосхідних сусідів за рівнем розвитку. До того ж вона є членом НАТО, форпостом цього блоку в Східному Середземномор'ї і була активним провідником інтересів США на Близькому Сході.

У 2009 році РПК з метою підтримки сприятливої атмосфери всередині Туреччини, активно обговорювала способи політичного вирішення курдської проблеми, оголосила про введення мораторію на ведення бойових дій. У підсумку партія навіть була виключена Європейським Союзом зі списку терористичних організацій, куди вона була внесена ще в 2002 році.

РПК неодноразово в односторонньому порядку оголошувала про введення перемир'я, з метою переходу від збройної боротьби до політичного врегулювання відносин з турецькою державою. Однак з боку турецької влади ці ініціативи не знаходили підтримки. Тільки в січні 2013 турецьке керівництво змогло домовитися з Оджаланом про умови плану по врегулюванню конфлікту. РПК погодилася покинути територію Туреччини в обмін на звільнення своїх

членів, а також на закріплення в новій конституції країни принципу рівноправності всіх народів Туреччини.

Однак РПК не єдина курдська організація, яка бореться проти Туреччини. У 2004 році вперше з'явилися більш радикальні «Соколи звільнення Курдистану», що діяли як на південному сході Туреччини, так і на півночі Іраку. На відміну від РПК «соколи» організовували теракти проти цивільних осіб в туристичних районах Стамбула, Анкари і в прибережних курортних зонах. Так, в 2006 році «соколи» здійснили теракт в місті Анталії, жертвами якого стали три людини, а 87 отримали поранення. В своїх заявах «соколи» виступають проти політики турецької влади по відношенню до курдів і проголошують відділення Турецького Курдистану від Туреччини. На думку російського дослідника Станіслава Іванова, «об'єктивно ця терористична угруповання не має ніякого відношення до курдів і використовується для подальшої дестабілізації ситуації в країні».

Аналізуючи причини зростання популярності ісламістських настроїв і організацій в Туреччині, більшість дослідників відзначають вплив демографічного чинника – швидке зростання населення, а в ХХІ столітті ще й прискорена урбанізація. В економіці країни протягом ХХ століття традиційно переважав аграрний сектор, більша частина населення була зайнята в сільському господарстві. Відповідно, більшість населення було прихильне традиційному способу життя і не схильне до сприйняття модернізації, яку почав активно проводити в життя ще перший президент Туреччини Мустафа Кемаль Ататюрк (1923-1938 рр.).

У той же час авторитет вождя турецької революції був настільки великий, що запропоновані ним реформи в сфері політико-державного устрою, права, системи освіти, суспільного життя і економіки були проведені в життя всупереч традиційним засадам більшості населення. В ході реформ Ататюрка найбільш серйозний удар був нанесений по релігійним інститутам: було ліквідовано халіфат, держава фактично націоналізувала вакуфі-власність релігійних структур, заборонила діяльність суфійських орденів. Ці реформи зустрічали

шалений опір супротивників модернізації, в країні неодноразово спалахували повстання.

Через десятиліття нові політичні партії ісламістського толку намагалися повернути країну на рейки традиційного ісламу, але вибудувана Ататюрком система організації влади і контроль з боку армії—дозволяли кожен раз повертати Туреччину на шлях світського розвитку. Проте значна частина населення зберігала прихильність ісламським засадам життя і не приймала орієнтацію країни на Захід і західні цінності. Крім того, схід країни, населений переважно курдським населенням, не тільки ставився до соціально-економічно депресивних регіонів, а й відчував невдоволення відмовою з боку влади в наданні курдському етносу національних прав. Поступова модернізація Туреччини також супроводжувалася урбанізацією— припливом в міста сільського населення—носіїв традиційного способу життя, прихильних релігії. Так, поступово змінювалася ситуація і росла підтримка ісламістських орієнтованих політичних сил.

Поряд з угрупованнями внутрішньополітичного походження, в Туреччині діють і зарубіжні групи, і транснаціональні рухи ісламістського толку, різного ступеня радикалізму. Ще в другій половині ХХ ст. на стан справ у цій сфері в Туреччині впливав розвиток ситуації в регіоні: арабо-ізраїльський конфлікт і невирішеність палестинського питання, громадянська війна в Лівані 1975-1990 рр., ісламська революція в Ірані 1978-1979 рр., Ірано-іракська війна 1980-1988 рр. та загострення на цьому тлі суніто-шиїтських протиріч на регіональному рівні. Після закінчення «холодної війни» особливе значення в цьому сенсі були збройні конфлікти на Балканах і на Кавказі, а в ХХІ столітті—конфлікти в Іраку і Сирії.

Під впливом іранської революції в Туреччині з'явилася своя «Хезболла», що ставила за мету встановлення фундаменталістської ісламської держави. Це угруповання було особливо популярне у шиїтів і, в меншій мірі—курдів. В останні роки в Туреччині на перший план серед транснаціональних радикально-ісламістських організацій джихадистського типу, що діють на території країни,

став рух ІГІЛ, що базується в Іраку і Сирії. Одним з перших великих терактів ІГІЛ в Туреччині став підрив в січні 2016 року бойовика-смертника в Стамбулі, поруч з легендарною Блакитною мечеттю, в результаті якого загинуло 12 громадян Німеччини. Теракт мав вкрай негативні наслідки для Туреччини, так як саме з ФРН в країну приїжджало найбільше туристів.

Замість того, щоб боротися з бойовиками, турецький уряд спочатку фактично сприяв зміцненню позицій ІГІЛ (перш за все, з причин зовнішньополітичного характеру – зацікавленості в підтримки будь-якої, в тому числі радикальної, збройної опозиції режиму Б.Асада у Сирії). Уряд Туреччини категорично заперечував допомогу ІГІЛ, як і те, що турецькі спецслужби і близькі до них організації як мінімум закривали очі на нелегальну торгівлю нафтою, яка надходила з підконтрольних ІГІЛ територій в Сирії та Іраку. У будь-якому випадку така «м'якість» щодо ІГІЛ в результаті обернулася проти самої Туреччини та інтересів її безпеки. Як стало відомо турецьким силовикам з документів, виявлених в комп'ютері бойовика ІГІЛ і організатора низки терактів Юнуса Дурмаз, ІГІЛ розгорнуло активну діяльність проти самої Туреччини, а бойовики руху планували теракти практично по всій території країни. За останні півтора року на рахунку ІГІЛ мінімум десятків нападів на цивільні об'єкти. Так 1 січня 2017 року терорист ІГІЛ відкрив вогонь в стамбульському нічному клубі «Рейн», убивши 39 осіб, в основному іноземців. ІГІЛ назвав цей напад помстою за військове втручання Туреччини в Сирії.

Таким чином, проблема протидії тероризму і екстремізму в турецькому контексті носить складний і суперечливий характер. З одного боку, Туреччина стикається з реальними терористичними загрозами своїй безпеці як з боку вітчизняних радикалів, так і з боку членів транснаціональних терористичних організацій і мереж. Туреччина входить в число країн, ступінь схильності яких тероризму в 2015-2016 роках виросла найбільш сильно. Її близькість до районів активності і базування ІГІЛ, а також роль в якості головної транзитної країни для масового припливу іноземних бойовиків-терористів з різних регіонів світу

до лав ІГІЛ на даному етапі обертається підвищеною терористичною небезпекою для самої Туреччини.

На думку декотрих спостерігачів керівництво Туреччини активно сприяло зростанню ІГІЛ в сирійському конфлікті, мабуть, задовольняючись тим, що дозволило багатьом тисячам потенційних новобранців ІГІЛ транзитом через Туреччину на шляху до Сирії. Прикордонний контроль з Сирією був досить слабким на ранніх етапах конфлікту, і це давало деяку свободу як бойовикам ІГІЛ, так і постачанням зброї до Сирії з Туреччини.

За даними 2013 року більше 30 000 потенційних бойовиків перетнули кордон Туреччини і приєдналися до ІГІЛ. У свою чергу, було висловлено припущення, що Туреччина стала перехресним шляхом, що збільшило присутність ІГІЛ всередині та зробило країну великим вузлом міжнародного ісламістського тероризму. Патрік Кокберн в британській газеті «Independent» заявив, що Туреччина в 2018 році вербує колишніх бойовиків ІГІЛ для протистояння загонам курдської народної захисту на півночі Сирії 70.

Більш того, на тлі звинувачень Анкари в тому, що Вашингтон захищає Фетхуллаха Гюлена, людини, яку Ердоган звинуватив в організації невдалого перевороту, в той час як США, мабуть, більше не бажали виконувати свої попередні погрози «червоної лінії», турецьке керівництво, схоже, не мало інший вибір, ніж прийняти лідерство Росії в Сирії і твердо змінити свою стратегічну позицію проти ІГІЛ [59].

Результатом цього різкого виступу Туреччини проти своїх одновірців-сунітів стало зростання насильства з боку ІГІЛ, тепер спрямованого проти Туреччини (наприклад, напад на нічний клуб 1 січня 2017 року). Додатково до цього Ердоган продовжує переслідувати прихильників Фетхуллаха Гюлена, яких оголошено «терористами». У жовтні 2018 року заарештовано шістьох членів так званої терористичної організації «Фетхуллах». [61].

США офіційно відзначили роль Туреччини як провідника для іноземних бойовиків. У звітах Держдепартаменту США про тероризм за 2014 рік мовиться, що «Протягом 2014 року Туреччина була джерелом, та транзитною

країною для іноземних бойовиків-терористів, які бажали приєднатися до ІГЛ та інших організацій, пов'язаних з Аль-Каїда» 71. У звіті Дослідницької служби Конгресу, опублікованому в 2015 році, відзначається, що: «Турецький прикордонний регіон є каналом для продажу незаконної іракської нафти як Ісламською державою, що володіє декількома родовищами в Іраку, так і курдами 74. Теоретично Туреччина може закрити кордон для цієї діяльності, скоротивши обсяг контрабандної нафти, що надходить на світовий ринок. Однак, крім фізичних труднощів із закриттям великого і прозорого кордону, Туреччина стикається з ризиком відплати з боку Ісламської держави на власній території».

Таким чином, іноземні бойовики, які пройшли через Туреччину, в тому числі новобранці ІГЛ, не змогли реалізувати стратегічні амбіції президента Ердогана з повалення режиму Асада. Ісламська держава, в свою чергу, посилила внутрішні терористичні виклики проти Туреччини. У 2017 році Майкл Рубін, колишній високопоставлений представник Пентагону США заявив, що Туреччину і Пакистан слід додати в список країн, яких США засуджують як державних спонсорів тероризму. Однак таке твердження є не обґрунтованим. Президент Реджеп Тайїп Ердоган, ймовірно, буде використовувати поляризуючу риторику, загострюючи двосторонні відносини і співробітництво для досягнення спільних регіональних цілей [61].

Тут немає ніяких припущень про те, що Туреччину слід розглядати поряд з Іраном як «держава-спонсор тероризму». Замість цього, схоже, більше занепокоєння викликає те, що Ердоган продовжує переслідувати корисливий «прагматичний підхід» до пом'якшення терористичних загроз з боку як РПК, так і ІГ. Роблячи таким чином, турецькі лідери можуть розглядатися як співучасники в допомозі обом групам в досягненні їх цілей в різний час за допомогою умиротворення і нездатності виробити більш довгостроковий стратегічний погляд на можливі наслідки відмови від рішучого опору терористичним викликам, з якими стикається Туреччина.

Слід мати на увазі, що не тільки Туреччина програла. Його послужний список можна критикувати за очевидну стратегічну некомпетентність і погане державне управління, але, знову ж таки, це не означає державної підтримки тероризму. Туреччина довгий час була мішенню курдського тероризму і продовжує до цього дня. Турецький уряд протистоїть спробам сепаратистів всередині курдської громади Туреччини використовувати терористичне насильство, щоб змусити країну дозволити курдам відокремитися і стати незалежною національною державою.

Фактично, прагнення курдів до незалежності залишається потужною рушійною силою серед курдських народів в Сирії, Ірані та Іраку, а також в південно-східній частині Туреччини. Хоча права курдів на самовизначення визнані на міжнародному рівні, вони все ще не настільки сильні, щоб дозволити незалежному Курдистану стати «на ноги». У той час як Ірак давно надав курдам на півночі країни напівавтономію зі столицею в Ербілі, турки були категорично проти того, щоб наслідувати цей приклад.

Президент Ердоган в перші дні громадянської війни в Сирії ясно бачив можливості для надання підтримки ісламістським екстремістським угрупованням, які, ймовірно, могли скинути режим Асада. Дії Туреччини як члена НАТО та прагнення до вступу в ЄС тепер можуть бути засуджені як безвідповідальні. Але це також ставить під сумнів сам характер національних і особистих амбіцій президента Ердогана. Його регулярно звинувачують у прагненні відновити сферу впливу Османської імперії на всьому Близькому Сході.

Політична позиція президента Ердогана як і раніше розходиться з реальним місцем Туреччини в світі. Багато в чому його автократичний, антидемократичний стиль дорого обійшовся країні з точки зору міжнародної підтримки не тільки серед колишніх західних союзників, а й в усьому арабському світі. Тому саме ця слабкість, а не сила Туреччини, робить країну вразливою для тероризму. Аж ніяк не будучи державним спонсором тероризму, як Іран, Туреччина в її ослабленому політичному і економічному стані, по всій

видимості, продовжить залишатися жертвою терористичного насильства з усіма економічними і політично дестабілізуючими наслідками, які створюють такі виклики.

2.3. Терористична загроза на Африканському континенті

Судан офіційно занесено до списку спонсорів тероризму з 1993 року через підтримку таких груп: Організація Абу Нідаля, Палестинський ісламський джихад, ХАМАС, Хезболла і Аль-Каїда. Сили безпеки і боротьби з тероризмом продовжують зазнавати труднощів із запобіганням в'їзду бойовиків, зброї та інших незаконних товарів із сусідніх країн. Судану не вистачає технічних і фізичних можливостей для забезпечення безпеки своїх кордонів.

Проте зроблено кілька кроків для нормалізації відносин зі світовим співтовариством, завдяки посиленню регулювання фінансового сектора країни, що знизило вразливість для відмивання грошей, і тим самим продемонстровано велику готовність співпрацювати з регіональними організаціями по боротьбі з тероризмом. В квітні 2019 року військовий переворот скинув Омара аль-Башира, змінивши його перехідною радою, який керуватиме країною протягом 21 місяця, після чого влада повинна перейти до цивільного уряду, обраному всенародним голосуванням. Проте, Судан продовжує стикатися з серйозними проблемами, які все ж можуть зірвати повернення країни в основне русло міжнародної політики. Судан повинен показати, що він більше не є притулком для терористичних і воєнничих екстремістських груп.

Основна частина проблеми Судану сьогодні – це геополітична ситуація. Судан межує з сімома країнами і розділяє велику берегову лінію з Червоним морем, що робить його центром деяких з найбільш районів бойових дій в Африці і на Аравійському півострові. Групи, включаючи «БокоХарам», «Джамааталь-Іслам валь-муслімін» та «Ісламська держава» в Великий Сахарі, розташовані на заході, в той час як північні кордони Судану з Лівією і Єгиптом

роблять його вразливим для проникнення декількох пов'язаних груп з Аль-Каїдою і ІГІЛ.

Місцезнаходження Судану робить його потенційними воротами для з'єднання вузлів бойових дій в Північній, Центральній і Східній Африці. Це особливо вірно з урахуванням того, що пересування через кордони країни нескладне. Більшість наземних переходів носять неформальний характер і не контролюються через свою протяжності. Там, де є офіційні посади, вони, як правило, погано укомплектовані персоналом і недостатньо оснащені, оскільки для запису даних про тих, хто в'їжджає в країну і виїжджає з неї, вони покладаються на паперові бухгалтерські книги. Групи бойовиків можуть використовувати цю динаміку для створення тилових баз, які використовуються для підтримки і полегшення пересування оперативників.

Одним з особливо вразливих регіонів є гірський хребет Джебель-Куруш на північному сході Судану, який проходить паралельно Червоного моря і є ідеальним для прихованих поставок наркотиків і зброї, а також для організації бойовиків на Аравійському півострові. Ще в 2004 році «Аль-Каїда» створила в цьому районі численні тренувальні табори. Порізаний характер місцевості в цій частині Судану не піддається всебічному моніторингу та контролю, а це означає, що такі групи, як Аль-Каїда на Аравійському півострові і єменський підрозділ ІГІЛ, можуть використовувати регіон для експорту тероризму з Аденської затоки до Африканського Рогу.

Судан також виступає в якості основного транзитного коридору для нелегальної міграції з Африканського Рогу в Північно-Східну Африку і Середземномор'я. Східні прикордонні штати Кассала і Аль-Гадариф є основними пунктами в'їзду в країну. Потім маршрути зазвичай йдуть в Хартум, який діє як центральний вузол консолідації до північних берегів Лівії і Єгипту. Звідти човни-мігранти відправляються в Європу, перетинаючи центральне Середземномор'я або з ділянки лівійського узбережжя між містами Сабрата і Гаргара, або з єгипетських міст Олександрія і Дум'ят.

Групи бойовиків могли б використовувати ці потоки для таємного розміщення осередків в Європі, змусивши оперативників зображати з себе біженців, що рятуються або з вкрай репресивних держав (наприклад, Еритрея), або з країн, що страждають внутрішньою нестабільністю (наприклад, Сомалі, Ємен або Демократична Республіка Конго). З огляду на плацдарм, філії яких ІГІЛ і Аль-Каїди створили в Лівії та Єгипті, а також скорочення більшості регулярних авіаперельотів в Європу, групи бойовиків потенційно можуть використовувати цей маршрут в якості альтернативного каналу для досягнення континенту. Хоча свідoctва з відкритих джерел в даний час недостатньо переконливі, щоб зробити висновок, що це так, це сценарій, який розглянули представники служб безпеки як в ЄС, так і в Лівії.

Скасування Судану в якості офіційного спонсора тероризму може стимулювати необхідні інвестиції щодо нормалізації відносин з іншими країнами. Але є три основні причини, за якими, навіть з урахуванням недавнього прогресу, буде потрібно якийсь час, щоб Судан був виключений зі списку держав, які спонсують тероризм. По-перше, механізми фактичного врегулювання судових справ про тероризм, порушених проти держави (напад на військовий корабель США Коул в 2000 році і вибухи посольств в 1998 році в Кенії і Танзанії), дуже складні, і неясно, чи є у Хартума фінансові кошти для виплатити компенсації жертвам з урахуванням його неефективної економіки. По-друге, Судану ще належить провести фундаментальні реформи свого банківського сектора, щоб гарантувати, що його не можна використовувати в якості центру відмивання грошей терористів. Судан – країна з перехідною економікою. Навіть якщо будуть вирішені питання політичної волі, все одно залишаться серйозні прогалини. Міжнародне співтовариство зацікавлене в роботі по стабілізації країни, яка історично служила оплотом войовничості в нестабільному регіоні.

Африканський регіон Сахель є відносно географічно віддаленим від Європи, але з точки зору безпеки його слід вважати невід'ємною частиною ЄС, з огляду на постійно розширювану діяльність різних джихадистських і

злочинних організацій в цьому районі. Розташований між Атлантичним океаном і Червоним морем, на південь від пустелі Сахара, Сахель використовується в якості транзитного вузла для перекидання незаконних товарів, і людей в Європу. У той час як такі чинники, як посуха, неврожаї, опустелювання і неспроможність держави, змусили багатьох місцевих фермерів і пастухів займатися незаконною торгівлею просто для того, щоб заробити на життя [9].

За даними Економічної комісії ООН для Африки, щорічні доходи від незаконної контрабанди в Сахель становлять 50 мільярдів доларів. Згідно зі звітом Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), 60-70% економіки регіону є «неформальним», тобто поза правовими рамками різних держав. Очевидні докази демонструють тривалу співпрацю між латиноамериканськими наркокартелями і місцевими групами в Західній Африці: 50 тон кокаїну в рік постачають з Південної і Центральної Америки для перерозподілу через Сахель, вирушаючи звідти на північ в Магриб, а звідти на вулиці Європи.

Правда в тому, що Сахель ближче, ніж здається, а його наслідки ще ближче до ЄС. Різні радикальні джихадистські і злочинні мережі не тільки істотно впливають на європейську безпеку за допомогою незаконної діяльності, вони також поширюють ворожі і радикальні ідеології, сприяючи і без того високого рівня насильства і хаосу. Регіональну кризу не вдалося вгамувати навіть після французького військового втручання в Малі в 2012 році і створення миротворчої місії ООН, за яким слідували мирні угоди 2015 року в Алжирі. Радикали зазнали поразки на полі бою у багатьох відношеннях, але не були повністю усунені і знайшли достатньо можливостей для перегрупування, зростання, розширення. З 2012 по 2018 рік 344 цивільних і військових працівників ООН загинули в результаті нападів джихадистів[9].

Терористичний і радикальний вплив неухильно поширювалося з Малі в Буркіна-Фасо, Нігер і Чад, експлуатуючи і посилюючи вже існуючі соціальні, політичні та етнічні розбіжності. Могутні організації «Аль-Каїда» і «Ісламська

держава» змогли отримати вигоду з незахищеності і соціальної маргіналізації цілих спільнот, використовуючи свою версію релігії в якості альтернативи проваленим традиційним джерелам влади. У період з 2014 по 2018 рік діяльність восьми джихадистських угруповань призвела до загибелі понад 1100 мирних жителів. За даними ООН, насильство і нестабільність призвели до біженської і гуманітарної кризи з більш ніж одним мільйоном переміщених обличь в Малі, Чаді, Мавританії, Буркіна-Фасо і Нігерії.

У той же час Світова продовольча програма попереджає про 2,4 мільйона чоловік, що гостро потребують гуманітарної допомоги, і про більш ніж п'ять мільйонів дітей, яким загрожує недоїдання. Органи місцевого самоврядування практично втратили контроль над цілими регіонами. Існує реальна небезпека того, що ці території можуть назавжди потрапити під вплив джихадистів, а звідти воно може легко перекинутися на сусідні Того, Гани і Кот-д'Івуар.

Всі ці факти добре зрозумілі для європейської політичної еліти, і зростаючої кількості ресурсів, що виділяються Брюсселем на цей регіон, тобто регіон Сахелю стане все більш пріоритетним для ЄС. До сих пір найбільший внесок в регіональну оборону і безпеку вносила Франція. Влітку 2014 року операцію «Сервал» в Малі змінила операція «Бархані», яка мала набагато ширший географічний обхват. До теперішнього часу близько 5100 солдатів були розміщені в Малі, Нігерії, Чаді та Буркіна-Фасо.

Французькі солдати беруть участь в широкому спектрі діяльності— від спільного патрулювання з місцевими партнерами до збору розвідувальної інформації, навчання, і в цілому будь-якої підтримки в нарощуванні потенціалу для заповнення вакууму в управлінні, що утворився через відсутність державних інститутів. Особлива увага приділяється проведенню контртерористичних операцій, які призвели до припинення діяльності деяких високопоставлених джихадистів, таких як Джамель Окача— один з лідерів впливового філії Аль-Каїди. Однак ці битви обходяться дорого. Всього з моменту першого втручання держави в січні 2013 року в регіоні було вбито 41 французького солдата.

У той час як Париж концентрується на військовій діяльності, ЄС працює над більш широкими проблемами. У 2011 році Брюссель представив комплексну стратегію для регіону Сахель. Він був модернізований в 2014 і 2015 роках, і тепер цей план конкретно націлений на Буркіна-Фасо, Малі, Мавританії, Нігерії і Чад. На практиці стратегія заснована на тривимірному підході, що поєднує дипломатію, захист і розвиток. Перший компонент пов'язаний з призначенням спеціального представника ЄС з Сахель, в завдання якого входить координація і посередництво між основними зацікавленими сторонами. Частина стратегії в області оборони і безпеки передбачає розгортання трьох місій в Малі і Нігері. Їх мета: забезпечити навчання місцевої поліції і армії в контексті боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та торгівлею людьми. Однак ці місії не мають мандата на участь у військових чи контр-терористичних операціях. На додаток до цих інвестицій ЄС разом з ООН і Всесвітнім банком пообіцяв виділити додатково 1,3 мільярда євро на підтримку Плану пріоритетних інвестицій— регіональної інвестиційної ініціативи країн великої п'ятірки, спрямованої на розвиток більше 40 інфраструктурних проектів.

Але наскільки ефективні всі ці заходи? На даний момент значного прогресу в стабілізації регіону немає. Буркіна-Фасо близька до повного краху, держава зазнає більшій кількості атак джихадистів, ніж будь-яка інша країна в регіоні. Радикальний ісламізм—не єдина загроза для мирного населення. Місцеві злочинні угруповання, банди або ополчення самооборони на етнічній основі також несуть відповідальність за насильство.

Відсутність успіху може бути пов'язано з використанням неповної стратегії. Тривимірний підхід може виявитися недостатнім в контексті соціально-політичної динаміки Сахелю і сусідніх країн. Практично він націлений на умиротворення всього регіону шляхом знищення збройних ополченців, які становлять загрозу стабільності і безпеки; посередництво в мирних угодах між місцевими політичними елітами; проведення політичних і конституційних реформ; підвищення обороноздатності місцевих сил безпеки,

щоб вони взяли на себе більше відповідальності. І ця стратегія не «нова»; у багатьох випадках ці еліти отримували підтримку Європи протягом десятиліть. БлезКомпаоре, колишній давній президент Буркіна-Фасо, є хорошим прикладом такого співробітництва. Як і лідер Чаду ІдрісДебі, який править країною 30 років, часто покладаючись на французьку військову підтримку для боротьби з політичними суперниками і повстанцями.

У таких екстремальних умовах зробити вибір на користь радикалізації, насильства і помсти дуже легко. Щоб запобігти цьому, необхідно змінити підхід. Підтримка нинішніх політичних моделей історично довела свою неефективність і в довгостроковій перспективі може коштувати Європі набагато більше, ніж поточна діяльність декількох джихадистських груп. Чим довше зберігається ця нестабільність, тим більше антизахідних настроїв буде зміцнюватися в місцевих громадах, які вже чутливі до свого колоніального минулого.

Ймовірно, рішення проблеми Сахелю лежить в місцевих громадах. Сукупність їх інтересів, потреб і перспектив повинна стати основою всіх майбутніх економічних і політичних реформ. Війну проти ісламського радикалізму і організованої злочинності неможливо виграти не завоювавши довіру місцевих громад. Європа повинна продемонструвати, що у неї немає бажання знову колонізувати ці райони, і вона поважає місцеві народи; порушення таких обіцянок може підштовхнути до радикалізму ще більше людей. Але якщо вони будуть виконані, і з Європи буде запропонована допомога місцевим народам відповідно до їх побажань, вираженими від низу до верху, це може означати певний успіх.

З відступом США Західна Африка залишилася на «догляді» Економічної спільноти західноафриканських держав, Франції і Сахель G-5 аби попередити поширення тероризму. Західна Африка має стати місцем колективної дипломатії, яка готова до нових ризиків та здатна застерегти від гуманітарних катастроф. Історія контрзаходів на Близькому Сході потерпала невдач перед кризами в Сирії, Ємені, Малі, Лівії, Буркіна-Фасо. Міжнародний тероризм

посилює політичну напруженість, ескалацію конфлікту, етнічну вразливість, розрив партнерства. Поєднання слабких сил прикордонної безпеки, ріст терористичних груп в Буркіна-Фасо і явній зацікавленості в поширенні операцій на захід країни—все це вплив джихадистів та Ісламської держави.

Такий поворот подій пов'язаний з фінансовими можливостями, зокрема додатковий контроль в доступі до портів Західної Африки. Також цьому сприяє місцева корупція, контрабандисти, продаж людьми. Західна Африка є основним транзитним пунктом для наркотиків, які ввозяться з Південної Америки та Азії до країн Європи. Основними факторами поширення терористичної активності є бідність, відсутність систем охорони здоров'я та освіти, етнічна напруженість в сусідніх країнах, які вже є вразливими з політичної точки зору. Під ризик потрапляють Бенін, Того та Гану. Весь регіон знаходиться в небезпеці. Вище зазначені проблеми підривають авторитет влади і як наслідок змушують людей шукати інші альтернативні сили. Міжнародна підтримка, в тому числі США та Франції має бути направлена на підвищення безпеки між кордонами країн Західної Африки [77].

Ріст тероризму в Африці створив серйозну небезпеку, оскільки наслідки діяльності катастрофічні: смерть людей, міграція та нестабільність в регіонах, де діють терористичні угруповання. Зокрема, в Нігерії внаслідок дій «Бокохарам» тисячі людей загинуло. Це зробило сусідні країни вразливими до викрадення населення. В Сомалі «АшШаабаб» дестабілізує і так не стійку державу, перешкоджаючи розвитку демократії. Діяльність терористичних угруповань на сході, заході та в районі Африканського рогу створює континентальну дилему для політичної, соціальної та економічної питань.

Після подій 11 вересня військове втручання стало синонімом боротьби з тероризмом, що принесло свої проблеми: величезна кількість жертв серед цивільного населення та збиток інфраструктури. Виникає питання: які альтернативні заходи та засоби необхідно зробити щодо тероризму та реагування на терористичні акти з мінімальним рівнем смертності та розрух.

Зростання тероризму і насильницького екстремізму в Африці створили серйозні загрози безпеки, оскільки це зростаюче явище призвело до загибелі людей, руйнувань і нестабільності в країнах і регіонах, де діють терористичні групи. У Нігерії в результаті дій «БокоХарам» тисячі загинули і стали переміщеними особами. Те ж саме можна сказати і про Сомалі, де «Аш-Шабааб» перешкоджають розвитку демократії. Хоча ці та інші групи переважають на півночі, сході, заході і в районі Африканського Рогу, вони створюють континентальну дилему, погіршуючи політичну, соціальну та економічну безпеку Африки в цілому.

Скоординовані зусилля з протидії тероризму і насильницького екстремізму узгоджуються між державами, а також регіональними, континентальними і міжнародними організаціями. Ці зусилля включають співпрацю в області безпеки кордонів, обмін розвідданими, а також розробку стратегій і рамок, таких як Рамкова програма Африканського союзу (АС) по боротьбі з тероризмом і Глобальна контр терористична стратегія ООН.

На практиці негайне втручання здійснювалось з використанням переважно військового підходу, і це викликало побоювання з приводу ефективності. Хоча це необхідно в деяких випадках в короткостроковій перспективі, результатом цього стають порушення прав людини, масові переміщення і пошкодження інфраструктури [77].

У Нігерії в 1998 році була створена Багатонаціональна спільна цільова група між Нігерією, Чадам і Нігером в якості стратегічного механізму для боротьби з транснаціональною злочинністю в районі озера Чад та погроз з боку БокоХарам. Під час Паризького саміту в травні 2014 року, присвяченого розгляду проблем безпеки в Нігерії, було вирішено, що регіональне співробітництво повинно бути посилено за допомогою «скоординованого патрулювання і спостереження за межами, збору розвідувальних даних та обміну відповідною інформацією». Країни-члени Комісії з басейну озера Чад (Камерун, Чад, Нігер і Нігерія) і Бенін пообіцяли війська для цільової групи, і

подальша підтримка була отримана від Сполучених Штатів Америки (США), Сполученого Королівства (Великобританія) і Європейського Союзу (ЄС) [64].

У січні 2015 року АС провів військові операції, щоб запобігти розширенню БокоХарам, схваливши західно-африканську оперативну групу з 7 500 військовослужбовців з Нігерії, Чаду, Камеруну, Нігеру і Беніну для боротьби з повстанським угрупованням. В результаті цих операцій MNJTF домоглися певного прогресу - військовим вдалося повернути деякі території, утримувані БокоХарам. Але за це довелося заплатити. Там, де відбувалися військові дії, села були евакуйовані, в результаті чого люди залишилися без засобів до існування і тисячі людей були змушені покинути свої будинки. Крім того, випадки порушення прав людини викликають серйозну заклопотаність і викликають питання про те, як діють військові.

У звіті, опублікованому AmnestyInternational в червні 2015 року, задокументовано шокуючий рівень смертності військовослужбовців, позасудових страт, тортур, незаконних затримань і довільних арештів з боку військових. Результати опитування, проведеного Afrobarometer, показали, що уряд Нігерії піддавався критиці за відсутність послідовної політики по боротьбі з «БокоХарам», а також за жорсткі підходи з боку поліції Нігерії, Служби державної безпеки і збройних сил. створення високого рівня недовіри до сил безпеки уряду Нігерії. Слід зазначити, що напади відплати були організовані проти нігерійських збройних сил з боку «БокоХарам», що призвело до нових смертельних випадків [64].

З огляду на виклики і бойові дії, що виникають в результаті військового втручання, необхідно розглянути альтернативні підходи, зокрема двосторонній підхід, коли посередництво використовується разом з військовим втручанням, або інші підходи «м'якої сили». Малі— хороший приклад того, як вона відреагувала на повстання туарегів. Один урок, який можна зробити з наведених тут прикладів, полягає в тому, що спроби діалогу і посередництва дали деякі позитивні результати. Ці спроби надали злочинним групам можливість заявити про свої скарги і в певній мірі вирішити ці проблеми, як у випадку з Малі.

Другий урок полягає в тому, що там, де мали місце посередництво і діалог, хоча воно могло і не розв'язати конфлікт, припинення вогню на якийсь час запобігло виникнення нового насильницького конфлікту.

Фактори, здатні до тероризму та насильницького екстремізму, можуть, і, як протидіяти цьому, так і можуть створити додаткові випробування. Військове втручання—це звичайне рішення для боротьби з тероризмом і насильственным екстремізмом. Необхідність застосування підходів м'якої сили— довгострокова перспектива. Тому пріоритетом для всіх зацікавлених сторін— від міжнародного до місцевого має бути співпраця та узгодження посилення за результатами розробки цієї програми.

Як континент, що володіє найбільшим потенціалом в області розвитку, Африка в величезній мірі страждає від тероризму і насильницького екстремізму, і стає фронтом глобальної боротьби з тероризмом. Протягом багатьох років терористичні групи, включаючи організацію «Аль-Каїда» в країнах ісламського Магрибу, «Бокохарам» і «Аш-Шабааб», організують терористичні напади в Алжирі, на півночі Малі, на північному сході Нігерії, в Камеруні, Чаді, Сомалі та інших місцях, і ці напади ведуть до значних жертв серед цивільного населення. Масовий потік терористів і екстремістів з Сирійської Арабської Республіки в Лівію призвела до ескалації напруженості в регіонах Сахелю і басейну озера Чад, яка може поширитися і на південь Африки.

Тероризм завдає величезної шкоди соціально економічному розвитку Африки. В результаті безробіття і недостатньої освіти молодь найбільш вразлива по відношенню до екстремістських ідеологій, що ще більше поглиблює соціальний розкол. Боротьба з тероризмом і насильницьким екстремізмом стала об'єктом пильної уваги африканських держав-членів та міжнародної спільноти. В ході загальних дебатів на сімдесят четвертій сесії Генеральної Асамблеї світові лідери висловили тверду політичну волю до налагодження більш тісної співпраці з метою запобігання тероризму і боротьби з ним.

Африканські держави-члени надають великого значення боротьбі з тероризмом і насильницьким екстремізмом. З 1992 року Африканський союз затвердив кілька ініціатив по спільній боротьбі з тероризмом. У липні 1997 року ОАЕ прийняла Конвенцію ОАЄ про попередження тероризму і боротьби з ним. У вересні 2002 року Африканський союз прийняв Алжирський план дій Африканського союзу щодо попередження тероризму і боротьби з ним в Африці, постановив зміцнити співпрацю в боротьбі з тероризмом в таких областях, як охорона правопорядку і прикордонний контроль, законодавчі і судові заходи і обмін інформацією, а також створити Африканський центр вивчення і дослідження тероризму. У січні 2015 року Рада миру і безпеки Африканського союзу схвалила розгортання Багатонаціональної об'єднаної оперативно-тактичної групи для боротьби з «Бокохарам» [37].

У сучасному світі спостерігається загроза зростання міжнародного тероризму. Його головною метою є перебудова світу на основі нових ідеологічних порядків, а головним інструментом залякування населення. Для Західної Африки і регіону Сахелю проблема тероризму особливо гостра в контексті їх міжетнічних конфліктів, слабкого соціально-економічного розвитку та втручання зовнішніх акторів в їх суверенні справи з метою захоплення природних ресурсів.

До причин появи вогнищ тероризму в Нігерії відноситься етнорелігійний чинник, який з огляду на розділення країни на мусульман і християн, поряд з відроджуються ісламським фундаменталізмом, лише зміцнює зв'язки «БокоХарам» з іншими терористичними угрупованнями. Також багаті ресурси, які знаходяться під контролем 1% населення, посилюють напруженість у суспільстві, а відсутність фізичних кордонів сприяє безперешкодному руху кримінальних угруповань. Варто відзначити роль зовнішніх суб'єктів міжнародних відносин в регіоні. Традиційно Французька республіка вживає заходів для колективної боротьби з «БокоХарам», а ось регіональні організації, такі як ЕКОВАС і Африканський союз, не докладають достатньо зусиль зважаючи на низку причин [37].

Таким чином, для боротьби з «БокоХарам» і стабілізації становища в Західній Африці необхідно посилити безпеку в Нігерії, продовжити боротися з корупцією і зміцнювати міжнародні зусилля для боротьби з всезростаючої загрозою, яка має всі шанси вийти за межі Африки, з огляду на нарощування зв'язків з іншими терористичними угрупованнями.

У сучасному світі спостерігається загроза зростання міжнародного тероризму. Його головною метою є перебудова світу на основі нових ідеологічних порядків, а головним інструментом – залякування населення. Про боротьбу проти тероризму говорять на всіх рівнях: від Ради Безпеки ООН до Африканського союзу. До 80-х років міжнародний тероризм перетворився в стійкий фактор світової політики зважаючи на низку передумов: політичних, національних і релігійних. Майже з моменту появи міжнародного тероризму одночасно виникли труднощі в формулювання явища. Державам так і не вдалося виробити конвенцію на подібні Женевської і Гаазької для визначення механізмів боротьби з тероризмом. Це пов'язано з тим, що за визначенням стоїть політичний мотив: кого визнати суб'єктом і об'єктом тероризму, як може здійснювати держава своє право на оборону?

Слід констатувати, що поняття «тероризм» використовується в якості політичного ярлика, який навішується на конкретні дії. Ціною такої невизначеності може стати крах всієї системи міжнародної безпеки, подібне краху Ліги Націй через невизначеність поняття «агресія». На території Африки діє близько 10 офіційно визнаних міжнародних терористичних угруповань, у тому числі одна з найрадикальніших на сьогоднішній день «БокоХарам», що в перекладі з мови хауса – «Західна освіта-гріх». Вона підриває безпеку не тільки державам басейну озера Чад, а й усьому світу, так як ставить собі за мету знищення західних цінностей і розповсюдження ісламу на всю територію держави. Крім цього, через відсутність безпеки в регіоні страждають майже всі колись стабільні держави, включаючи Буркіна-Фасо, де після зміни влади в січні 2019 року з'явилися осередки терористів, і близько 1,2 мільйона людей потребують гуманітарної допомоги [33, 106].

Сценарій появи кримінальних угруповань схожий з багатьма іншими державами: бідність, недостатні зусилля по боротьбі з терористами і відсутність основних державних інститутів. Вперше, в Буркіна-Фасо тероризм поширився на сході країни. Зараз зростає величезна ймовірність поширення тероризму в Беніні, Гані і Того. Не виключенням є і центральна Африка, а точніше трикутник Конго-Руанда-Уганда. Але якщо в цих країнах тероризм – це локальне явище, який, в основному, вимагає швидкої зміни влади в чийсь інтересах, то терористична організація «БокоХарам», яка розвивалася в Нігерії, ставить собі за мету набагато глибші перетворення. Необхідно розібратися в причинах затяжного, кризового явища в Західній Африці [33, 108].

При аналізі причин появи тероризму варто звернутися до етнорелігійного фактору. Нігерія – федеративна світська республіка з 1914 року, котра є найбільшою країною у світі з пропорційним розподілом християн і мусульман по етнічній групі, що робить її втіленням «зіткнення цивілізацій». При цьому мусульмани виявляють набагато більшу релігійну ідентичність, ніж християни. Релігійна диференціація породжує величезні протиріччя між християнами і мусульманами, в першу чергу, в судовій системі, яка містить звичаєве право, нігерійське статутне право і шаріат. З 1999 році з введенням шаріату в декількох мусульманських країнах, почалося повсюдне порушення прав християн у вигляді поширення на них ісламського права. Етнорелігійна різноманітність негативно відбилося на розподілі електорату за релігійною ознакою, а потім і громадянської війни, незабаром після здобуття незалежності.

До іншого фактору відноситься знаходження нафти в Нігерії в 1958 році, що послужило поштовхом до більш широким пошуків нафти і газу в прибережній зоні. Хоча і Західна Африка вивчається тільки 50 років, вже зрозуміло, що це регіон великих запасів хромітів, фосфатів, марганцю, кобальту. На сьогоднішній день Західна Африка відрізняється найбільшим розривом доходів. Лише 1% контролює 80% нафто доходів.

Крім того, прозорість кордонів є сприятливим фактором для потоків іммігрантів та нелегального збуту зброї. Справа в тому, що кордони в Африці в

колоніальний період були проведені без обліку етнічних і культурних фактів. Так як населення з однією культурою знаходиться в різних країнах, це значно ускладнює прийняття імміграційних законів. Три сусіди Нігерії мають кочове населення—фульбе, яке переважає в північних нігерійських штатах. Крім цього, є серйозні проблеми з водою, голодом, політичною нестабільністю, а соціально-економічні конфлікти сприяють імміграційним потокам. Важливо відзначити, що прикордонні питання не включені в національну порядку безпеки, а прикордонні служби погано навчені. Особливо приплив зброї вступив до зони Сахелю після дестабілізації становища в Лівії. Лівійська зброя спочатку було отримано «Аль-Каїдою в ісламському Магрибі», а потім передано «БокоХарам» і «Руху за єдність і джихад в Західній Африці».

Остання, але не менш важлива причина міжнародного тероризму в Західній Африці—це ісламський фундаменталізм. У Західній Африці суннізм малакітско-гомазхабу, мусульман понад 33% населення, половина з них проживає в Нігерії. Причому третина мусульман вірять в створення великого Халіфату. З початку ХХ століття на тлі соціальної несправедливості, будь-яке застосування сили мусульманами виправдовувалося релігійними мотивами. Поняття ісламський фундаменталізм, як і будь-який інший фундаменталізм—це звернення до першооснов для пошуку цивілізаційної ідентичності, тобто підстави приналежності до великої цивілізації, заснованої пророком Моххамедом [77].

Саме ідея відтворення Халіфату лежить в основі ісламського екстремістського фундаменталізму в Африці. Важливо розуміти, що останні дві стадії фундаменталізму: екстремізм і тероризм пов'язані з самим ісламом лише умовно. Війна стає сенсом і засобом існування. Зв'язок «БокоХарам» з іншими міжнародними угрупованнями очевидний тому, що процес ісламізації йде дуже стрімко. Для більшості країн світу африканський тероризм здається нездоланим, так як африканські країни не володіють необхідними ресурсами, щоб боротися самотійно.

Традиційно, активна роль Франції у вирішенні ситуації в регіоні басейну Чаду. Як висловився прем'єр-міністр Франції в 1995 році А. Жюппе: «Африка є природним простором французької дипломатії». На сьогоднішній день Франція не хоче надавати допомогу Західній і Північній Африці і в той же час не допустити в них США і Китай. Завдяки її зусиллям в 2015 році було завдано масований удар джихадистському підпіллю в ході операції «Бархан». Франція стала ініціатором конференції в Абуджі в 2016 році за участю світових держав, в ході якої ще раз підкреслили небезпеку «БокоХарам» для сучасного стану безпеки. У той час, як Африканські інститути, такі як Економічне співтовариство країн Західної Африки і, звичайно ж, Африканський союз не показують значних результатів, так як їм доводиться боротися з внутрішньою опозицією: чиновники, лобістські групи, які нерідко спонсорують діяльність «БокоХарам» [77].[]

Таким чином, підбиваючи підсумки аналізу кризової ситуації в Західній Африці, варто відзначити, що члени «БокоХарам» використовували соціальну напруженість, яка маскується під ісламським фундаменталізмом, щоб зайняти північні штати, лобювати шариат на світську державу. Світова спільнота і Африканський союз повинні наростити потенціал, щоб мати достатньо розвідувальних даних, зупинити нелегальну фінансову допомогу зсередини і вільну торгівлю зброї в країнах Магрибу.

На африканському континенті існує великий ризик виникнення халіфату «ІГЛ». Африканські терористичні групи активно прагнуть до створення великого конгломерату, що представляє загрозу глобальній безпеці. Основна складність у боротьбі з африканськими джихадистами полягає в тому, що вони мають міцні кровно-родинні зв'язки з місцевими племенами, що дозволяє їм отримати додаткову підтримку і безперешкодно використовувати авторитет племен для реалізації своєї терористичної діяльності. При цьому африканські бедуїни, як правило, налаштовані прихильно до «ІГЛ», в діяльності якої вони бачать практично єдине джерело заробітку. Такий стан справ багато в чому пояснює те, чому в січні 2019 року в Малі, Нігері і Буркіна-Фасо від рук

терористів було вбито більше 4000 чоловік при повному ігноруванні проблеми з боку місцевих племен.

Американські джерела виходять з думки про те, що боротьба з міжнародним тероризмом на африканському континенті може потерпіти крах в разі істотного обмеження чисельності збройних сил США. Лідери європейських країн і, перш за все, президент Франції Е. Макрон солідарні з Вашингтоном і намагаються вплинути на адміністрацію Д.Трампа з тим, щоб він відмовився від своїх планів обмежити американський контингент в Африці.

Хоча, як зазначають експерти, основна причина занепокоєння європейських країн обумовлена їх небажанням відправляти власні озброєння сили в неспокійний регіон, тим самим, піддаючи себе загрозі прямого зіткнення з терористичними організаціями. Тим часом, тільки за 2019 рік терористична активність переважно в Мавританії, Сенегалі, Малі, Нігері, Буркіна-Фасо, Судані та Еритреї збільшилася приблизно в 5 разів.

Згідно з офіційними звітами африканського командування Військових сил США, на південь від Сахари в даний час діє 5 великих терористичних формування, що контролюють близько 80 відсотків території. Ці формування почали процес об'єднання, створивши передумови для утворення єдиного халіфату, що викликає серйозну тривогу з боку всього міжнародного співтовариства.

Угруповання «ІД» та «Аль-Каїди» діють в альянсі, щоб встановити контроль над всією територією Західної Африки. Такий стан справ може створити загрозу безпеці глобального масштабу, в зв'язку з чим міжнародне співтовариство продовжує з занепокоєнням спостерігати на всіма подіями, що відбуваються в регіоні. Тим часом, джихадісти почали використовувати більш витончену тактику, в результаті чого вони зайняли міцні позиції в Малі, Нігері і Буркіна-Фасо. Так, лише 23 березня 2019 року в селі Огосагу (Малі) терористи вбили більше 150 мирних жителів. Крім того понад 400 осіб були вбиті в північних і центральних районах Малі з релігійних причин, і близько 85 тисяч

чоловік під тиском терористичних організацією були змушені покинути свої будинки.

Не менш небезпечна терористична ситуація склалася в Буркіна-Фасо, де практично щомісяця відбуваються великі теракти. В даний час терористична активність в Буркіна-Фасо досягла катастрофічних масштабів, в зв'язку з чим керівництво країни було змушено закликати міжнародне співтовариство надати допомогу в боротьбі з джихадистами. Найбільший теракт в Буркіна-Фасо був здійснений 17 лютого 2020 року, коли терористи вбили 24 людини в протестантській церкві, розташованій в місті Панси.

Варто відзначити, що останнім часом терористичні організації посилили свої атаки на школи і педагогів. Тим самим, терористи демонструють свій рішучий протест світській освіті і виступають за те, щоб населення країн перебувало в тотальній неграмотності.

У зв'язку з цим, міжнародному співтовариству необхідно посилити свою боротьбу з терористичними організаціями, щоб забезпечити безпеку в регіоні Сахелю і створити умови для стабільного розвитку Африки. Відмінний приклад цього демонструють Мавританія і Чад, які активно використовують превентивні заходи для нейтралізації вогнищ тероризму. Зокрема, Мавританія стала лідером по координації своїх антитерористичних програм з командуванням AFRICOM і створення так званого «Транс-Сахарського контртерористичного коридору». У свою чергу, Чад успішно використовує свої збройні сили для боротьби з джихадистами. Таким чином, у країн Африки є потенціал для боротьби з міжнародним тероризмом.

У період з 2002 по 2018 рік на Близький Схід і Північну Африку у всьому світі припало— 36,1% терористичних актів, 49,3%— жертви терористичних актів і 21,4%—смерті в результаті конфліктів. Після 1989 року спостерігається чітко виражений зсув тероризму з Латинської Америки, Європи і Центральної Азії в країни Близького Сходу і Північної Африки, Південної Азії та країн Африки на південь від Сахари. Демократія і громадянські конфлікти є основними рушійними силами тероризму в країнах Близького Сходу і Північної Африки.

Арабська весна і пов'язані з нею зміни режиму викликали хвилю тероризму в країнах Близького Сходу і Північної Африки.

Протягом 1970-2018 років терористичні напади значно перемістилися з Латинської Америки і Карибського басейну, Європи і Центральної Азії на Близький Схід і Північну Африку, Південну Азію і країни Африки на південь від Сахари. Двома основними визначальними факторами внутрішнього і транснаціонального тероризму в країнах Близького Сходу і Північної Африки були демократія і епоха після арабської весни. У країнах Близького Сходу і Північної Африки розширення демократії не була панацеєю від тероризму, всупереч переконанням адміністрації Джорджа Буша. Міжнародне співтовариство мало створити необхідну інституційну інфраструктуру для підтримки демократії в регіоні.

БВСА страждає від трьох великих громадянських воєн і інших заколотів, які розпалюють регіональну нестабільність, тому для стримування цих конфліктів необхідні міжнародні миротворчі зусилля. З огляду на величезну кількість громадянських конфліктів в породженні тероризму в регіоні—миротворчість також служить контртерористичною мірою.

Внутрішній тероризм становить серйозну і зростаючу загрозу, ніж транснаціональний тероризм в країнах Близького Сходу і Північної Африки та у світі. Зусилля по боротьбі з внутрішнім тероризмом вимагають партнерства країн-донорів з країнами, що страждають від тероризму. Незважаючи на труднощі, такі партнерські відносини повинні бути налагоджені, навіть якщо внутрішній тероризм не може становити безпосередню загрозу інтересам донора всередині країни або за кордоном.

З 1989 року Близький Схід і Північна Африка страждають від зростаючих терористичних атак і конфліктів, що призводить до значного збільшення військових витрат в регіоні. Політичне насильство і безлади в країнах Близького Сходу і Північної Африки мали негативні наслідки для інших регіонів в результаті поширення тероризму за кордоном, втрат прямих

іноземних інвестицій, порушення експорту нафти, зниження економічного зростання і збільшення великих потоків біженців.

В даний час Лівія, Сирія та Ємен переживають громадянські війни з міжнародним втручанням з Близького Сходу, Європи, Росії та США станом на 2019 рік. Десять країн—Бахрейн, Єгипет, Іран, Ізраїль, Йорданія, Кувейт, Марокко, Катар, Саудівська Аравія і Об'єднані Арабські Емірати—брали участь в одній або декількох з цих громадянських воєн в останні роки. Напруженість між Саудівською Аравією та Іраном, заснована на релігійних та ідеологічних розбіжностях, викликала конфлікти у всьому регіоні.

Багато країн постраждали від так званого «ресурсного прокляття», яке часто, але не завжди, призводить до низького економічного зростання, авторитарного правління (наприклад, Іран, Саудівська Аравія, Сирія і ОАЕ), інфляційного тиску. Країни Близького Сходу та Північної Африки імпортують свої оборонні системи від різних постачальників, при цьому США, Росія, Франція, Німеччина, Великобританія і Китай є основними експортерами зброї в регіон в 2014-2018 роках.

Слід виділити кілька висновків. По-перше, велике географічне зміщення місця тероризму з Латинської Америки і Європи на Близький Схід, Африку і Південну Азію має серйозні наслідки для практики боротьби з тероризмом з точки зору розвідки, міжнародного співробітництва, допомоги в конфліктах і попереднього розміщення антитерористичних ресурсів. По-друге, існують важливі відмінності між рушійними силами глобального тероризму і тероризму в країнах Близького Сходу і Північної Африки. Останнє особливо підтримується демократією, громадянськими конфліктами і епохою після арабської весни. По-третє, зростання частки внутрішнього тероризму останнім часом з меншою ймовірністю буде мотивувати сильні західні країни надавати допомогу в боротьбі з тероризмом. По-четверте, зміна місця внутрішніх конфліктів впливає на потоки біженців, поставки ресурсів і миротворчі місії. П'яте, отримавши уявлення про рушійні сили тероризму в країнах Близького

Сходу і Північної Африки, світове співтовариство зможе краще вирішувати, як краще за все зменшити нестабільність в регіоні.

2.6. Тероризм в Європі: причини виникнення, практика та глобальний аспект

Вплив на суспільство шляхом страху, погроз, репресій чи терору проти кого-небудь називається тероризмом. Сучасні реалії демонструють, те що дане явище є проблемою та викликом як на державному, так і на міжнародному рівнях. Терористична загроза має різні впливи, як на звичайних громадян, так і на впливових осіб чи на об'єкти політичного значення. Важливо розуміти, що МТ є однією з глобальних загроз, тому що сфера його впливу відноситься до питання миру та безпеки у світі.

За визначенням польського політолога БартошаБолехува: «Тероризм—це одна із форм насилля, основою якого є знищення (чи погроза застосування) з метою дестабілізації та залякування окремих обличчів чи організацій, результатом якого має стати бажаний політичний поступок, прийняте політичне рішення. Детермінанти щодо визначення тероризму: насилля та сила (83, 5 % у визначеннях), досягнення політичних цілей (65 %), страх та терор (51 %), погроза (41 %), психологічні ефекти та очікувана реакція (47 %). [53]

Сам факт тероризму не має моральних обмежень, а тим паче кордонів. На думку Адама Кравчика, тероризм є результатом різним ідеологій, як інструмент досягнення конкретної цілі, в основному політичної і як правило така діяльність виправдовується. Особливо це стосується Європи, а саме: бойовики Ісламської держави, котрі воюють в Іраку та Сирії, а потім повертаються до своїх сімей в європейські країни. Франція та Велико Британія найбільш піддаються впливу, однак серед них і: Німеччина, Іспанія, Ірландія, Бельгія. 13 листопада 2015 року бойовики ІД здійснили серію терористичних атак, число жертв— 130. В тому ж році напади було здійснено в Данії, Боснії та Герцеговині, Велико Британії. З того моменту європейські країни почали активно діяти в

напрямку боротьби з тероризмом, зокрема перегляд політики по відношенню мігрантів з потенційних країн тероризму [15, 72].

Наприклад, Австрія сприймається як країна вільна від тероризму, однак у 2015 році було виявлено, що число екстремістів росте: в Сирії та Іраку на боці ІД борються 260 австрійських громадян (за неофіційними даними близько 1000 чоловік). Після цього Австрія розглянула багато питань, які стосувалися громадян, які вірують іслам, та обмежила закордонне фінансування діяльності мечетей.

Таблиця 1

Мотиви та політична приналежність виконавців терористичних актів в 2014 році в країнах Європи

Країна	Релігійні мотиви	Ліві політичні партії	Без партійної приналежності	Праві політичні партії	Сепаратизм	Загальна кількість
Австрія	30	–	31	–	–	31
Бельгія	71	–	–	1	–	
Болгарія	21	–	–	–	–	21
ВБ	–	–	132	–	–	132
Німеччина	16	–	–	–	2	18
Греція	–	13	–	–	–	13
Данія	1	–	–	–	–	1
Ірландія	–	–	–	–	27	27
Іспанія	34	36	–	–	75	145
Італія	11	4	1	14	9	39
Нідерланди	17	–	–	–	–	17
Польща	–	–	–	14	–	14
Люксембург	1	–	–	–	–	1
Чехія	1	–	–	–	–	1
Фінляндія	4	–	–	–	–	4

Франція	188	1	3	5	41	238
Всього:	995	53	137	34	154	774

Джерело: Europol. European Law Enforcement Agency Te-Sat 2015.

Бельгія також піддалася терористичним атакам в березні 2016 року. Влада одразу прийняла закон, котрий забороняє учать бельгійських громадян в іноземних військових формуваннях, також були введені спеціальні антитерористичні плани. Згідно даних у тому ж році близько 272 бельгійці билися на стороні ІД, 134 з них повернулися в країну, що представило собою терористичну загрозу. Серед підозрюваних були 15 чоловік, які вербували молодь до участі в бойових діях в Сирії та 46 членів екстремістської організації Салафіти, які також вербували. Як можна побачити, навіть десять людей можуть нанести значну шкоду у сфері безпеки, як національної так і міжнародної. Десь 300 бійців ІД вихідці із Боснії та Герцеговини (у 2015 році було здійснено два терористичні акти). Данія також здійснила ряд правоохоронних заходів (125 датських громадян брали участь в бойових діях).

Більшої уваги потребує Німеччина, це одна із країн для якої тероризм-наріжна проблема безпеки. Влад прийняла ряд заходів для попередження терористичної діяльності. В листопаді 2015 року був збільшений державний бюджет на боротьбу, а положення кримінального права стали жорсткішими, зокрема анулювання ідентифікаційних документів обличь, підозрюваних в тероризмі. Терористичні напади відбувалися і продовжують в Франції. Її основана проблема – це добровольці, громадяни, котрі направляються в Сирію та Ірак. Лише у 2014 році 930 французів брали участь на стороні ІД. [55] Основні заходи по обмеженню фінансування: конфіскація засобів на підтримку тероризму. Така ж ситуація схожа в Норвегії та Велико Британії.

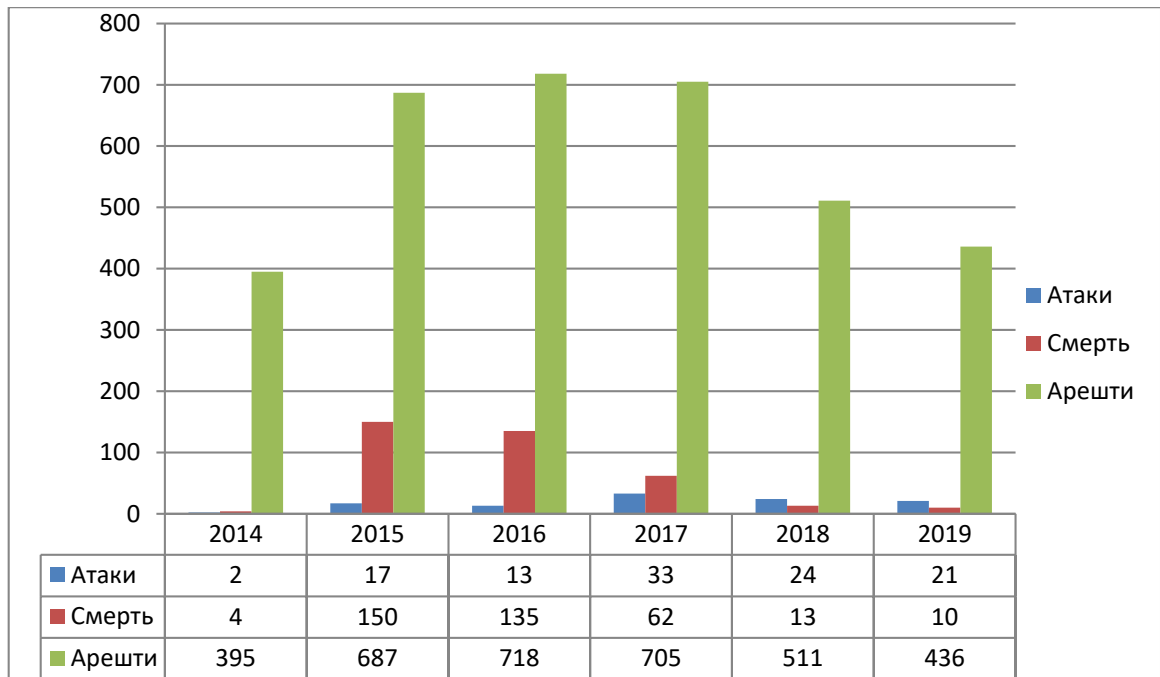
Польща є країною з відносно низьким рівнем тероризму. Які ж можуть бути небезпеки? Членство в міжнародних організаціях, участь у військових діях в Іраку та Афганістані, вільний рух в рамках ЄС може призвести до того, що Польща на рівні з іншими європейськими країнами стане об'єктом руйнівного

впливу терористичної діяльності. В кінці 2016 року Національна прокуратура розкрила 22 кримінальні справи. Це свідчить про те, що поляки не повністю вільні від загроз тероризму.[87]

Даний короткий огляд показує, що хоча теракти не призвели до величезної кількості смертей, порівняно з ДТП, однак знизили рівень впевненості у власній безпеці. Так, терористи досягли свого—їм вдалося посіяти страх серед населення. Навіть незначний теракт вражає в саме серце європейця. Що гірше цього, так це те, що більшість виконавців терористичних нападів є уродженцями тих же європейських країн, вони отримали освіту, мають власні родини. Саме таким чином досягається одна з головних цілей (і як пропаганда, і як реакція на втручання Заходу)— розкол західної культури. Наряду з міграційною кризою тероризм залишається головним питанням безпеки для європейської спільноти. Ситуацію погіршують позиції Туреччини та Росії.

Перша проводить політику подвійних стандартів: маючи ряд домовленостей з ЄС вона має вплив стосовно питання іммігрантів, тим самим відкриває шлях для терористичної діяльності. Друга зацікавлена в дестабілізації політичної ситуації. Все це свідчить, що європейські політики мають удосконалювати систему безпеки на рівні поліції, спеціальних служб та організацій. Найбільшу загрозу становить ісламський радикалізм, який має витоки в середині ЄС, так і за її межами. Звісно, це є помилка міграційної політики з відповідними наслідками: культурна сегрегація, втрата консолідації з новими групами іммігрантів, деякі з них надто ізольовані і власне мають такі самі права, як і корінне населення. Європа має розуміти, що факт погрози терористів нікуди не зникне, а тому консолідація заходів по боротьбі має покращуватися.

Таб.Еволюція джихадистського тероризму з 2014-2019 рр.

В доповіді про світові тенденції тероризму зазначається, регіон, який найбільш часто піддається терористичним атакам в 2018 році є Південна Азія, головним чином, через зростання рівня тероризму в Афганістані, і ситуації в Іраку, хоча там і позначився спад. Ісламістський рух «Талібан» став найбільш смертоносною терористичною групою у світі, в результаті терористичної діяльності якої в 2018 році в Афганістані загинуло 7 379 осіб. За регіоном Південної Азії за небезпекою терористичних атак слідує країни Африки на південь від Сахари, і регіон Близького Сходу і Північної Африки. Однак, в цілому, як повідомляється в звіті, смертність від тероризму в світі знижується четвертий рік поспіль, досягнувши піку в 2014 році.

Це зокрема, пояснюється розгромом таких радикальних ісламістських терористичних рухів як «Ісламська держава» в Іраку і Сирії, і «БокоХарам» в Нігерії. У період з 2017 по 2018 рік, загальна кількість смертей від терористичних атак знизилася на 15,2%, і склала 15 952 чоловік. Найбільше зниження відбулося в Іраку, де в 2018 році було зареєстровано на 75% менше смертей у порівнянні з минулим роком—3217. В даний час, як наголошується в доповіді, на території Іраку і Сирії у «Ісламської держави» залишається близько 18 000 бойовиків, тоді як в 2014 році їх число перевищувало 70 000.

У Європі число смертей в результаті терактів також знижується другий рік поспіль, якщо в 2017 році загинуло більше 200 чоловік, то в 2018 році – 62 людини. Скоротилося і загальне число терористичних атак в Європі, склавши 245 випадки в 2018 році, що на 40% менше в порівнянні з минулим роком. У 2019 року в Європі було скоєно 119 терористичних спроб, вважаючи успішні і невдалі. Близько половини терористичних атак в ЄС носять етно-націоналістичний і сепаратистський характер, при цьому інші категорії терористів є радикально правими (6) і лівими (26). Напади, в основному спрямовані на громадські місця, поліцейських та військових. Арешти відбулися в 15 країнах світу. Найбільше у Франції (202), від 32 до 56 в Іспанії, Австрії та Німеччині і від 18 до 27 арештів в Італії, Данії та Нідерландах [31].

Після Другої світової війни Бельгія стала пунктом призначення тисяч людей, які походили з мусульманських країн, таких як Марокко, Туреччина, Алжир, Туніс, які разом становлять майже 6% населення Бельгії. Ця імміграційна тенденція не була однорідною регіональною тенденцією. Дійсно, тоді як країни Центральної Європи, такі як Бельгія, а також Франція, Великобританія, Нідерланди чи Німеччина, є країнами, в яких друге та третє покоління іммігруючих мусульман досягають підліткового віку, Південна Європа пережила мусульманську імміграцію лише нещодавно.

Ця історична диспропорція в історії імміграції особливо актуальна, оскільки спостереження показують, що радикалізація є набагато більшою проблемою в країнах із тривалою мусульманською громадою. В країнах, де мусульманська імміграція відбулася лише кілька десятиліть тому, як у південно європейських країнах, конфлікт ідентичності між західним суспільством та традиційною культурою ісламу є меншим.

Багато молодих мусульман із іммігрантів другого або третього покоління відчують, що вони не належать ні до європейського суспільства, ні до своєї країни. Навіть якщо вони народилися і виростили в Європі, вони все одно сприймають себе як іноземців та виключають із західного суспільства, проте вони також більше не ототожнюються з культурою походження батьків.

Третій аспект, з яким цікаво мати справу, щоб пояснити радикалізацію серед мусульман у Бельгії, стосується фракціонізації країни. Дійсно, ні для кого не секрет, що Бельгії бракує міцної культурної та національної єдності через жорстоке суперництво між голландськомовним Північчю та французьким Півднем. Це змінило ідентичність бельгійця, що призвело до розділеного населення, посилюючи труднощі, з якими стикаються мусульманські іммігранти. Як результат, вони, як правило, живуть у згуртованих громадах з окремими соціальними колами, що тягне за собою, ще більше, їх інтеграцію. Разом із фракціонізацією країни виникли націоналістичні політичні партії. Оскільки більшість із них схильні до поділу Бельгії, вони також ведуть антиіммігрантські, расистські та ксенофобські дискурси [31].

Популярність цих націоналістичних політичних партій спостерігається переважно у фламандській частині, а також у бельгійському регіоні, де виявлено найбільше іноземних бойовиків. Основна антиіммігрантська фламандська політична партія ВлаамсБеланг виступає за заходи протидії іммігрантам і відстоює ідею про те, що мусульман, які не відмовляються від своєї віри, слід депортувати. На регіональних виборах 2009 року партія набрала понад 15% голосів фламандців, посівши їх за результатами. Сьогодні вони також є частиною урядової коаліції, що керує країною. Цей націоналістичний тиск залишає мало місця для людей з різною ідентичністю, нав'язуючи мусульманам пристосовувати бельгійський спосіб життя, цінності та принципи [31].

Відсутність єдності серед бельгійців пошкодила ефективність уряду та узгодженість відповідей. Справді, з одного боку, декотрібельгійсько-арабські експерти зазначили, що бельгійський уряд зробив дуже мало для вирішення проблем безробіття, дискримінації та економічних нестаток серед мусульманської громади. Це можна пояснити важкістю пошуку спільних підстав між численними та ідеологічно дуже різними політичними партіями, що діють у політичному житті Бельгії, що впливає на здатність країни приймати національну та ефективну політику у багатьох сферах. З іншого боку,

завдяки постійному посиленню розподілу влади та делегуванню урядових функцій регіонам, служби безпеки та розвідки Бельгії завжди зазнають більшої деградації через голодування федерального бюджету та збільшення обсягів бюджету регіонів, що призводить до недостатнього фінансування поліції, застарілі в'язниці, погано забезпечені суди та елементарна комп'ютеризація всієї правової системи.

Отже, ресурси для боротьби з тероризмом також скорочуються, обмежуючи можливості запобігання радикалізації та тероризму і залишаючи простір для появи джихадистських рухів, таких як, наприклад, Sharia4Belgium, сьогодні заборонена екстремістська салафітська група, яка активно діє в підпіллі. тривалий час і звинувачується у вербуванні сотень молодих бельгійських мусульман для того, щоб приєднатися до ІД.

Нарешті, бездіяльність європейських країн, включаючи Бельгію, у сирійській війні, мабуть, також винна у виникненні джихадизму в країні. Дійсно, як пояснив Жиль де Кершов, у мусульманській громаді в Європі виникає відчуття, що ЄС робить недостатньо для того, щоб допомогти сирійській опозиції у їхній громадянській революції. Тому вони можуть відчувати, що вони зобов'язані їхати туди і воювати, як це пропагують ісламістські терористичні групи, такі як ІД або Джабхатан-Нусра[62].

Даний аналіз показав, що якісні змінні дуже корисні для доповнення результатів кількісної частини. Хоча емпіричне дослідження лише продемонструвало важливість релігійних параметрів, тобто величини мусульманської громади в країні, бельгійське дослідження дозволяє трохи глибше розібратися в причинах. Справді, виходячи з припущення, що апріорі мусульманська релігія не пов'язана з будь-яким видом насильства, останні твердження висунули такі аспекти, як історичні імміграційні тенденції, проблеми інтеграції або навіть внутрішня культурна фракціонізація, політичний екстремізм чи зовнішній політичний вибір пояснити можливе звернення до насильства багатьох молодих мусульман у Бельгії. Ці фактори мають здебільшого політичний характер.

Марта Креншоувважає, що відсутність урядової профілактики тероризму та відсутність ефективних заходів безпеки є ключовими передумовами тероризму. Крім того, вона визначила існування дискримінаційної політики або конкретні скарги серед підгрупи більшого населення, а також відсутність можливості для політичної участі або політичного переслідування та репресій як ключових змінних, що призводять до збільшення терористичної діяльності в країні. Це те, що спостерігаємо у випадку Бельгії.

У сучасному світі тероризм став проблемою і викликом, яке має велике міжнародне значення. Терористична діяльність являє собою загрозу, перш за все, людському життю і здоров'ю. Тероризм може мати різний діапазон впливу: загроза як місцевому громадському порядку, так і міжнародному в широких масштабах. Тероризм є однією з найважливіших загроз в світі, яку варто розглядати як глобальну транснаціональну загрозу. Це стосується всього міжнародного співтовариства.

Найбільш складним питанням для Європи є зростання страху перед терористами. У 21 столітті відчуття безпеки настільки ж важливо, як і його об'єктивно існуючий стан. Все це переконливо свідчить про необхідність подальшого вдосконалення системи безпеки європейських країн, посилення спеціальних організацій, координації зусиль поліції, різних служб і громадських організацій поборотьбі з тероризмом і його запобігання.

Країни Європи розуміють, що існує безліч загроз і джерел тероризму. Однак найбільшою проблемою є ісламський тероризм, який завдає свої атаки як з-за меж Європи, так всередині її, використовуючи фанатично налаштованих ісламістських громадян європейських країн. Проблема майбутнього для Європи—це масштабне повернення нинішніх бойовиків ІГ—громадян європейських країн. Тисячі бойовиків-терористів практично можуть стати справжньоюбезпрецедентною проблемою у всіх європейських країнах. Це бойовики, а також члени їх сімей, діти, які можуть розширити армію потенційних членів різних терористичних груп і організацій.

Висновки

Сьогодні міжнародний тероризм – це феномен світового масштабу. Терористичні акти мають місце на всіх континентах, практично у всіх країнах. Тобто, міжнародний тероризм носить глобальний характер, і боротьба з ним також повинна мати відповідний удар. У зв'язку з цим, теоретико-методологічні основи цієї боротьби повинні бути розроблені в рамках дослідницької парадигми наукової теорії, що відбиває сучасне бачення світових політичних процесів і глобального розвитку. В якості аналізу лежить геополітична парадигма, в основі якої принцип аналізу конкретних подій глобального і регіонального масштабу через призму оцінки стану просторово-силових відносин, що складаються в тому чи іншому регіоні світу на певному етапі історичного розвитку.

Феномен наростання ісламістських настроїв у арабських та інших мусульманських країнах і їх все більшу антизахідну загостреність багато політологів схильні трактувати з точки зору погіршення соціально-економічного становища в цій зоні світу. Термін «ісламський тероризм», а також його вплив та потенціал багато в чому залежить від недалекоглядної і односторонньої політики США та їхніх європейських союзників щодо «третього світу». Наростання екстремізму в сучасному ісламізмі стало закономірною реакцією на таку політику. Як свідчить практика, силовий підхід до «ісламському тероризму» дає зворотні результати, веде до подальшої мутації ісламізму в бік ще більшого радикалізму, виводячи проблему вибудовування нових взаємин по лініях Схід-Захід і Північ-Південь на рівень глобального міжцивілізаційного протистояння, який створює серйозну загрозу загальному миру і безпеці. До ісламізму, вплив якого на регіональній та світовій аренах в майбутньому збережеться, слід підходити як до явища багатогранного, що вимагає комплексного вдосконалення, а в ряді випадків і перегляду політики Заходу і Європи.

Протягом минулих десятиліть Туреччина тримала позицію світської мусульманської держави, яка вважала тіснішими зв'язки з Європою, аніж з

Близьким Сходом. На період холодної війни також розглядалася як ключовий член НАТО, який охороняв південний фланг альянсу і перешкоджав зусиллям колишнього Радянського Союзу по розпалюванню нестабільності в різних країнах Близького Сходу, особливо в Єгипті і Сирії. Після 1990 років – роль Туреччини зменшилась. Потім, в 2002 році, були задані питання про надійність Туреччини як західного союзника.

Політична позиція президента Ердогана як і раніше розходиться з реальним місцем Туреччини в світі. Багато в чому його автократичний, антидемократичний стиль дорого обійшовся країні з точки зору міжнародної підтримки не тільки серед колишніх західних союзників, а й в усьому арабському світі. Тому саме ця слабкість, а не сила Туреччини, робить країну вразливою для тероризму. Аж ніяк не будучи державним спонсором тероризму, як Іран, Туреччина в її ослабленому політичному і економічному стані, по всій видимості, продовжить залишатися жертвою терористичного насильства з усіма економічними і політично дестабілізуючими наслідками, які створюють такі виклики.

У міру розгортання антитерористичної операції в Афганістані спостерігалися масові протестні виступи мусульманських спільнот, які взяли на озброєння тези про загрозу з боку США і їх союзників безпеки Лівану, Сирії, Ірану, Іраку, Афганістану, Ємену, Сомалі, а також з боку Ізраїлю і Палестини. Відзначалися численні факти демонстративного прояву симпатій до УсамиБен Ладену як захиснику ісламських цінностей. Таким чином, доводиться констатувати наявність досить сприятливого середовища для поширення ідей ісламського радикалізму в Африці.

Підводячи підсумок, можна сказати, що ісламізація Африканського регіону могла б розглядатися як локальна проблема, якби не була пов'язана з погрозами, які несе діяльність міжнародних терористичних організацій. Іншими словами, сьогодні ісламізацію можна представляти як загрозу в контексті розгляду проблеми міжнародного тероризму, яка сьогодні стала глобальною проблемою. У цьому сенсі можна зробити висновок про те, що сьогодні країни

досліджуваного регіону виявилися не тільки жертвами міжнародного тероризму, а й стали територіями для поширення ідей ісламського радикалізму. Більш того, цілий комплекс взаємопов'язаних проблем економічного і політичного характеру сьогодні дає колосальні можливості для розширення діяльності міжнародних терористичних організацій.

Сьогодні Африканський Ріг як жертва, так і винуватець існування глобальної проблеми міжнародного тероризму. Саме тому «Найближчою метою боротьби з тероризмом в міжнародних масштабах повинна стати ліквідація місць безпечного притулку для виконавців терористичних актів, блокування джерел доходів, філій терористичних організацій.» . Таким чином, тероризм як глобальна проблема знайшов своє відображення в розвитку політичних процесів в країнах регіону, при цьому доповнила на регіональну специфіку.

Сьогодні доводиться усвідомлювати, що стримувати нові виклики 21 століття— тероризм, релігійний екстремізм і інші, необхідно перш за все в тих регіонах, де ці проблеми і народжуються, тобто в найбільш бідних країнах. Саме в країнах регіону, зважаючи на нестабільність політичної ситуації та економічних криз склалася дуже сприятлива обстановка для розгортання діяльності радикалізувати терористичних угруповань релігійного спрямування, що є відображенням глобальної проблеми, з якою сьогодні бореться світова спільнота—проблемою міжнародного тероризму.

Список використаних джерел

1. Адельханян Р. Признаки террористического преступления по международному праву / Адельханян Р. // Российская юстиция. – 2002. – №8.
2. Адити Бхадури. Для мусульман Южной и Юго-Восточной Азии: конкурирующие взгляды на будущее [Электронный ресурс] / Адити Бхадури // EuropeanEyeonRadicalization. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://eeradicalization.com/for-south-and-southeast-asian-muslims-competing-visions-for-the-future>.
3. Базаркина Д. Ю. Европейский Союз: Ультраправый терроризм сегодня / Базаркина Д. Ю. – №2. – С. 51–62.
4. Барышников Д. Н. Международный терроризм в условиях глобализации [Электронный ресурс] / Д. Н. Барышников // Anthropology – Режим доступа до ресурсу: <http://anthropology.ru/ru/text/baryshnikov-dn/mezhdunarodnyy-terrorizm-v-usloviyah-globalizacii#neglasnaya-podderzhka-so-storony-gosudarstv>.
5. Белокопытова И. Политический терроризм на Ближнем Востоке: исторические корни и современное состояние [Электронный ресурс] / Белокопытова И. // АНО «Центр стратегических оценок и прогнозов». – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <http://csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/340/politicheskij-terrorizm-na-blizhnem-vostoke-istoricheskie-korni-i-sovremennoe-sostoyanie-8115>.
6. Боброва Елизавета. «Роль дипломатии в противодействии международному терроризму» [Электронный ресурс] / Боброва Елизавета. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://orenburg.mid.ru/bobrova>.
7. Большер К. А. Современный международный терроризм как угроза национальной безопасности Российской Федерации : автореф. дис. на

- здобуття наук.ступеня канд. : спец. ОП ВО «41.03.05 «Международные отношения» / Большер К. А. – Екатеринбург, 2016. – 85 с.
8. Буркин А. И. Международный терроризм и геополитика / Буркин А. И. // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2006. – №1. – С. 55–60.
  9. Гончаров В. О джихадистском движении в Африке [Электронный ресурс] / Гончаров В. // Журнал «Международная жизнь». – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://interaffairs.ru/news/show/18895>.
  10. Горбунов Ю. С. Терроризм : виды и систематизация / Горбунов Ю. С. // Закон и право. – 2007. – №3. – С. 6–9.
  11. Горбунов Ю. С. Терроризм и правовое регулирование противодействия ему : монография / Ю. С. Горбунов. — М. : Молодая гвардия, 2008. — 459 с.
  12. Гушер А. И. Ядерный терроризм — миф или угроза? / Гушер А. И. // «НБ-Медиа». – 2013. – С. 356–367.
  13. Добаев И. Истоки терроризма на Ближнем и Среднем Востоке и факторы, определяющие его современную активизацию / Добаев И. // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. – 2016. – №2. – С. 156–164.
  14. Дрю Ангерер. Атаки 11 сентября [Электронный ресурс] / Дрю Ангерер // HISTORY.COM. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.history.com/topics/21st-century/9-11-attacks>.
  15. Ермакова Э. В. Борьба с терроризмом в Европе: утопия или упущенная возможность / Ермакова Э. В. // TheoriesandProblemsofPoliticalStudies. – 2018. – №8. – С. 69–79.
  16. Жаринов К.В. Терроризм и террористы. Исторический справочник / Жаринов К. В. // Под общ.ред. А.Е. Тараса. Минск. – 1999. – 33 с.
  17. Загладин Н. В. Международный терроризм: истоки, проблемы, противодействия : в помощь преподавателю / Н. В. Загладин, Б. Г. Путилин. — М. : Рус. слово, 2006. — 150 с.

- 18.Иванов Э.А. Международная террористическая организация как потенциальный субъект ответственности по международному уголовному праву / . Иванов Э.А. // Право. Журнал Высшей школы экономики. – 2014. – №5. – С. 112–125.
- 19.Исаева Т. Б. Основные дефиниции терроризма // Рос.следователь. — 2008. — № 21. — С. 7–10.
- 20.Конфликт между Турцией и вооруженными курдскими группировками [Электронный ресурс] // CFR. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-between-turkey-and-armed-kurdish-groups>.
- 21.Литвинов Н. Д. Террористические организации: формирование и деятельность : (политико-правовой анализ) : монография / Н. Д. Литвинов ; [под ред. С. Е. Вицина]. — М. : ГОЛОС, 2009. — 218 с.
- 22.Мамедов А.Ю. Концепция исламского пути развития в современной политической идеологии мусульманских стран / Мамедов А.Ю.. // Материалы V Молодежной научной конференции по проблемам философии, религии, культуры Востока Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество. – 2003. – №28. – С. 15–20.
- 23.Международные документы, касающиеся предупреждения и пресечения международного терроризма [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций. – 2019. – Режим доступа до ресурсу:https://legal.un.org/cod/books/russian/terrorism_handbook_vol1.
- 24.Международный опыт профилактики терроризма. Предложения в сфере международного взаимодействия по противодействию распространения идеологии терроризма. /Антонович И.И., Особенков О.М., Панкова Л.Н., Щегорцов В.А.// – М., Университетская книга, 2010. – 132 с.
- 25.Международный терроризм : происхождение, эволюция, актуальные вопросы правового противодействия: монография. // Москва: Проспект, 2017. – 2017. – С. 335.

26. Метелев С. Международный терроризм: современные тенденции формирования / С. Метелёв // Законность. — 2009. — № 2. — С. 41–43.
27. Мыльников Б.А. Новые вызовы: международный терроризм и иные проявления экстремизма, пути (направления) взаимодействия [Электронный ресурс] / Мыльников Б.А // Минск: . — 2001. — Режим доступа до ресурсу: <http://cis.minsk.by/page/1426>.
28. Михайленко А. Н. Противодействие терроризму: международный опыт / А. Н. Михайленко, В. И. Келехсаев. — М. : Фонд им. М. Ю. Лермонтова, 2008. — 284 с.
29. Мусаелян М.Ф. Понятие «терроризм» и его соотношение с понятиями «террор» и «террористический акт» / Мусаелян М.Ф.. // Журнал российского права. — 2009. — №1. — С. 57.
30. Назаров В. П. Проблемы национальной стратегии / В. П. Назаров. — 2015. — №1. — С. 113–128.
31. Ковалев А. А. Терроризм и международное право / Ковалев А. А. // Актуальные проблемы Европы. — 2003. — С. 115–130.
32. Косов Ю. В. Международный терроризм как глобальная проблема [Электронный ресурс] / Ю. В. Косов // Anthropology — Режим доступа до ресурсу: <http://anthropology.ru/ru/text/kosov-yuv/mezhdunarodnyu-terrorizm-kak-globalnaya-problema>.
33. Костелянец С. В. Терроризм в Африке: особенности, тенденции и перспективы / Костелянец С. В. — 2016. — №2. — С. 101–111.
34. Кочои С. М. Борьба с терроризмом: турецкий опыт и его оценка Европейским судом по правам человека / Кочои С. М. // Журнал "Право и безопасность". — 2008. — №1. — С. 10–17.
35. Кудрин Г. М. США и противодействие международному терроризму в Афганистане и Ираке // Скиф. Вопросы студенческой науки. 2019. №9 (37). С. 241-247.

36. Куклина И. Мировой терроризм и международные структуры обеспечения безопасности / Куклина И. // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – №1. – С. 10–15.
37. Овсянникова Я. А. Деятельность «Боко Харам» как фактор дестабилизации положения в Западной Африке / Овсянникова Я. А. // Academy. – 2019. – №3. – С. 115–120.
38. Орлова И.А. Международно-правовые аспекты борьбы с международным терроризмом: проблемы правового регулирования / Орлова И.А. – 2018. – №4. – С. 8–14.
39. Павленко В. Политический терроризм: предыстория современности. [Электронный ресурс] / Павленко В // Regnum. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://regnum.ru/news/polit/2589598.html>.
40. Папижук В. Ядерный терроризм / Папижук В. // Гражданская защита. – 2008. – №4. – С. 54–60.
41. Понятие терроризма и его направлений [Электронный ресурс] // ПетрГУ. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://petrsu.ru/page/socio/protivodeistvie-terrorizmu-i-ekstre/osnovnyie-ponyatiya/ponyatie-terrorizma-i-ego-napravlen>.
42. Реднова Е. Р. Классификация и основные причины политического терроризма / Реднова Е. Р. // Журнал «Философия права». – 2013. – С. 113–119.
43. Роберт Лонгли. Хезболла: история, организация и идеология [Электронный ресурс] / Роберт Лонгли // ThoughtCo. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.thoughtco.com/hezbollah-history-organization-and-ideology-4846003>.
44. Розанов А. С. Международный терроризм как глобальная проблема // Век глобализации. — 2012. — № 2. — С. 115–117.
45. Степанова Е. Терроризм: проблемы определения и функционально-идеологическая типология / Степанова Е. // Мировая экономика и международные отношения.. – 2010. – №7. – С. 23–32.

46. Сурмава Л.Р. Принципы правового регулирования международного сотрудничества в области борьбы с терроризмом / Сурмава Л.Р. // Материалы международного симпозиума (Тбилиси, 3–6 сентября 2003 г.) Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество. – 2003. – С. 326–333.
47. Темирханова А. Е. Терроризм на Ближнем Востоке как глобальный вызов / Темирханова А. Е. // Журнал «Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки». – 2015. – С. 117–120.
48. Терроризм и закон: как разные страны борются с экстремистами [Электронный ресурс] // Право Ру. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://pravo.ru/review/view/124016/>.
49. ТристамПьер. Политика США на Ближнем Востоке: 1945–2008 гг. [Электронный ресурс] / ТристамПьер // ThoughtCo. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.thoughtco.com/us-and-middle-east-since-1945-2353681>.
50. Хасан ДжаббариНасир. Политический ислам, терроризм и безопасность на Ближнем Востоке / Хасан ДжаббариНасир. // Вестник МГИМО Университета. – 2017. – №5. – С. 183–198.
51. Ходаренок М. С вещами на выход: что потеряют США в Турции [Электронный ресурс] / Ходаренок М // Газета.Ру. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.gazeta.ru/army/2019/12/16/12868490.shtml>.
52. Холмс Р. Терроризм, жестокость и ненасилие / Холмс Р. // СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та. – 2005. – №216. – С. 349–369.
53. Хоффман, Б. Обличение терроризму / Б. - Варшава: Факты, 2001.
54. Хмылёв П.Н. Глобализация как социально-философская проблема // Глобализация в социально-философском измерении. / Сборник материалов конференции Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. С.5–22.

55. Франция 24. Франция заявляет, что в джихаде причастны 930 граждан и резидентов. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <https://www.france24.com/en/20140914-france-jihad-islamic-state-citizen> (по состоянию на 7 июня 2018 г.)
56. Чепелева А.В. Этические аспекты джихада / Чепелева А.В. // Альманах «Дискурсы этики». – 2014. – №1. – С. 20–32.
57. Черныдыева Н. А. О понятии «Международный терроризм» в отечественной науке [Электронный ресурс] / Черныдыева Н. А. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.jurvestnik.psu.ru/index.php/ru/vipusk2122011/9-2010-12-01-13-31-58/-2-12-2011/138-2011-2-26>.
58. Черныдыева Н.А. Понятие «международный терроризм» в международных соглашениях ООН / Черныдыева Н.А. // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2012. – №4. – С. 198–203.
59. Чудинов С. И. Терроризм смертников: проблемы научно-философского осмысления (на материале радикального ислама) : монография / С. И. Чудинов. — М. : Флинта : Наука, 2010. — 312 с.
60. Шарутенко В. Н. К вопросу о разграничении понятий «Терроризм» и «Террористический акт» / Шарутенко В. Н, Свистильников А. Б. // К вопросу о разграничении понятий «Терроризм» и «Террористический акт». – 2010. – №4. – С. 36–43.
61. Яковлев А. Ю. Глобальное и региональное противодействие терроризму (на примере ООН и СААРК) // Социально-гуманитарные знания. — 2013. — № 1. — С.110–122.
62. AmyZalman. TheHistoryofTerrorism [Электронный ресурс] / AmyZalman // ThoughtCo. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.thoughtco.com/the-history-of-terrorism-3209374>.

63. AstaMaskaliunaite. Defining Terrorism in the Political and Academic Discourse / AstaMaskaliunaite. // *Baltic Defence Deview*. – 2002. – №8. – С. 36–50.
64. Angel Rabasa. The Rise of Political Islam in Turkey / Angel Rabasa, F. Stephen Larrabee. // RAND Corporation. – 2008. – С. 135.
65. Aude Voortman. Terrorism in Europe. Explaining the disparity in the number of jihadist foreign fighters between European countries / Aude Voortman. // *IBEI*. – 2015. – 41 с.
66. Bart Schuurman. Topics in terrorism research: reviewing trends and gaps, 2007-2016 [Электронный ресурс] / Bart Schuurman // *Journal Critical Studies on Terrorism*. – 2018. – Режим доступа по ресурсу: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17539153.2019.1579777?src=recsys>.
67. Cockburn, P. Turkey accused of recruiting ex-Isis fighters in their thousands to attack Kurds in Syria. *The Independent* – 7 February 2018. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/turkey-isis-afrin-syria-kurds-free-syrian-army-jihadi-video-fighters-recruits-a8199166.html> accessed 22 November 2018.
68. Country Report on Terrorism 2014 – pp 148. US Dept of State Publication. Released June 2015. <https://www.state.gov/documents/organization/239631.pdf>
69. Clark R. McCauley. THE PSYCHOLOGY OF TERRORISM [Электронный ресурс] / Clark R. McCauley // Social Science Research Council. – 2001. – Режим доступа до ресурсу: <https://essays.ssrc.org/10yearsafter911/the-psychology-of-terrorism>.
70. Crenshaw, M. “The Psychology of Political Terrorism.” / Crenshaw, M.. // San Francisco: Jossey-Bass Publishers. – 1986. – С. 379–413.
71. Daniel Egiegba Agbibo. Terrorism without Borders: Somalia's Al-Shabab and the Global Jihad Network / Daniel Egiegba Agbibo. // *Journal of terrorism research*. – 2014. – №5. – С. 27–34.

72. Definition of Terrorism [Электронный ресурс] // Frontline. – 2004. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/target/etc/modern.html>.
73. Frederick Appiah Afriyie. Terrorism and its Negative Effects on Sub-Saharan Africa: The Case of Al-Shabaab / Frederick Appiah Afriyie. // European Scientific Journal. – 2019. – №15. – С. 63–76.
74. John Philip Jenkins. Terrorism [Электронный ресурс] / John Philip Jenkins // Encyclopædia Britannica. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.britannica.com/topic/terrorism/Types-of-terrorism>.
75. How to stop terrorism: EU measures explained (infographic) [Электронный ресурс] // European Parliament. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/terrorism/20180316STO99922/how-to-stop-terrorism-eu-measures-explained-infographic>.
76. Humud, C, Pirog, R, and Rosen, L. Islamic State Financial and US Policy Approaches. Congressional Research Service dated 10 April 2015. <https://fas.org/sgp/crs/terror/R43980.pdf>.
77. Dr. Gerry Simpson. Terrorism and the law: past and present international approaches / Dr. Gerry Simpson. // SIPRI YEARBOOK. – 2003. – №1. – С. 23–31.
78. Ellen Policinski. The power of words: the dangerous rhetoric of the "terrorist" [Электронный ресурс] / Ellen Policinski // Humanitarian Law and Policy. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2020/03/04/power-words-dangerous-rhetoric-terrorist>.
79. JÜLIDEYILDIRIM. Analyzing the Determinants of Terrorism in Turkey using Geographically Weighted Regression / JÜLIDEYILDIRIM, NADIRÖCAL, NEBILE KORUCU. // Department of Econometrics, Gazi University, Ankara, Turkey. – №2015. – 30 с.
80. Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism. // Peace and Security Section of the Department of Public Information. – 2007. – С. 70.

81. International Law Aspects of Countering Terrorism. // UNITEDNATIONSOFFICEONDRUGSANDCRIME. – 2009. – С. 116.
82. Kim Parker. Majorities of U.S. veterans, public say the wars in Iraq and Afghanistan were not worth fighting [Электронный ресурс] / Kim Parker, Ruth Igielnik // Pew Research Center. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/07/10/majorities-of-u-s-veterans-public-say-the-wars-in-iraq-and-afghanistan-were-not-worth-fighting/>.
83. Latin America: Terrorism Issues [Электронный ресурс] // EveryCRSReport. – 2001. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.everycrsreport.com/reports/RS21049.html>.
84. Marisha Ramdeen. Countering Terrorism and Violent Extremism in Africa [Электронный ресурс] / Marisha Ramdeen // ACCORD. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.accord.org.za/conflict-trends/countering-terrorism-violent-extremism-africa/>.
85. Philip Wilcox, Jr. Terrorism Remains a Global Issue [Электронный ресурс] / Philip Wilcox, Jr // State Department Coordinator for Counterterrorism. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <file:///C:/Users/User/Downloads/3579.pdf>.
86. Shreyasi Ghosh. Understanding Terrorism in the context of Global Security / Shreyasi Ghosh. // Socrates. – 2014. – №2. – С. 89–105.
87. Sputniknews. Terroryzm w Polsce? - 2017. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа к ресурсу: <https://pl.sputniknews.com/polska/201611034180639-Terroryzm-w-Polsce>.
88. Tisdall, S. Recep Tayyip Erdoğan: a dictator in all but name seeks complete control. The Guardian, 19 April, 2018 – <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/19/recep-tayyip-erdogan-turkey-president-election-dictator-seeks-total-control> – accessed 22 November 2018.

89. Weinberg, L. «Violence by the Far Right: the American Experience.» In "Extreme Right Wing Political Violence and Terrorism" / Weinberg, L. // New York/London: Bloomsbury. – 2013. – C. 15–30.
90. University of Oxford. 2019, Unknown. «Research Impact: Creating, Capturing and Evaluating». <https://www.ox.ac.uk/research/support-researchers/using-research-engage/research-impact-creating-capturing-and-evaluating?wssl=1>.